

Staroslovénski

JEZIČNIK.

Knjiga Slovenska

v

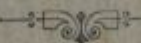
dobi od IX. do XVI. veka.

Spisal

J. M a r n.

XXVI. Leto.

V Ljubljani.

Natisnila in založila J. R. Miliceva tiskarna.

1888.

Staroslovénski

JEZIČNIK.

Knjiga Slovenska

v

dobi od IX. do XVI. veka.

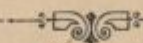

Spisal

J. M a r n.

XXVI. Leto.

Orhanovz
V Ljubljani.

Natisnila in založila J. R. Miliceva tiskarna.

1888.

Da rod spozná očete
Gojitelje prosvete!

A. Puntek.

Da se v Knjigi Slovénski zadela vrzel mej knjigopisjem Čopovim in Costovim, treba bode lotiti se i pisateljev še živočih. Predno pa se teh polotim, poskusim naj po skromni svoji vedi zagradi še vrzel mej knjigo staroslovensko IX. pa novoslovensko XVI. veka in dati takó Knjigi Novoslovénski znanstveno podlago. Storil sem to letos. Nikakor ne mislim, da sem vselej in povsod pravo zadel; vém, da to in ono ni še prav gotovo. Smelo pa rečem, da knjiga pričujoča hrani v sebi več nego povedati more njen razgled. S slovnico in čitanko staroslovensko se po tej moji povéstnici dokaj mično razlagovati dá Knjiga Staroslovenska ter ž njo vred potem Novoslovenska.

Samouk o staroslovenščini sem — poučujoč slovensko mladino — nabiral si o njej znanstvenih podatkov, in kar sem nabral, priobčujem v pričujočem letniku nekaj iz tega vzroka, da nadomestim, kar je bilo tedaj nedostatno, nekaj pa v ta namen, da postrežem slovenskim učiteljem, vzlasti nekdanjim svojim učencem, katerih mnogi že v vseh stanovih delujejo vrlo tudi, na književnem polju na čast in korist narodu, državi in cerkvi. — Cerkev je vzbudila Knjigo Slovénsko; cerkvi rabi staroslovenščina, sedaj pač nekoliko različna, ki se torej zove cerkvena slovanščina, in je v čisljih posebno bogoslovcem. — Prva početnika sta jej sv. Ciril in Metod, ktera je vnovič poslavil véliki Leon XIII. Njegova sloveča poslanica marsikaj dobro pojasnjuje o slovanskih naših blagovestnikih. Tako so največ staroslovenskih spomenikov ohranili nam svečeniki in tudi v sedanjem stoletju so vzlasti oni staroslovenske vede marljivi buditelji. Mimo rusovskih (Archiv III.) oménim naj le Dobrovskega, Berčiča, Račkega itd.

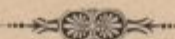
Da pa je v slovanskem jezikoslovju na častno mesto povzdignila se i naša novoslovenščina, hvala zato gre Kopitarju i Miklošiču. Zdatno so k temu pripomogle jezika staroslovenskega stolice, ktere so se v Avstriji pričele vprav za vlade Frančiška Jožefa I., da se po njih tolikanj krasno pospešuje Knjiga Slovenska. Ponosen pripoveduje to letošnji Jezičnik na slavo svetemu očetu in svetlemu cesarju o njunem jubileju, da slovénski rod spozná očete — vrle gojitelje duhovne naše prosvete!

V Ljubljani dne 8. decembra 1888.

Josip Marn.

R a z g l e d.

	Stran
1. Jezik narodni, materin, slovenščina	1
2. Književnost leposlovna-znanstvena, narodna-umetna	1
3. Književna povestnica, nje delitev in koristi	1
4. Slovani kolike pomembe, v slovstvu jutro	2
5. Slovani v Evropo odkod, kedaj in kod, dokod	2
6. V Evropi prvotno kje, kedaj v sedanje domovje	3
7. Kakih lastnosti v naravnem stanju	4
8. V družinskem in narodskem življenju	4
9. Po verstvu pogani, kako njih malikoslovje	5
10. Prve slovanske države in državice	6
11. Razna imena, tuja-domača, občna-osebna	8
12. Sloveni-Slovani, sedaj občno ime, odkod	9
13. Slovanskim rodovom lastna ali posebna imena	11
14. Slovanom poganom pismo slikovno	13
15. Krščanstvo odkod, o sv. Cirilu i Metodu viri	14
16. O slovénkih verovestnikih, poslanica „Grande munus“	14
17. Po krščanstvu pravo pismo, Leon XIII., Hraber, Nestor	15
18. Ciril i Metod kaj spisala slovenski	16
19. Neposrednji učenci, sveta sedmorica, v Panoniji in Moraviji	17
20. V Bolgariji, posrednji učenci, zlati vek staroslovenščini	18
21. Ciril in Klemen začetnika pisma slovenskega	20
22. Razna mnenja o postanku Glagolice i Cirilice	21
23. Kedaj to ali ono ime stanovito, alphabetum Hieronymianum	23
24. Jezik in jeziki, v treh vrstah, pleme Indoevropsko	24
25. Primerjajoče jezikoslovje, Indoevropskemu plemenu zadruge	25
26. Narod slovanski, brez vzajemnega, šteje več jezikov	26
27. Kako sta jih razvrstila Dobrovsky, Šafařík	27
28. Kako Miklošič po sorodnosti s staroslovenščino	28
29. Prvega knjižnega jezika slovanskega pravo imenovanje	29
30. Staroslovenščine razmera k sedanjim jezikom slovanskim	30
31. Staroslovenščini osoda v Panoniji, mej Čehi in Poljaki	31
32. Mej Slovenci, Rumuni, Hrvati, Srbi, Bolgari	33
33. Mej Rusi, doba Mongolska, Maksim Grek, Athos	35
34. Osoda staroslovenščini v glagolici nasproti latinici	37
35. Slovstvo glagolsko i cirilsko, delitev spomenikov	38
36. Spomeniki staroslovenski panonski i nepanonski	39
37. Starosl. vede prvi buditelji: Dobrovsky, Kopitar, Vostokov	41
38. Druga trojica: Šafařík, Miklosich, Sreznevskij	45
39. Česki: V. Hanka, Hannš, Geitler, Hattala	47
40. Srbski v Lužicah; Nemški: Schleicher, Bopp; Slovaški; Poljski	50
41. Ruski: Preiss, Grigorovič, Bodjanskij, Hilferding	52
42. Srbski: Vuk, Joannovics, Daničić, Novaković, Živanović	53
43. Hrvatski: Gaj, Kurelac, Kukuljevič, Brčić, Rački, Ljubić, Črnić	54
44. Vatroslav (Ignatij Vikentijevič) Jagić	57
45. Slovenski: Bohorič, Japel, Jarnik, Metelko, Janežič	59
46. Novoslovenščina ali se je pisala v Glagolici ili Cirilici	61
47. Brizinskih ili Karantanskih spomenikov slovstvena zgodovina	63
48. Zapopadek, beseda, pisava, doba njihovega spisanja	64
49. Spomeniki drugi novoslov. pred XVI. vekom, malemu čislu vzroki	66
50. Novoslovenščina v slovanskem jezikoslovju, knjige o staroslovenščini	68

Knjiga Slovenska.

Antiquam exquirite matrem.
P. Virgil. Aen. III. 96.

§. 1.

ezik ali govor je najlepša, najdraža in najimenitniša dota med vsemi darovi, kar jih je prejel človek iz stvarnikove roke. Jezik druží človeku človeka, jezik mu glasi njegove misli in čuti, jezik ravna vedi in umetnijam pot po širocem svetu: na jezik se opira vsa človeška omika. Brez jezikove olike ni upati národove omike: „Jezik očistite peg, opilite gladko mu rujo!“

Jezik, ki ga kak narod govori, zove se njegov narodni ali materin jezik. Národni jezik ali materinščina je najzvestejše zrcalo narodovega duha in narodove omike. Materinščina naša je slovenščina.

§. 2.

Knjiga, književnost, slovstvo, slovesnost, pismenost, pismenstvo (literatura) je skupina znamenitih duševnih izdelkov v besedi, pismu in tisku. Književnost je sama po sebi ali leposlovna (pesniška), ktera kaže dobro, pravo in lepo v prijetni obliki ter mika in blaži človeku srce, ali znanstvena (učena), ktera bistri in olikuje razum ter so jej predmet razne vede. Po izvoru svojem je slovesnost ali národna, ktera vzhaja izmed prostega národa in se sporoča od roda do roda, ali umetna, ktera obsega duševne proizvode vzobraženih pisateljev. Národna slovesnost, kteri lastno blago so pesni, pravljice, pripovedke, basni, prislovice, zastavice itd., je verno zrcalo narodovega življenja, njegovega dejanja in nehanja.

§. 3.

Književna povéstnica ali slovstvena zgodovina je umetno pripovedovanje o knjigi ktereга koli národa. Vravnáva se po času ali kraju, po snovi ali črkopisju, po pisateljih ali tudi po rodovih. Slovstvena zgodovina kaže, kedaj se je slovstvo pričelo, kako je napredovalo, kako dospélo do sedanje svoje vstave in oblike. Zgodovina pojasnuje vsaktero vedo; tako tudi slovstvena zgodovina pojasnuje jezikovno vedo ali jezikoslovje.

Naša slovstvena zgodovina je slovenska. Mnogotere koristi daje nam njeno znanje. Ona kaže p. knjige in spise, zakaj in čemu so nastali in kolike so vrednosti, kaj je knjigo pospeševalo ali opoviralo, ktere državne razmere in cerkvene premembe. Ona našteva možé, kteri so pisali, dostikrat v stiskah, z velikim trudom, ter budí k spoštovanju, k preslavljanju in posnemanju, kar potem množí slovstvo. Tako se je na pr. o Cirilu in Metodu, o Vodniku itd. napisalo vsled tega že več, nego so spisali oni samí. Ona naznanja pravopise, ki so služili slovenski knjigi, njihovo dobo in veljavo; ti so na pr. Glagolica, Cirilica, Bohoričica, Dajnkovica, Metelčica, Gajevica.

Slovstvena zgodovina naša pojasnuje vzajemnost mej slovanskimi rodovi, kedaj in koliko so si zmenjevali pismenstvo, kedaj so se približevali drugi drugemu in kedaj odmikovali na pr. Čehi Slovencem, Slovenci Hrvatom itd., ter kedaj je prevladoval Nemcev vpliv. Književna povestnica nam razlaga razne oblike, prilike, prislovice, marsiktere izraze, kaj pomenijo, kam merijo; na pr. od kod rusnije ali rusizmi v glagoliških knjigah Jugoslovenov v Dalmaciji; ktere pomembe je Vodnikova „Ilirija oživljena“, Prešernova „Nova pisarija“, kam merijo njegovi „Seršeni“, Koseskega izraz: „Na bukve slovenske prisegal Burbón, njegova „Slovenija“ itd.

Ona nam odpira književni vrt, slovstveno polje, ter kaže, kje je že obdelano, kje je še prazno, kod so še ledine, kod naj se torej koplje, orje, sadí in seje; učí prav čislati sebe in svoje, varuje pristranosti in prazne domišljavosti, razodeva potrebe domačinov, naj i književnik ne brani drugim prosá, svoje pustivši vracem: „Kdor zaničuje se sam, podlaga je tujčevi pēti“. Sploh vnema pametno ljubezen in spoštovanje do narodovega jezika in domačih rečí, budí narodni ponos, kliče na delo, da se svetu pokaže lik domače navade in misli, kar vse poživlja in pospešuje slovstveno delovanje, in tako iz malega stvar naraste velika in slavna itd. itd.

§. 4.

Ker je beseda in po njej knjiga zrcalo národovega življenja, svita se v slovstvu, kako se je godilo narodu, kajti v tesni zvezi s cerkveno in državno zgodovino je književna povestnica njegova. — V sedanjem veku vzbujajo vprav Slovani občno pozornost. Pogled v nekdanjo zgodovino nam spričuje, da národi vstajajo, cvetejo, odcvetó in nekteri celó zginejo. — Za Ebrejci ali onstranskimi, vzhodnimi narodi so slovéli Grki, za Grki Rimljani, za Rimljani Germani (Nemci), in sedaj čuje se glas: Slovan gre na dan!

Živo in veselo gibanje se opazuje na njihovem književnem polju, ki ná-se obrača vže pozornost učenjakov malo da ne iz vseh znanih národov. Bodisi da se šteje Slovanov na svetu 94 milijonov (Rittich), bodisi 90 (Budilovič), bodisi le 86 (Slovanstvo 1873): istina je, da so z Romani in Germani tretji véliki narod evropski — Slovani. Prebivajo pa od morja do morja — ne le po Evropi, tudi po Aziji in Ameriki — tako, da je zopet istina, kar poje českoslovanski pesnik Kollár, da narodu slovan-skemu solnce nikdar ne zaíde. Kedar zahaja mu v Evropi, vzhaja mu v Ameriki.

Devetnajsto stoletje, pravijo, je slovansko, in res znati je, da nas večni Vladar kliče na svetovno pozorišče. „Pred vsim naj Bogu priporočujeta — ssv. Ciril in Metod — oni národ, ki po številu, mogočnosti in bogastvu ima največo veljavo. . . Po Božjem sklepu se kaže, da Slovanski národ je prihranjen za posebne namene“ („Eam in primis commendent Deo gentem, quae numero, potentia, opibusque maxime valet. . . quandoquidem divino quodam consilio Slavorum genus ad singularia munera expectatum videtur“. Leo XIII. 5. jul. 1881). Jutro nam je napočilo v slovstvu, na slovstvenem polju, in — jutranje solnce ne sije celi dan. Rana ura — zlata ura. V tem smislu poje vrli Kollár:

„Rano Slovan, den Němci máj,
Anglicko poledne, Francouz svačky,
večer Vlach už a Hišpani noci!“

§. 5.

Slovani odkod? — Iz lepe Indije, pravijo nekteri. Kakor so Germani iz Perzije, tako so Slovani iz Indije za njimi pomikali se ter priselili v Evropo. Iz srednje Azije, pišejo drugi; iz prednje, velijo tretji, nekako iz Armenije, kar se vjema s sveto povést-

nico, da smo Slovani sploh — Jafetovci, kateri so v last dobili severo-zapadno Azijo pa Evropo.

Da so Slovani iz Azije prišli v Evropo, to je res; ali — kedaj in kod? V predzgodovinski dobi, trdijo zgodovinarji malo da ne vsi, in štejejo jih torej med narode evropske. Kedaj pa so dospéli v sedanje svoje domovje, v tem se ne vjemajo.

Od perviga tukaj
Stanuje moj ród,
Če vé kdo za druj'ga,
Naj reče, odkód?

Tako ménijo eni, da so Slovani prvotni stanovniki ob jugu in na zapadu — v starodavni Iliriji in Germaniji — in da so odtod selili se pozneje na sever in vzhod. Drugi učijo, da so še le v dobah občnega ljudskega preseljevanja prišli v te kraje. Spet drugi kažejo, da so eni došli vže v dobi predzgodovinski, eni pa so dospéli o splošnjem preseljevanju narodovskem ter se sklenili tod s prvotnimi rojaki svojimi in to dokaj verjetno dokazujejo.

Mej prvimi je novejši čas vzlasti A. V. Šembera, kateri v knjigi „Západní Slované v pravěku“ l. 1868 našteva tudi pisatelje, ki so mnenja njegovega; mej Slovenci sta na pr. Vodnik, J. Zupan itd. Tako je trdil vže A. Bohorič (Arct. Hor. 1584), da so v starodavnih časih Slovani bivali ob Jadri, do Pada, v Helveciji, do Rena, ob virih Drave in Donave, ob Labi, med zalivom Venediškim in Venetskimi (inter sinum Venedicum et Venetum), na vzhod do morja Črnega in Egejskega itd. — »Vindisa, Vindona — Slovenski ste blè — Na Nemcih Slovenca — Je Vindec ime (Vodnik)«. — Dotod so pa priselili se iz Azije ne le ob severu, po ravnini med Uralskimi gorami in morjem Hvalinskimi, ne le po Kavkaziji, ampak tudi ob jugu, preko Male Azije in po morju, kajti:

Že močen na morju
Ilirjan je bil,
K' se ladie tesat
Je Rimic vučil.

§. 6.

Ob času občnega preseljevanja narodskega začne se daniti v zgodovini. Bolje vzlasti nemški podkovani učenjaki kažejo, da je prvotna domovina Slovanom v Evropi v V. stoletju pred Kristusom vsaj že bila zemlja med izvirom Dona in Dnjepra, proti zahodu do Baltiškega morja in do srednje Visle, proti jugu le do Pripeta. Odtod so se Slovani razširjali ob severu, na jug in zahod. Tako so se nekoliko vže v II. stoletju po Kristusu selili ob Severnem morju (Pomorjani) nekteri slovanski rodovi in do IV. veka naselili ob Labi proti zapadu na pr. Bodrici, med Odro in Labo Lutiči ali Veleti, v Lužicah po Braniborskem in Saksonskem Sorbi ali Srbi itd.

Živejše preseljevanje se prikazuje po razdejanju Hunskega kraljestva in Rimskega cesarstva. Srbom ob jugu so se naselili Čehi v sedanje dežele mej l. 454—495, njim na vzhod ob reki Moravi Moravci in pod Tatru na jug do Panonije Slovaki.

Okoli Novgoroda in jezera Ilmenskega bival je rod z imenom Sloveni, kateri so se vže v III. veku po Kr. jeli umikati iz dotedanje domovine proti jugu, nekaj podložni Gotom, nekaj poznej Hunom; v IV. stoletju so stali poleg Črnega morja in v Podonavju. Koncem V. stoletja so začeli siliti čez Donavo v dežele Grške in Ilirske. V prvi polovici VI. veka so se vseskozi bojevali z Grki tako, da se je tresel pred njimi Carigrad in da so nameravali pridobiti si tedaj mogočni Solun (Tesaloniko). Da so se mnogi po omenjenih krajih stanovitno naselili, pa tudi pozgubili med ondrotnimi narodi, spričuje povest-

nica. V drugi polovici VI. stoletja prišli so Slovenci pod jarem silovitih Avarov, kateri so jih hudo stiskali ter pred seboj dalje tirali proti zahodu. Kedar so l. 568 Langobardi v Italijo odšli iz Panonije, prišli so vanjo ter v Norik in Karnijo Sloveni. Pomikovali so se ob Donavi po sedanjem Hrvaškem, Kranjskem, v Furlanijo in daleko na Benečansko, celó do reke Nadiže, pa po zapadnem Ogerskem, sedanjem Avstrijskem, Štajerskem, Koroškem, nekoliko na Švicarsko, Tirolsko in Solnograško. Z Bavarci imeli so prvi boj l. 595. Po Istriji so z Avari in Langobardi vred razsajali l. 598 itd. Osvobodivši se Avarov vdarili so jo nekteri v Dalmacijo in zapadno Ilirijo. Po tem takem so vsaj konec VI. veka v svoji sedanji domačiji gotovo vže bili — Slovenci.

V prvi polovici VII. stoletja so iz pokrajin zatatranskih — iz Bele Hrvatije — priselili se na jug Hrvatje ter razširili po južni Panoniji, po Dalmaciji in Iliriji, in za njimi — iz Bele Srbije — prišli Srbi ob desnem bregu dolnje Donave po sosednih deželah l. 620—640, katerim na vzhodu in jugu so se l. 678 ustanovili Bolgari. Dežele za Karpati ob Odri in Visli posedli so slovanski rodovi, ki so zvali se Lehi in poslej Poljaki, in za njimi proti severu in jutru rodovi, ki so klicali se naposled Rusi.

Proti koncu VII. stoletja so ustavile se selitve Slovanov proti zapadu in jugu, in v VIII. in IX. veku prikazujejo se njih posebni rodovi po neizmernih prostorih skoro zdržema od morja Jadranskega in Baltiškega do Črnega in Egejskega v svojih gotovih stanovih.

§. 7.

Slovani so po svoji naravi bili kakih lastnosti? — Bili so po spričevanju prijateljskih in neprijateljskih pisateljev verni in pobožni, pridni in delavni, mirni in pohlevni, pošteni in gostoljubni. Vendar se nekterim rodovom oponaša, da so bili lokavi, prekanjeni, duha tlačanskega, malo snažni; sicer miroljubni, po zmagi pa divji in neusmiljeni, gojili so vzajemno osveto ali krvavo maščevanje. Sploh se jim očita grda nesloga in slepo posnemanje tujstva, preveliko čislanje tuje besede in navade.

Nekteri opisujejo Slovane tako, da jim je vse zlato, a nekterim je vse blato! Pravo ima pač Jungmann, kateri piše: „Davni Slovani so bili narod močen, pogumen, in so imeli vsakoršne čednosti in napake mladih narodov; ljubezen do prostosti, pohotnost in krutost na vojni, dobrotljivost in gostoljubnost domá. Od najdavnejših časov so se bavili z živinorejo, poljedelstvom, trgovino in rokodelstvi. Ljubili so godbo, in skladali sebi pesmi narodne in bojne, znali so računstvo in brez dvoma tudi pismo“. Tako primeroma jih opisuje tudi Herder (Ideen z. Phil. d. Gesch.).

Kar so tu in tam hudega učinili divji Huni in Obri (Avari), podtika se morda časih nepravedno Slovénom. Sicer pa: „Slavus sum, nil Slavici a me alienum puto (Kollár)“.

§. 8.

Slovani v družinskem in narodskem življenju — kaki? — Od nekda so živeli Slovanje v rodovinah ali zadrugah. Zadruga je imela vse premoženje skupaj; eden je delal za vse, vsi za enega. Da je šlo v tem gospodarstvu vse po redu in pravici, za to je skrbel starešina ali gospodar. Zadrugi so po prvem starešini dajali si skupno ime, katero je prehajalo tudi na njihovo stanovanje ali selo. — Iz zadrug in izselbin okoli nastale so župe ali županije. V zadrugi je sam starešina oskrboval skupne reči; kedar so pa te zadevale vso županijo, posvetovali so se o njih vsi zbrani starešine in njim na čelu je stal župan, t. j. starešina cele župe, celega roda. Župan je imel za ves rod vse tiste dolžnosti, katere je imel gospodar do zadruge. Vzlasti je bil svečenik, sodnik in vodnik v boju. Za župana je mogel biti voljen samo kak ud posebne družine,

iz katerih družin je nastalo plemstvo slovansko. Županija je imela svoj grad, kjer so hranili dragocenosti in da so ob vojnih časih starci, žene in otroci v njem imeli zavetje.

Ker so rodovi naravno naraščali, druge županije in posamezne družine dobrovoljne ali primorane k drugim pristopale, osnovalo se je iz rodov celo ljudstvo, narod. Tako ljudstvo je imelo svoj višegrad. Tam so se hranile svetinje vsega naroda, tam je stanoval knez in je bilo zbirališče narodne skupščine. Vse ljudstvo je bilo pokorno vladarju, ki se je samó iz ene družine volil. Izvoljenec se je usedel na knežev stol in dopolnil razne obrede, ki so bili s tem sklenjeni. Knezi so potem stali ljudstvu nasproti ravno tako, kakor starešine v zadrugi.

Slovanje po svoji naravi niso bili bojaželjno ljudstvo. Poglavna skrb jim je bila ohraniti in obraniti, kar so imeli, pri kmetijstvu, obrtniji in raznih rokodelstvih. Da bi bili v sosedne dežele z orožjem v desnici po plen hodili, tega stari Slovenci niso poznali. Le malo rodov je, o katerih se to ne more reči. Tuje dežele so posedli še le potém, ko so je poprejšnji prebivavci popustili prazne.

Slovanski knezi so bili iz prva samo vrhovni svečeniki in sodniki narodovi in ob vojnem času njegovi vojvodje. Deželne ali splošnje reči so obravnavali v očitnih zborih, katerih so se vdeleževali starešine večih rodovin, ali kedar se je kaj posebnega ukrepalo, tudi gospodarji plemenitih in svobodnih družin. Določevalo in razsojevalo se je po večini glasov. — Slovani so imeli vsi enako pravico. Ženske so bile samostojne in spoštovane, in mogoče jim je bilo za starešine, županje ali kneginje izvoljenim biti. Sužnjih in siromakov niso imeli med seboj. Rob jim je bil le, kogar so v vojski vjeli, ali kdor se je tako pregrešil, da so ga obsodili ali prodali v sužnost. Zakon (postava) jim je bil kakor starodavna sveta zapuščina in v varstvo izročena bogovom. Živeli so sploh po očakovsko (patrijarhalno).

Družinsko in državopravno življenje nekdanjih Slovanov slikata najbolje H. Jireček pa Bogišić; ta bolj z ozirom na južne, oni pa na severne rodove, kakor se meni zdéva. Sicer glej: Glasnik Janežičev l. 1866 str. 35—104.

§. 9.

Po verstvu svojem bili so Slovani malikovalci, ajdje ali pogani. Obožavali so naravo ali prirodo ter v njej ločili dvojne sile, viša bitja, dobra in zla. Kar veleva človeku že prosti um, mislili so si tudi Slovani, da vsem vlada le eden, najviši bog (svetli, blagodarnik). Imenuje se Svarog, bog vse oblasti na nebu in na zemlji. Sinova sta mu bila Solnce (Daždbog) in Ogenj, zvana po njem Svarožiča.

V veliki moči in časti je bil nekterim rodovom bog s pridevkom Svetovit (Svetovid, Sventovit, Svetovět, Svatovid, Zvantevit itd.), bog svetlobe, obilnosti, vojske, svetle zmage; Perun (Perkun, Parom pri Slovaci, — „Jovis, supercilio omnia moventis“. Hor.), bog groma in treska; Radegost (Radogast, Radgost, — Mercurius), malik zemeljske rodovitnosti, gostoljubnosti, varuh tujim in potujočim; Veles, bog letne paše, domačih živali; Kurent vina in pirovanja (Bacchus); Stribog viharja (Aeolus); Davor vojskovanja (Mars, davorija bojna pesem, davoriti); Plevnik, Pilvit (Pluto) zemskih zakladov; Gruden (Saturnus) časa, Trjas (Pallor) strahu itd.

Boginje bile so jim na pr. Baba porodništva, časih dobra časih huda, torej Zlata — in Ježi — ali Pehtra — Baba; Živa, kakor Vesna, Deva, boginja pomladi, veselja, zdravja in življenja, Mora ali Morana, Morena, Morjana, zime in smrti; Lada ljubezni, lepote in zakona, sinka Lel in Polel (Castor et Pollux), Lel ali Ljel (Eros, Cupido, Amor) bog ljubkovanja; Maja žitnega polja, Pogoda lepega, Negoda grdega vremena itd.

Nekoliko nižja bitja božja bile so jim Vile (Nymphae, Musae), ki so bivale po gorah, vodah, v oblakih, in se zvale Vile pogorkinje, povodkinje, oblakinje. Nekterim bile so to Rusalke, Morske deklice (Najades, Sirenes), posebej Bele žene, Sibile — prerokile. Rojenice ali Sojenice (Moirai, Parcae) določevale so novorojenemu detetu prihodnjo osodo. Slepe osode (rok, fatum) vendar niso trdili, kajti pripisovali so srečo, zdravje, blagostanje, zmago sploh dobrim bogovom, nesrečo, bolezen, siromaštvo, razpore in pobitja pa zlim ali besom. Dobre bogove imenovali so bele (Belibog, Belin), hude pa črne (Črnbog, Črt). Kakor so v posamnih rodbinah čestili svoje dede za hišne bogove (Penates, Lares), tako so v župah in rodovih svoje skupne malike.

Maliki so bili navadno velikanske postave ter so imeli po več glav in drugih členov, ki so izrazovali njihove telesne in duševne moči. Tako so na pr. Triglava delali s tremi glavami kot gospodarja treh kraljestev, zemlje, morja in zraka. Svetovit je imel glavo s štirimi obrazi, na vse štiri strani sveta, ki je vladal vse čase solnčnega leta ter pregledoval stvarjenje, vse dejanje in nehanje človeškega rodú.

Stari Slovani s prva niso imeli posebnega duhovništva. Starašine, župani, knezi bili so tudi svečeniki. Tudi niso imeli posebnih svetišč ali hramov; kar pod milim nebom, na holmcih in v logih so jim darovali zemeljskih pridelkov, domačih živali, sežigali na grmadah, med raznim petjem, pred njih podobami ali znamenji, velikrat pod lipo; lipa je torej Slovanu nekako sveto drevo, kakor hrast Nemcu, maslica ali oljka Grku, palma Arapinu, smokva Indijancu. Prazniki so se sploh vjemali s premembami v naravi o raznih letnih časih, o zimskem in poletnem kresu itd. Pozneje dobili so lastne svečenike, da so opravljali službo božjo, žrtve in obete, in malikom so stavili hrame, katerih nekteri slovijo na pr. hram, ki ga je imel Triglav v Štetinu, Perun v Kijevu, Svantovit v Arkoni itd.

O duši človekovi so verovali, da ne umre, da je nesmrtna. Telo zapustivši léta po drevju, dokler se truplo ne sežge ali pokoplje in dostojne molitve ne opravijo. Narejali so umrlim grobe, lastne mogile ali gomile, ter na njih v raznih igrah obhajali spomin svojih rajnih. Na unem svetu so dobrim odločevali prijazno mesto, nav ali raj, kjer se radujejo z bogovi, hudobnim pa kraj teman, kjer morajo bivati z besi v goreči megli ali v črni noči.

Priprosto in naravno je bilo naših prednikov poganstvo. Zato pravi Helmold, da ima njih malikovanje nekaj krščanskega v sebi, in Focij, da ruski Slovani so malikovalci, ki nimajo grškega krščanstva, pa tudi ne brezbožnega poganstva. Sicer pa vzajemno slovansko malikoslovje (mythologia) še tudi ni gotovo. Vsak rod je imel kaj svojega. Da je v sedanje sestave vplivalo kolikor toliko krščanstvo, to se zná. Izrazi grški in latinski so v pričujoči pridejani v pojasnilo le primeroma. Mnogo spominkov iz nekdanjega bajeslovja se je ohranilo še tu in tam po Slovénskem na pr. v pravljičah in pripovedkah o čarovnikih (copernikih in copernicah), škrateljnih, o mori, neteku, povodnem možu, o védomcih itd., v narodnih pesmih, v starih običajih p. o božiču, o novem letu (koledniki), o pustu, sredi posta (babo žagati), o kresu, o svatovščinah in pogrebščinah (strava, sedmina), o mnogih lastnih imenih in priimkih, in znamenita je taka veda v slovstvu, ker se na-njo pogostoma ozirajo naši pisatelji, vzlasti pesniki, govorniki in sploh umetniki.

§. 10.

Slovani se v zgodovini prikazujejo v brezbrojnih rodovih, kateri so le polagoma osnovali si lastne države. Kolikor žup, toliko je bilo županov; v miru bili so vsak za-se,

v nevarnosti o vojski zbirali so si velikega župana ali kneza voditelja. Ta nesloga bila je Slovanom vzrok premnogih velikih nesreč.

Prva slovanska država, ktere spominja povéstnica, bila je na avstrijsko-ogerski zemlji česko-slovénska. Vstanovil jo je Samo, po nekterih izmed Frankov, po drugih Slovan izmed Veletov, kateri je, prej trgovec, zbirati jel slovanske rodove na zapadu, potem udari l. 623 z veliko vojno nad Avare, jih premaga ter prisili, da zapustijo Česko in Moravsko in ubežijo na Ogersko. Hvaležno ljudstvo si ga izvoli l. 627 za kralja. Ker so slovanski rodovi takrat ob Donavi bivali še bolj skupaj, zedinvali so se v njegovi državi tudi karantanski Slovenci, in Samo je rešil jih iz oblasti Frankov, premagavši njih kralja Dagoberta pri Vogastisburgu (morebiti sedanjem Voitsbergu), ter vladal 35 let. S smrtjo njegovo razpade tudi država. Sicer je malo jasna njegova zgodovina. Nekteri povéstničarji štejejo dva vladarja tega imena, nekteri celó tri, in tu pišejo od l. 623 do 658, tam od l. 627 do 662, in ni ga spomina o njem niti v narodnih pripovedkah.

Morebiti najbolj razkosani so životarili tedaj Slovenci v stari Karniji in Karantaniji, dokler posije nekoliko svetlobe v njih zgodovini po knezu Borutu († 750) in po kršćanstvu.

Državno bolje zedinjeni so bili Hrvatje koj s početka l. 634. Panonskim Hrvatom je vladal knez v Sisku, Dalmatinskim v Bihaću. Pri teh se imenuje bolj določno knez Borna, pri unih zaslovi Ljudevit. Oprostili so se Frankov l. 838, Trpimir združi obé Hrvaški v državo in Tomislav (914—940) imenuje se prvi — kralj.

Bolj razdeljeni so živeli Srbi v malih državicah; l. 836—843 jih nekoliko vzdiguje veliki župan Vlastimir, še znatnejše knez Mutimir († 890) vže kristijan, dokler so v 12. stoletju utrdili si državo srbsko Nemanjići.

Tako so vselili se v Mezijo t. j. med Donavo in Balkanom uralsko-čudski Bolgari, podvrgli si ondotne rodove slovanske, rešili jih Bizančanov, ter se z njimi popolaoma združili. Knez Krum (806) pomogel jim je do nekake slave; knez Boris (852—888) postal je z narodom vred kristijan; mogočno vladal jih je car Simeon (893—927).

Na sedanjem Ruskem je živelo dokaj raznih slovanskih in neslovanskih plemen, velikrat v hudih razporih, dokler Rurik po smrti svojih dveh bratov sklene vse tri dežele in vstanovi državo rusko (l. 862—879), ktero so mlajši njegovi marljivo razširjevali ter vladali do l. 1598.

Poljsko državo je po Lehu osnoval l. 860 baje Zemovit, sin Piastov; Mečislav zaslovi v zgodovini (962—992) že kristijan, in vzlasti hrabri Boleslav I (992—1025).

Pred njo se slavno imenuje knez Mojmir, kateri je postavil slovansko državo Moravcem l. 846, ktero je dokaj utrdil Rastislav, povzdignil in povekšal Svatopluk.

Čehom, kateri so bili mej mnogimi plemeni najslavnejši v okolici sedanje Prage, so po Samotu, Kroku . . državo vstanovili Přemislovci, in l. 871 se v zgodovini prikaže njihov knez Bořivoj z Ljudmilo, potem Vaclav (928—936) itd.

Tudi Slovaci so imeli tedaj svojega kneza, kateri — Privina (Pribina) po imenu — je stoloval v Nitri; pregnan je dobil potem deželo svojo ob Blatnem jezeru, kjer je vladal do 860, in mu je nasledoval knez Kocelj (Hezilo).

Osodo, ktero so imeli v državnem oziru Slovenci ob jugu, in to še bolj otožno so skušali slovanski rodovi ob severu, Polabci ali Polabljaní, katerim se v 7. 8. in 9. veku sicer imenujejo posamni knezi (Dragovit, Tugomer), katerih zgodovina se pa pojasnuje še le po Karlu Vélíkem in njegovih naslednikih ter po kršćanstvu.

Kakor je Nemcem Ludovik (l. 843—876) osnoval samostojno državo in se vprav zato kliče Nemški: tako so nekaj v VII., največ pa v IX. stoletju spočele se prve slovanske države in državice.

§. 11.

Kar nam zgodovino starih Slovanov najbolj temni, je to, da so se koj v začetku na svetovno pozorišče prikazali v toliko rodovih in s tako različnimi imeni, da človek naposled ne vé, kateremu narodu se imajo prištevati razni rodovi. Mnogim starim pisateljem so na pr. Suevi, Skiti, Sarmati, Tračani, Iliri kar naravnost Slovani, nekterim celó Huni in Avari!

Ločiti so najprej imena domača, ktera so imeli naši predniki sami med seboj, in tuja, ktera so jim dajali bližnji sosedje pa vnanji narodi; potlej imena občna, katerih se je poprijemal več narod, in posebna, s katerimi so se klicali le posamni rodovi. Ker se pa Slovani nikdar niso prikazali kot edin narod, torej se o njihovem občnem naslovu v ožjem smislu ne more govoriti. V širjem pomenu so vendar nektera imena, ki jih sploh prilastujejo slovanskim rodovom in so torej nekako občna.

Anten je prvo tako ime, ki se je dajalo slovanskim plemenom na vzhodu, v južni Rusiji, krog Črnega morja, nekaj v Daciji in Meziji (l. 550—630), ktero pa občno ni postalo, kajti v VII. stoletju izgine iz zgodovine. — Ime to je tuje, navadno vzlasti grškim pisateljem. Eni mislijo, da Antes je iz gr. *άνθος*, *άνθητοι* t. j. cvetoči, sloveči, slavni; drugi ménijo, da je iz slov. *ątinū* (mas, vir, gigas), češ: „Antes, qui sunt eorum (Vinidarum) fortissimi“ (Jornandes). Spet drugi trdijo, naj se razlaguje iz vinda-venda (unda, voda) ter primerjajo Ante pa Vende, eni celó Benečane in Lužičane itd.

Venden — Vinden je drugo imé, ktero so našim prednikom med Jadro in Baltom do Črnega morja dajali tujci v raznih oblikah p. Venedi, Veneti, Winidae, Venethithae, Wenden, Winden itd., ktero je bilo skorej občno, a se je poznej prijelo posamnih slovanskih rodov tako, da le Nemci Srbom Lužičanom pa nam Slovencem še pravijo Wenden — Winden. — Kako naj se pojasnuje? Eni pravijo, da Heneti, Eneti, Veneti, Venedi, Venden, Vinden je isto ime. „Kar jih je dozdaj spisovalo zgodovino ter v njej preiskovalo ljudstev izvirek in njih nrave, vsi se vjemajo v tem, da Heneti, Veneti ali Venedi, Vindi, Vandali in Slaveni so isti narod ter enega in taistega izvirka (A. Bohorič v. Arct. Hor. 1584)“. Drugi ugibajo, da vinat je kelt. bel, svetel, in da se Sloveni tako imenujejo po beli barvi bodisi telesni, bodisi po nekdanji beli nošnji, ali po belih hramih in gradovih. Tretji kažejo, da so bili pastirji, pasoči po rodovitnih poljanah vzhodne Evrope (R. Rössler), ali da so Winid — Wined mej seboj poprijaznjeni, nekaki pobratimi (Zeuss). Spet drugi hočejo, da Ventī je ind. vanitās, vantās to kar arjās laudabiles (Hilferding); ali da je Vent vet magnus, comp. večši (venči — vinči), toraj Ventī ali Antes fortissimi; cf. Veletī iz velij magnus, rus. velet gigas; Wilzi sive Lutici a fortitudine (J. Perwolf); rus. Vjati, Vjatiči itd. In še drugi, da je skr. vand laudare z nosnikom: Vand, Vend, Vind najprej to, kar šumeti, potem govoriti, hvaliti (Arja), ter primerjajo slov. vaditi, ovaditi koga, svaditi se itd. — Tako se razlaguje tudi ime Germani iz kelt. clamor, strepitus, in Deutsche ne od Teuta ali Tuiska, ampak iz got. thiuda polk, ljud, ljudstvo, narod, in thiudisks, diutisks, deutsch t. j. ljudsko, narodsko (Grimm). — Venetke ali Benetke lat. Venetiae t. j. naselbina na vlažnemrodu, v melčinah ali lagunah (Šembera; cf. iz kor. ben Mikl. Fremdw. S. 6).

Srbi ali Serbi bilo je ime domače, pravi Šafařík, po katerem so klicali se predniki naši sami; ali tudi to je prijelo se poslej le posamnih rodov, na severu Sorbov ali Srbov v Lužicah, in na jugu Srbov ob Donavi do Balkana in do Jadre. — Jako različno se je pisalo nekđaj to ime in tako tudi tolmačilo na pr. Serbin t. j. Vend, voda — unda; Sirbi a serendo, Sporoi a *σπορέδην* (cf. Suevi non sunt nati, sed seminati); Servi, Seruiani t. j. Sclavi, servi, sužnji itd. Šafařík lika ime iz srb ind. gens, natio, in Srbi so mu ljudje istega naroda, svojaki ali rojaki (cf. thiuda).

Iliri ali Ilirjani je tudi naslov, ki se je zlasti v mnogih latinskih in cerkvenih knjigah dajal našim prednikom (Eos sc. Cyrillum et Methodium tamquam Apostolos et Patronos Illyrica gens longe lateque ad extremos borealis orbis fines propagata agnoscit et veneratur cf. Vit. Sanct. Prop.). — Obračali so besedi pomen nekaj v lastnem smislu, nekaj v občnem po zemlji ilovnati. Nahaja se pa ime to pri pisateljih sedaj v verozakonskem oziru t. j. Vlasi, po zakonu vere pravoslavne; sedaj v narodoslovnem, sedaj v zemljepisnem na pr. po Napoleonu itd. V narodoslovnem služi nekterim v smislu najširjem p. Slavus, slavicus sive illyricus; drugim v širjem na pr. Jugoslovani (Bolgari, Srbi, Hrvatje i Slovenci); spet drugim v ožjem p. Hrvati i Slovenci, in — pravim jezikoslovcem sedaj v najožjem, češ, nekdanjim Ilinom istiniti rodovinci so Albanci, Arnavti ali Škipetari, navzlic prvemu našemu pesniku, kateri poje:

Ilirsko me kliče	Dobrovčan, Kotòran
Latinic in Grék,	Primoric, Gorénc,
Slovensko me pravio	Pokopjan po starim
Domači vsi prék.	Se zove Sloven c.

§. 12.

Slovéni — Slovani je sedaj občno ali splošnje imenovanje našega naroda. Bilo je to ime posebnega plemena ali rodú, ki se je nahajal ob Ilmenskem jezeru na Ruskem. Slovéni so bili jako množni nekda ob Donavi, kateri so mnogo opraviti imeli z omikanimi Grki, Rimljani in drugimi zahodnjimi narodi. K njim sta prišla Ciril in Metod, njihov jezik se je prvi pisal, postal je književni in to je staroslovénski jezik. Tedaj so Slovéni (Slovenci) najpred zasloveli, in tako je njihovo ime prešlo na ves narod le z nekterimi premembami. V knjigah iz raznih časov ima se tudi razno tolmačiti, sedaj v lastnem ali posebnem, sedaj v občnem pomenu.

Slovénje ali Slovani v obče smo sedaj Slovénci in Slovaki, Hrvatje in Srbi, Bolgari, Rusi, Poljaci, Čehi pa Srbi Lužičani.

Stara domača oblika temu imenu je Slovéninü, Slovéń, prid. slovenski. Po tujih, grško, latinsko in nemško vzobraženih pisateljih so razširjale se oblike Slavjanin, Slavjan, Slaveu, prid. slavjanski, slavenski. V rusovske knjige so prišle po sv. pismu in po cerkvenih obrednih bukvah, ktere so sredi XVII. stoletja popravljali grško-slavenski knjižniki. Poprijeli so se teh oblik Rusje, Poljci, Srbi in deloma Hrvatje; Čehi dosledno pišejo Slovani, slovanski. Ker se v najstarejših domačih virnikih redoma nahaja v deblu o, vjemamo se zdaj skoro sploh, da pišemo Sloven, Slovjen, Slovjan, ne pa Slavjan, Slaven; v končnicah se pa še jako razlikujemo.

Da se ločimo v končnicah, izvira morebiti odtod, ker se staroslovensko pisme jat in ja pogostoma zaménjuje celó v Glagolici in Cirilici, ter se v novejši latinski abecedi mnogotero nadomestuje, vzlasti v živih narečjih slovanskih. Izgovarjalo se je baje vže nekda bolj po vzhodu ja (bolg. ea, ia), po zahodu é (franc. été). Na primer bodi prejšnje hrvaško pisme é: Sloven-in-ien-jen-jan, Slaven-in-jan, slovinsko, sloviansko, slovjensko itd. Kako pa se razlaguje naše občno ime? Dokaj različno, da človek naposled ne vé, komu bi verjel!

Razlagovali so si je nekteri v lastnem pomenu, češ, Slavus — Slav bil je slavni voditelj našim pradedom; po staroindiški boginji Svaha, Svava, Slava (Kollár), v čegar smislu poje Prešern: „Nar več svetá otrokam sliši Slave“. — Nekteri v občnem pomenu češ, iz slava gloria so Slaveni — Slavjani gloriosi, a rebus praeclare gestis (Bohorič); drugi iz selo, seliti se, torej Seloveni, Selovani, Selovenci, in potem Sloveni, Slovenci (Linhart) itd. — Opet drugi iz sclavus, servus, suženj, saj se grški in latinski pisari:

σκλάβος, σθλάβος, σκλαβητός, sclavus, sclavenus, sclaviniscus, sclavani, laški: schiavo, schiavone, francoski: esclave, esclavon, turšk: isklavun itd. Da se je to ime z zmerjanjem (Sklave iz Slave) spočelo med Nemci, to nekateri trdijo, kajti v 9. in 10. veku so Nemci tirali in prodali Slovence za težake celo v jutrove kraje. Preučeni med njimi se poučajo s tem, da je ime naše iz gotovskega slavan t. j. molčati, vzlasti taki, katerim naša izpeljava besede Nemeč iz nem mutus ni všečna (cf. ne-ni-jeti) Taki velijo, da je Nemeč iz sanskrta in to iz besede namata lord, a master! Primeri Hungarorum Nemet, Nemetes, populus germanicus (Kopitar. Glag. Cloz. 77) — Nasprot psovki „Sclavus“ naj se pomni: Grkom in Rimljanom Sloveni niso bili sužnji; Gerk sužnja ne imenuje σκλάβος ampak δούλος, Latin ne sclavus ampak servus; da nima ne ta ne un besedi s čistim sl v začetku, malokdaj v sredi, kaže jezik sam; torej sta si ga strojila s k ali th (θ) vmes ter pisala: Sclavi-ini-eni-ani-inisci in Sthloveni-avi-avani, in odtod tudi laški: schiavo, franc. esclave.

Sedaj ste, kolikor se mi zdi, le še dve izpeljavi našega občnega imena v navadi. Prva kaže, da je Sloven — Slovenec iz slovo verbum t. j. beseda, govor, po katerem so se mej seboj umeli; nasprot Germanom, kateri so jim bili neumévni, kakor mutasti ali némi (Vodnik). To izpeljavo sta čislala tudi Dobrovski in Kopitar, in posebno podprl jo je Miklošič, kateri v „Radices linguae slovenicae veteris dialecti“ l. 1845 str. 10 k besedam vlühvü magus, vlühvovati artes magicas exercere, vlühnati balbutire piše kratko pa krepko: „Huc refer vlahü, slavi enim homines latine loquentes vlahy (balbos), germanos plane némiceę (mutos), se ipsos slovéniceę (λογίωνς, distincta loquela praeditos) appellabant“. Nato je Metelko na pr. mirno dokazoval, da po zgodovini že je našim prednikom veliko bolj mar bilo za mir kot za slavo, da po jeziku jim vojska poméni exercitus krdelo vojščakov, bellum pa bran, kar spričuje, da so se le branili, in da se niso vojskovali za slavo. Lahko si je pa misliti, da so le po besedi kakor druge tudi svoj narod imenovali: Latince so imenovali Vlahe, to pomeni pri njih, kar pri nas blebetavce, vlahvovati je pri njih blebetati, — Testone pa Nemce, to je mutce, nem poméni mutastega; kdor pa je njih jezik govoril, jim je bil Sloven ali Slovan, to je z besedo, njim znano, obdarovan; slovo pomeni besedo, govor itd.

Druga izpeljava pa je krajevna. — „Cf. tamen Šaff. Starož. 6. 10 et 14.8.“ — pristavlja Miklošič v „Radices“ l. 1845. — Bivali so Sloveni nekđaj na Rusovskem, kjer je še sedaj Slowenské jezero, Slovečna (potok), Slovjensk, Slovinsk (mesto), Slovjani, Sluvon (vasi). Dezele, kjer je vladal nekđaj jezik slovenski, se zovejo Slowy, in po njih se glásí ime Slovanin, Slovenin, ktero je tedaj krajno. Tako nekako pravi Šafařík v Starožitnostih, in je v neki dobi mislil i Dobrovski (Poljan po polju, Moravan po Moravi itd. in litv. sallawa ostrov, Šalawy staroprúska krajina, vid. Jungmann). Sloveči J. Perwolf piše (Archiv VIII. 1884), da Sloveni — Slovenci imamo svoje ime od gradu ali mesta Slovno, češ, v baltijski Slaviji (Wendland, Vindland) je urbs et terra Slauna, Zlauene, Slawene, de Slavo, Slauensis, Zlawe, Zlowe; v vztočnem Pomorju grad Schlawe, kateremu bližnji Kašubi ali Slovinci pravijo Slovno. V tej stari Kašubiji se imenuje villa Slouin, stagnum Slouino, villa Zlouenkow. — V starem Novgorodu se mestu neki konec zove Slavno, Slavenskij konec, grajani se kličéjo Slavljane. Prim. litv. salava brdo, ostrov, staroprús. pokrajino Šalavy — Schalauen. — Narodu prvotna oblika je Slovy, odtod Slovjane, Slovéne, Slovenci, Slovinci, adj. slovenski, slovinski; Slovino, Slovinja, Slovenje. — Pomen slovanske besede „slov“ ni znan; prim. srb. Slovac gora^rin grad itd. —

Kar je Miklošič v „Radices linguae slovenicae veteris dialecti“ l. 1845 tako krepko podprl, to je pa v „Etymologisches Wörterbuch der slavischen sprachen“ l. 1886 str. 308 kratko podrl rekši: „Die bildung des wortes slovéninü, slovén durch das suffix ên ü

deutet auf ein ON. (ortsnamen) als thema: die ableitung von slovo ist abzuweisen^a. In to stori Miklošič v dobi, kedar sem jaz, vesel lepe izpeljave iz slovo (beseda, govor), učil in v tolažbo pisal vsem, kterim se milo dela po razlagi iz slava gloria, Slavjani — Slaveni gloriosi, inclyti, da je na zadnje vse eno, ker sloveti — sloviti in slaviti so iz korenike slu v glagolu slutí (nominari, clarum — inclytum esse), slujem — slovem, ki se vjema z gršk. κλιω in lat. cluo cliens — cluens, inclutus. In če se tudi sklepamo v pravi in prvotni pisavi: Sloven — Slovan, Slovenec, slovenski, vender peti smemo, svésti si boljše prihodnosti, s pesnikom (Jarnikom):

„Slava bode spet slovela,
Ki Slovencam dá ime“.

V tem smislu je vžé l. 1835 v „Danicza Horv. Slavon. i Dalm. I. 17.“ pisal Ivan Mažuranić:

Odkuda ime Slavjan?

Slava li? il' mudro nareknuše někada slovo
Slavjana? pod sudcem još sada pravda stoji.
Slaven, ak' dična naděnuše slava pridavak,
Biti će; a Slovan, ako ga slovo zove.
Dajte z obih ovaj izvadite, Slavjani, značaj:
Historici z slave, z mudroga slova drugi!

§. 13.

Z lastnimi ali posebnimi imeni so slovanski rodovi sedaj na pr.:

Slovénci t. j. Slovani po Kranjskem, južnem Koroškem in Štajarskem, zapadnem Ogerskem in Hrvaškem, po Istri, Goriškem in deloma po Beneškem. Ker se je to naše ime povzdignilo v občno, ima se v knjigah iz raznih časov tudi razno čitati, sedaj v posebnem sedaj v splošnjem pomenu. Prav všeč mi je še zdaj v obliki Sloven-Sloveni, in ker smo za posebni rod poprijeli se imena Slovenec-Slovinci, je razloček gotov, in pisava Sloven-Sloveni, kakor Slovan-Slovani, v občnem smislu „Slave-Slaven“ nedvomna. Drugače je zastran pridevnika slovénski, kteri utegne biti dvomljiv; da se temu ognemo, pišimo slovénski le v posebnem pomenu „slovenicus, slovenisch“, slovanski pa v splošnjem t. j. „slavicus, slavisch“. Tudi sosedje Nemci nam sedaj že skorej sploh pravijo „die Slovenen, das Slovenische“, ne pa „die Winden, die windische Sprache“; le v kaki nemškutarski srditosti zareží še kdo: „Was wollen diese Windischen, i koa nix bindisch!“

Slovaki po Ogerskem imenujejo sami sebe Slovence, besedo in deželo svojo slovénsko ali Slovenčino. Tako jim pravijo še vedno tudi Čehi, kteri nas zahodnje Slovence imenujejo Slovinci in jezik naš slovinski, vzhodnjim ali Slovakom pa velijo Slovenci in njih narečje zovejo slovensko. Sicer se nekteri severni Slovani ob Labi po starih knjigah tudi pišejo Slovinci in njih govor se zove slovinski (wendisch, slavisch, vensky), in v jugoslovanskih knjigah po Dalmaciji se oblika „slovinski, Slovinci“ dostikrat nahaja v tistem smislu, v kterem nam rabi Sloven-slovenski (slovjenski, lingua slavica). Slovencem po Ogerskem pravimo sedaj vže pogostoma Slovaki-Slovaci, in jezik njihov je slovaški, v obliki dokaj razločni. V srednjem kotu med nami so Slavonci, in Slavonec je še le prav posebno imenovanje po deželi v kraju med Dravo in Savo, vendar se lahko loči od oblik Slovenec-Slovak, slavonski od slovenski-slovaški. Kurelac piše o tem naslovu, da je „Slavonac le izvrnuto ime Slovenac“, da so Slavonci nekđaj bili pravi Slovenci ter govorili slovenski, in da je sedanja oblika le po-

pačena po tujih latinsko-madžarskih vzgledih (cf. Slavonia, Slavoniae populi s. gentes, sermo Slavonicus . . . Grande munus. Leo XIII).

Slovenecem ob jugu sosedje so Hrvatje. Stslov. Hrvatinü, lat. Croata, madj. Horvát (baràt n. brat), česk. Charvat, slov. Hrovat, hrovaški, sedaj obično po narodni obliki Hrvat, hrvatski ali hrvaški. Kakor se različno piše, tako različno se tudi razlaga n. pr.: v lastnem pomenu iz Hrovat ali Horvat, po Karpatih (Chrby, Krapen), ali v občnem od chrbet, hora ali gora, horvät Waldland; chrw truncus, gladius (cf. Cherusker v. herw); hrvati pugnare, certare, hrvanja lucta, stsl. rüvati se dimicare, nsl. rvati se rixari; iz kor. chärv (Daničić, dr. Geitler), chärviti braniti se, hrvat branac, branilac, oružanik itd.

Hrvatom sosedje so Srbi. Stslov. Srubinü, sedaj Srb, Srbín, Srbalj, Srblijn, srbski ili srpski. Zovejo se tako sedaj Slovani ob Donavi na jugu in ob Labi na severu (Sorbi, Sorabi), v Lužicah (Wenden), serbska ili serska ryč itd. Izpeljuje se ime njihovo mnogotero po starih pisavah na pr.: V lastnem in občnem smislu, srb venda, unda (Vendi), Sirbi ali Sporoi t. j. razsejani; Servi, Serviani, Sruat-Kruat, Sklave (cliens, der Hörige, Tot); got. hvairban, hvarbon vagari, ire (vandalōn, Vandalus, Suevus); iz särv (sar, sarbb) kar härv tueri, servare, defendere, Hrvatinü ili Sarvatinü (Daničić, dr. Geitler); iz srb natio, gens (Šafařík) t. j. ljudje istega naroda itd.

Jugoslovanom se prištevajo razun Slovencev, Hrvatov in Srbov tudi Bolgari. I njihovo ime se piše mnogotero. Stslov. Blügarinü, nbolg. Bülgarinü, rusk. Bolgar, srb. hrvašk. Bugar, česk. Bulhař, slovašk. Bulhar, in od tod prilogi bulgarski, bolgarski, bugarski itd. Šafařík našteva razne oblike na pr. po Volgi (st. Βουλγα) bilo bi Volžan; bolgar ali boljar; iz bul in gari (gir, guri, gauri t. j. zemlja, kraj, cf. Hungari); iz turšk. bulghār, bular mešanci, raznoteri; bulgamak rovarji (cf. stslov. bukarija seditio, buka turba), češ, Bulgari so Hunci, kateri so po razpadu države svoje umaknili se na vzhod, sorodovinci s Turki itd. (Tomaschek, Vambéry cf. Dr. Krek). Kakor slovénimo srb. hrv. vuk, pun sedaj volk, poln; tako smemo bugarski, Bugar pisati po naše bolgarski, Bolgar.

Po jeziku so Jugoslovani še Rusi, vsaj Rusini. — Piše se stsl. Rusi coll. Russi, Russia, Rusinü, rusiskü; magy. Orosz Russe, Rusznjak Kleinrusse. — Po nekterih se ločijo sedaj v Malo- Belo- in Velikoruse, po drugih vsled jezika in slovstva le v Malo- in Velikoruse. Malorusom so rekali nekdaž na pr. Poljci, Čehi in tudi drugi sploh Rusini-Ruteni, in v prilogu rusinski-rutenski; toda iz stsl. oblike Rusinü je pridevnik ruski (rusisky, rušisky), kakor iz Slovénin, Srbín, Bolgarin — slovénski, srbski, ne pa sloveninski, srbinski, bolgarinski, ali rusinski, kar je po slovnicu nepravilno; nsl. ruski ali rusovski kakor francozovski. Velikorusom rabi sedaj oblika Ross, Rossija, Rossijanin, rossijskij itd., in nekteri so že jeli pisariti Ros, rosijski t. j. Velikorus, a Rus, ruski t. j. Malorus; ali — oblike te so tuje, došle po grško-slavjanskih pisateljih (gr. Ρῶς, Ρωσσία) itd. — Po sedanjem Rusovskem so bivali od nekdaž mnogi slovanski in neslovanski narodi z različnimi imeni. V 9. stoletju so prišli Normani iz Skandinavije, Varjazi i Rusi, kateri poslednji so raznim ljudstvom onih dežel dali skupno ime. Eni pravijo, da je naslov ta po rodbinskem vladarju (Rus-Rurik), ali vojvodu (Čeh, Leh i Rus); ali rodhsi remiges (cf. Rodhslagen, Rosslagen) veslarji, kraj ali brod njihov; ruotsi Fincem bližnje pleme Švedsko, kakor Varjagi-Varjazi foederati družina, iz verja braniti, krdelo brambovsko, kakor Hrvati (dr. Geitler). Sicer je stsl. rusü flavus, nsl. rubellus, rusa ali rosa glava, rosin (vol), ital. rosso.

Rusom sosedje so Poljci ali Poljaki, kateri se v starih knjigah imenujejo Lechi, Lesi ali Lechove, Ljasi-Ljachove. Bil je rod tega imena premožen, in lechü razlagujejo

nekteri iz léha area, lat. lechita t. j. zeman, zemljak (Edelmann mit Grundbesitz). Kakor Vend-Vind, pozgubilo se je nekako tudi ime Lech-Ljach, in ostal jim je sploh naslov stsl. Poljaninü-éninu, mn. Poljane-éne, Poljaki-Polaci. Primeri vendar Lechove-Lesi t. j. Poljanci, nasprot Gorali t. j. Gorjanci. Jugoslovan piše polje, torej poljski, Poljec-Poljak; Severoslovan pa pole, Polak-aci (Poloni).

Kakor Poljci, imajo tudi njihovi sosedje v kraljevini češki sedaj dvojno ime: Böhmen (Pemci, Pemaki) in Čehi. Prvo je vnanje ali tuje, posneto po Bojih, v katerih deželo (Bojohemum, Bojenheim, Böhheim, Böhmen) so se bili naselili Slovani, ki so po najbolj premožnem rodu vsem drugim dali ime Čechi-Česi, Čechove; Čechy, češka ili česka zem, země, katero je torej domače ali narodsko. — Čehi so, ugibajo nekteri, prebivavci čehov (cacuminum) kakor Poljci lehov ali poljan (camporum); po Čehu, kakor ti po Lehu; iz čajü spero, kakor čakam-čekam, Časlav-Česlav, Čah-Čeh; iz čęti čnu (ken) incipere, češ, da so Česi čeli t. j. počeli se seliti prvi ter so peljali seboj druge Slovane, poslednjič Sileze (po-sleze cf. Dobrovský) itd.!

Pripoveduje se v starih knjigah „o Čehu, Lehu in Mehu ali Rusu“, ki so bili bratje, da se kaže sorodovina in bratrija med temi tremi slovanskimi rodovi, med katerimi pa še — žalostna jim majka! — pravega pobratimstva ni, sem pisal l. 1865 (Jezič. III). Da bi pač skoro bilo pobratimstvo pravo, po veri v duhu in v resnici, ne le med Čehi in Lehi, Srbi in Sorbi, ampak tudi med Rusi in Bolgari, Hrvati in Slovenci, Poljaki in Slovaki, kajti vsi smo Sloveni — Slovani!

§. 14.

Slovani i pismo slovjensko. — Kakor človek sam svoje misli in čute kaže najprej v slikah in stvaréh, poznej v določnih besedah; tako so i narodi svoje misli in želje razodévali stvarno, v slikah, tudi misli in nazore iz duševnega, nadnaravnega življenja, v pomenljivih podobah, in kasneje v gotovih slovih ali besedah s pristojnimi znaki. Prvo pismo veli se figurativno, figurativno-simbolično (hieroglyphi) ali slikovno, drugo fonetično ali glasovno.

Tako glasovno pismo so Grki dobili po Feničanih in Hebrejcih, in po njih Rimljani ter drugi narodi, in ti največ po krščanstvu. Dokler so bili pogani, rabilo jim je pismo slikovno. To se nahaja pri Gotih, v pradomovini Ilirov ali Arbanasov, pri starih Pannoncih, pri Germanih in Normanih. Imeli so v ta namen svoje „rune ali runstafre“, in njih sostava se je zvala „futhork“ t. j. po prvih šestih črkah (f, u, th, o, r, c (k) itd.), kakor se grški alphabet po prvih dveh, latinska abeceda po prvih štirih pismenih.

Tudi stari Sloveni so imeli svoje rune (runir, Wenda-runir). „Prêžde ubo Slovéne neiméha knjü, nâ črütami i rëzami čitëha i gataaha, pogani sašte“ — spričuje črnorizec Hraber. — Dokler so bili Sloveni pogani, niso imeli še knjig ali pismen glasovitih; pomagali so si s črtami in čarami, koje so vrezovali v drvo, navadno v bukov les (rov rovaš, roš, runa (raunen) skrivnostno znamenje v bukev, got. bôka litera, buchstab-runstab) ter so po njih šteli in čitali, vedeževali pa ugibali tajne pomene. S tem so se bavili nabožni ljudje, svečenici, ki so bili drugim čarodeji in knjižniki (črno-knjižnik) i knezi. Knez bijaše narodni svetjenik i knjižnik, pravi dr. Rački, kateri v „Pismo slovjensko“ l. 1861 vse to razlaguje ter kaže, da imajo besede „črta, čara, reza, buky ali bukev, knjiga“ prvotno isti pojem, in da so vže tedaj knezi ali svečenici bili buditelji i voditelji narodne prosvete.

V prvi dobi so Slovani torej črtami čteli (čisti legere, numerare, honorare) ali šteli, črte so jim bile čísla, številke ali broji, in to celó pomenljivi; iz rez so gatali ali ugibali, njih tajne pomene v nabožnem in narodnem življenju tolmačili ali razlagali. To

je bilo v prvi dobi, dokler so lastna znamenja črtali in vrezovali v les, na rovaše, deske ali prote (buchstab) s kakim črtalom ali rezalom. V drugi dobi pa se glagol črtati, rezati umakne glagolu pisati, sanskr. piç pingere, živopisati, got. meljan, malen; črtalo in rezalo zaméni se s perom ali peresom, in črta, reza, čara pa s pismenom.

Marsikaj méri na to, da so Slovenci v poganstvu imeli vže tudi neko glasovno ali fonetično pismo; vendar pravo pismo in v njem pismenstvo ali slovstvo dobili so še le po krščanstvu, in jako znamenito je v tem oziru vprašanje, kedaj in kako so se pokristijanili Slovani.

§. 15.

Kršćanstvo je Slovenom došlo od treh strani:

Od latinske, iz Rima, deloma čez Akvilejo (Oglej), deloma čez Salono (Solin) in Sirmijo (Srijem), po duhovnikih latinskih in laških. Z latinsko službo božjo so le-ti razširjali latinsko besedo, ktere polna je cerkvena slovenščina.

Od nemške strani, vzlasti iz Solnograda, Pasova, Rezna, po mašnikih frankovskih in bavarskih. Tudi ti so cerkveni jezik mnogotero spremenili, da imamo v njem še sedaj skoro brez števila latinskih besedi v nemški obliki in navadi. Sicer so nam Slovenecem po njih došli vendar spomeniki Karantanski ali Brizinski (monumenta Frisingensia).

Od grške strani, iz Carigrada, po svećenikih grških in slovenskih. Ti so s slovensko službo božjo razširjali slovensko besedo ter ustanovili književnost staroslovensko. Zgodilo se je to v devetem stoletju, najprej po sv. Cirilu in Metodu, ktera sta tako postala blagovéstnika slovanska.

Zgodovina sv. Cirila in Metoda je vsem Slovanom velike pomembe; pa je sedaj tudi dokaj znana — vzlasti, kar smo l. 1863 obhajali tisočletnico njunega prihoda na Moravsko, l. 1869 smrti sv. Cirila in l. 1885 smrti sv. Metoda. Po slavnih sbornikih in obširnih spomenikih, po knjigah, listih, časnikih in raznih narodnih glasilih so hvaležno opisovali njuno življenje in delovanje vsi rodovi slovanski. Da molčim o pisateljih starejših, ki so na pr. Dobrovský, Kopitar, Šafařik, Vostokov itd., naj oménim le nekterih novejših in nam bližnjih virov p.: Rački (Viek i djelovanje . . I. II. 1857. 1859; Pismo slovjen. 1861), Tisućnica . . u Zagrebu, Zlati Vek v Ljubljani, V. Štulc, Bilý — Majciger (1863), M. Prochazka, V. Sasinek, Ginzl, Hergenröther, M. Majar (1863—1885), Sbornik Velehradský itd. itd. Posebej naj imenujem dva slovenska spisa novejša, ktera vestno naznanjata vse druge potrebne vire, in to sta: „Razširjava kristjanstva med Slovenci“. Spisal A. Fekonja v Letopisu Matice Slovenske 1882—84, pa: „Spomenica tisočletnice Metodove smrti“. Spisal dr. Fr. Kos. V Ljubljani 1885. 8.º str 174 (Viri. Životopis sv. Cirila in Metoda. Slovenska zemlja v devetem stoletju. Zgodovinske razprave. Opazke).

§. 16.

Jako znamenita je vzlasti nam katolikom poslanica „Grande munus“, ktero je o naših verovéstnikih véliki papež Leon XIII. priobčil 30. sept. 1880, in ktera ima v sebi že nekaj zagonetek sedanjim in prihodnjim učenjakom slovanskim. Iz nje naj posnamem na pr. tole:

Ciril in Metod prava brata, v Solunu iz prav imenitne rodovine, podala sta se mlada v Carigrad na učenje ter sta v znanstvih hitro napredovala, vzlasti Ciril, da so ga iz posebne časti zvali modrijana (filosofa). Metod se umakne kmalu v samostan, Ciril pa dobi versko poslanje med Kozare v Tavriški Kerzonez (Krim), kjer najde ostanke sv. Klemenca I. papeža mučenca, in se po srečno opravljenem poslu svojem vrne v Carigrad ter za Metodom v samostan Polihronov (Polychronis).

Kar se je pri Kozarih storilo, zvé Rastislav, knez Moravski, in tudi poprosi v Carigradu verskih blagovestnikov. Cesar Mihael III. mu nakloni Cirila in Metoda. Podasta se skozi Bolgarijo, povsod razširujeta sv. vero, v Moraviji slavno sprejeta delujeta z najboljšim uspehom. Papež Nikolaj I. ju pokliče v Rim. Po smrti njegovi ju papež Hadrijan II. častno sprejme, s svetinjami sv. Klemenca, ter posveti oba za škofa, več učencem pa podeli razne svete redove. Ciril v Rimu umre 14. febr. 869 ter je slovesno pokopan naposled v cerkvi sv. Klemenca. Nato se vsled volje in pooblastila papeževega Metod vrne na Moravsko v svojem apostoljskem delovanju, ima pa velike težave s Svetopolkom, kateri je Rastislava nasledoval, mora v pregnanstvo, a rešen iskreno podučuje in doseže, da knez jame popravljati storjene napake.

„Spomina vredno pa je, da čuječa ljubezen Metodova prestopivši meje Moravske, kakor je bila za življenja Cirilovega segla do Liburncev in Serbov, je zdaj objela tudi Panonce, katerih kneza, Kocelja po imenu, je on podučeval v katoliški veri ter ohranil v podložnosti, in Bolgare, ktere je z njihovim kraljem Borisom vred vtrdil v krščanski veri, in Dalmatince, s katerimi je delil ter se vdeleževal nebeških skrivnost, in Korotance (Carrinthios), pri katerih se je premnogo trudil, da bi jih pripeljal k spoznanju in češčenju edinega pravega Boga“.

Imel pa je sveti mož pri tem mnoge sitnosti. Tožili so ga zaradi slovanskega jezika pri svetih opravilih, češ, da je sumljiv tudi v veri. Papež Janez VIII. ga pozove na odgovor, in Metod se l. 880 opraviči tako slavno, da mu papež prav rad potrdi nadškofovsko oblast, pridá nekaj škofov na pomoč v poslovanju med Slovani, ter ga pošlje s častnimi pismi nazaj na Moravsko. Metod trpi in dela neumorno, in skoro se pokaže sad njegovega prizadevanja.

„Ker ko je bil h katoliški veri pripeljal najprej českega kneza Bořivoja on sam, potem pa njegovo ženo Ludmilo s pomočjo nekega duhovnika, je v kratkem dosegel, da se je krščansko ime na dolgo in široko razširilo med tem narodom. Ravno o istem času si je prizadeval luč evangelija zanesti na Poljsko, in ko je bil sredi skozi Galicijo tje dospel, vstanovil je škofovski sedež v Levovu. Od ondod je odšel v Moskvo, kakor nekteri poročajo, ter je vstanovil škofovsko stolico v Kijevu. — S temi gotovo nezvenljivimi lavorikami vrnil se je k svojim nazaj na Moravsko, in ko je čutil da se mu bliža zadnja ura, zaznamoval je sam svojega naslednika, ter je opominjal duhovnike in ljudstvo v poslednjih naročilih k čednosti, potem pa se prav mirno ločil od življenja, ki je bilo zanj pot v nebesa (6. apr. 885). — Kakor za Cirilom Rim, tako je za umrlim Metodom žalovala Moravska, zgubljenega pogrešala in mnogotero častila njegovo truplo“.

Nato kaže Leon XIII., v kako živi zvezi sta bila oba blagovestnika z rimsko cerkvijo, omenja pisma Janeza VIII. o rabi slovanskega jezika v službi božji; pravi, da so pred drugimi Rastislav, Svetopolk, Kocelj, sv. Ludmila in Bogoris skusili posebno ljubezen naših prednikov po okoliščinah zadev in časa; našteva, koliko skrb so rimski papeži imeli po smrti Cirilovi in Metodovi za narode slovanske na pr. za Bolgare, Bošnjake, in Hercegovce, za Srbe, Dalmatince in Liburnce, vzlasti po cerkvi Sremski (Sermiensi) itd. Slednjič določuje, naj se god sv. Cirila in Metoda po vsej katoliški cerkvi stalno obhaja 5. julija, in naj se svetnika slovanska prosita, da z milostjo, ki jo pri Bogu imata, krščanstvo na vzhodu varujeta, ter katoličanom izprosita stanovitnost, razkolnikom pa voljo se zopet zediniti s pravo cerkvijo (Vid. Encyclica „Grande munus“. Editio slavica polyglotta. Praga 1881).

§. 17.

Po krščanstvu došlo je Slovenom i pravo pismo, prvo pismenstvo ali slovstvo. O tem kaže „Encyclica Leonova“ na pr.: „Da je Moravsko ljudstvo prav ra-

dovoljno sprejelo vero v Jezusa Kristusa, k temu ni malo pripomoglo znanje slovanskega jezika, katero si je bil Ciril prej pridobil, in mnogo je pomagalo tudi sv. pismo obojnega zakona, katero je ljudstvu v njegovem lastnem jeziku prestavil. Zato se ima ves slovanski narod možu prav veliko zahvaliti, ker od njega ni prejel samo dobrote krščanske vere, ampak tudi posvetne omike (civilis humanitatis); kajti Ciril in Metod sta prva iznašla črke, s katerimi se jezik slovanski piše in izraža, in zategadelj se ne imenujeta zastonj pričetnika tega jezika (nam Cyrillus et Methodius principes inveniendi fuerunt ipsas literas, quibus est sermo ipsorum Slavorum signatus et expressus, eaque de causa ejusdem sermonis auctores non immerito habentur)^a.

Velike pomembe zdí se meni v tem oziru pisemce bolgarskega meniha — črnorizca Hrabra, ki je bil vrstnik neposrednjih učencev in pomočnikov sv. Cirila in Metoda ter je živel za carja Simeona († 927). Omenja se v prejšnjih stoletjih tu in tam, v zlasti pa od l. 1824, kar je v Moskvi priobčil je Kalajdovič. Slovenje še pogani so pomagali si s črtami in rezami; krščeni pa so skušali za silo pisati slovénsko besedo z rimskimi in grškimi pismeni, dokler jim svet mož, Ciril, stvari pismena slovénška, preloži knjige, z bratom Metodom, v dobi, katero na tanko pové. Piše namreč Hrabar:

„Krústivše že se Slovène rimskami i grúčiskymi pismeny našdaahá se pisati slovénšká rěči bezú ustroenia . . . Po tomú že . . . Bogú . . . pomilovavú rodú slovéniskú, posla imú svętago Kostantina filosafo, naricaemago Kirila . . . i sůtvori imú pismena tri desęte i osmí, ova ubo po činu grúčiskyhú pismenú, ova že po slovénistěi rěči . . . — Ašte li vüprosiši slovéniskyję bukarję, glagolję: Kto vy pismena stvorilú estí, ili knjigy přelóžilú? To vísí věděti, i otvěstavše rekaťi: Svętyi Kostantinú filosafoú, narycaemyi Kirilú, túi namú pismena stvori i knjigy přelóži, i Methodie bratú ego. Sãti bo ešte živi, iže sãti viděli ihú. I ašte vüprosiši: Vü koe vrěmę? To věděti i rekaťi: Jako vü vrěmena Mihaila císarja grúčiska i Borisa knęza blúgaríska, i Rastica knęza moravíska, i Kocelja knęza blatínska. Vü létu že otú súzdania všego mira: 6363 t. j. 863 (Vid. Rački II. str. 139; Šafařík 1851)^a.

Jako znameniti so mi tudi letniki, ktere je spisal ruski menih Nestor, ki je živel nekako l. 1056 — 1116 v Kijevu in je v zgodbe domačega mesta vplel povéstnico o narodu ruskem in slovenskem. I njegovi letopisi so večkrat že priobčeni, o kterih imata posebne zasluge celó dva Slovence: Žiga Herberstein (r. 1486, u. 1566) in dr. Fr. Miklosich (Chronica Nestoris 1860). Po le-tega knjigi se o prihodu sv. Cirila in Metoda k Slovenom v XX. razstavku čita na pr.:

„Slovénomú živuštěmú kreštenomú, knjazi ihú, Rastislavú i Svjatopolkú i Kocelú, poslaša kú césarju Mihailu, glagoljušte: Zemlja naša kreštena, a něstí u našú učitelja, iže by ny nakazalú i poučilú nasú i protolkovalú svjatyja knjy, ne razumějemú bo ni grečisku jazyku ni latinisku, oni bo ny inako učati, a drugii inako, těmlže ne razumějemú knižínago obraza ni sily ihú: da poslěte ny učitelja, iže ny mogutí súkazati knižínaja slovesa a razumú ihú . . . I umolena bysta césaremí. I posla ja — Methodija i Kostjantina — vü slovéniskuju zemlju kú Rastislavu i Svjatopolku i Kocelovi. Sima že prišídúšema načasta sústavljati pismena azúbukovínaja slovénisky, i přelóžista apostolú i jevangelije . . . Po semí že přelóžista psaltyri i ohtoikú i pročaja knjy . . . Methodij že posadi dva popa skoropisica zělo, i přelóži všja knjy ispolní otú grečiska jazyka vü slovéniskú itd.^a.

§. 18.

Verovéstnika Ciril in Metod sta torej pričetnika slovenskega pisma in pismenstva ali knjige slovenske. In kaj sta spisala?

Kakor kažejo viri povéstnice sploh, sestavil je Ciril pismo slovénsko ali črko-pisje (alphabet, abecedo, azbuko); tù in tam se pravi to tudi o Metodu: principes inveniendi fuerunt ipsas litteras (Leon); načasta sústavljati pismena azúbukovinaja (Nestor) itd.

Preložil je sveto pismo, se vé, le deloma, pričénsi z blagovestijem sv. Jovana. I pri tem delu mu je pomagal brat Metod. Poslanica Leonova piše sicer: sacrae utriusque Testamenti litterae, quas proprio populi sermone reddiderat Cyrillus; a brzo dodaje: ejusdem sermonis Slavorum auctores non immerito habentur. — Kirilù knjgy prèloži, i Methodie bratù ego (Hrabér). — I prèložista apostolù i jevangelijske . . psaltyri . . i pročaja knjgy (Nestor).

Preložil in slovenski spisal je Ciril knjige obredne ali liturgijske, ki so na pr.: službinikù (služebnik, liturgiarium, missale); časoslovù (horologium, breviarium); trébinikù (trebnik, potrebnik, činovnik, obrednik ali rituale); ustavù (kanon, čin cerkveni, ceremoniale); ohtoikù (oktoich) spévník na osem glasov, s stiherarom t. j. slavospévom na čast svetnikom. Da mu je i pri tem spisovanju pomagal Metod, ni dvojbe.

Kar se sicer pritikuje sv. Cirilu (Konstantinu) p: Povést o najdenju sv. Klemena, Napisanje o pravi veri, Modre basni itd., zapisali so najbrže kateri naslednikov ali učencev na pr. Konstantin bolgarski itd.

Iz sv. pisma sta brata Ciril in Metod poslovénila najprej . . apostolù, jevangelijske . . psaltyri; t. j. iz novega zakona berila (perikope), ktere rabijo pri službi božji: oddelke iz evangelij (Evangelistar, evangelijske izborné, nedieljno, ἀπρακτος ili ἀπρακτος), iz dejanja in listov apostolskih (Praxapostolar); iz starega zakona potrebni psaltir, ter iz knjig, ki se čitajo v liturgiji, največ iz pregovorov Salomonovih (Paremejnik, proverbiala, παροιμία). — Sicer se o Metodu trdi posebej, da je poslovénil célo sv. pismo in je pred smrtjo izročil učencem svojim; to pa po LXX, in le knjige protokanonijske . . Methodij že posadi dva popa skoropisica zélo, i prèloži vsja knjgy (Nestor); . . vse ustavnje kúnigy t. j. 60 (Joan Exarch) . . razvé Makúkavej (Žitije sv. Methoda) itd.

Razun tega se mu pripisuje: Nomokanon (νόμος postava državna, κανών pravilo cerkveno) zakonu pravilo, knjiga cerkvenih zakonov, poslej zvana „Kormčaja knjiga“ (directorium). — Paterikon ali Otečnik, kratke povésti iz življenja svetih mož, duhovnih očetov, vzlasti slavni puščavnikov (Žit. sv. Meth.). — Kirilù slovéniskij, osem govorov v bran krščanski veri nasprot Mohamedovcem pa Židom mej Kozari, prevod iz grščine (Žit. sv. Konst.) itd.

§. 19.

Sveta prvoučitelja Ciril in Metod sta imela mnogo učencev, kateri so ž njima vred delovali v duhovnem pastirstvu, pa tudi na književnem polju, a so po Metodovi smrti l. 885 umaknili se v Bolgarijo, kjer so svoje apostolsko in književno delovanje nadaljevali z dokaj dobrim vspehom. Prvi med njimi je:

Klemen (Kliment, Klement), rojen Bolgar, po drugih Sloven, ki je zvesto spremljal učitelja slovanska po Moraviji in Panoniji, v Bolgariji pridobil si veliko učencev, iskreno služil v Ohridi, kakor v Velici (episkopù Veličiskij), umrl l. 916 ter bil pokopan v bramù ali cerkvi svojega samostana v Ohridi. Zove se navadno episkopù slovéniskij (ne blúgariskij). Pisal je mnogo na pr.: Hvalnice, hvalne govore (panegyrike) za svetke ali praznike cerkvenega leta. — Žitija ranjkij otcév, svetih mož, mej njimi i „Žitije sv. Konstantina“ ali Cirila (Rački). — Cvetni Triod ali Pentikostar, spevník od cvetne nedelje do Duhovega (letnic, binkošti). — Legenda o najdenju sv. Klemena Rimskega (Rački, Bodjanskij). — Homilija o mučencu (Christl. Terminologie der slav. Spr. 1875). — In „Vita s. Clementis“ (Miklosich 1847) kaže, da

je Kliment „izmisлил tudi druga znamenja (znake, oblike) pismen, očitnejša nego so ona, ktera je iznašel modri Kiril“ — torej azbuko ali pismo slovénsko itd.

Naum je drugi, o katerem se le to vé, da se je po Metodovi smrti uganil s Klemenom in Angelarijem v Bolgarijo, kjer je v zapadnih stranah deloval marljivo ter k spisovanju vzbujal druge, iz česar se sklepati smé, da je prej i sam pisaril.

Angelar (Angelarius) je tretji, kateri je s slovanskima blagovestnikoma služil v Vélíki Moravski, in kateri je odtod pregnan z Naumom in Klemenom nekaj let še vžíval gostoljubje Bolgarsko.

Sava (Sabbas) držal se je bolj Gorazda, s katerim je po pregnanstvu iz Panonije do smrti svoje deloval v Bolgariji.

Gorazd je peti in za Klemenom najskrenejši, neposrednji ali izvéstni učenec sv. Cirila in Metoda, ktereга si je Metod pred smrtjo svojo izvolil za nastolnika svojega, češ, ta je vaš zemljak, rojen Moravlján, svoboden mož, učen že dobro v latinskih knjigah, pravoveren: „Utriusque linguae slovenicae et graecae peritissimus“ (Vita s Clement.) . . Naučen dobré v latinskyje knigy (Žit. s Meth.). Bil je posvečen episkopú. Da je mnogo pisal, je verjetno; navadno se mu prilastuje najstarša legenda slovenska, ki se imenuje Panonska, t. j. „Žitije sv. Methoda“. (Šafařík, Rački . . cf. Nestor).

Sv. Ciril in Metod, Klemen, Naum, Angelar, Sava in Gorazd se imenujejo skupaj sveta sedmorica, sedmipočetneci ali sedmičislínici, *oi áγιοι επτάκιθμοι*. Njihovo delovanje bilo je poglavitno sicer v Panoniji in Vélíki Moráviji, vendar so tudi ob jugu po Bolgariji nekdanji še v živem spóminu. Ne le po imenu se nahajajo v bogoslužbenih knjigah; tudi v slikah se po cerkvah in samostanih tu in tam vidijo vsi sedmeri vkupaj ali le trije ali posamezni. Veliki dobrotniki so bili v resnici našim prednjikom, kajti niso prišli k njim s križem in mečem, marveč s križem in pismom, ter so tako zatrli poganstvo, vstanovili krščansko vero in knjigo pa zavarovali Slovenom njihovo narodnost.

§. 20.

„I radi byša Slovèni, jako slyšaša veličija božija svojimi jazykomi . . Něcii že načaša huliti slovénskyja knigy . . (Nestor) . . Verumtamen tam copiosae frugis invidens inimicus homo interseruit zizania“. — Dokler je Metod živel, niso si drznili sovražniki vedoči, da ga Rim podpira; po smrti njegovi pak so z vojaško silo iz Panonije in Moravije pregnali nja izvestne učence, kateri so se umaknili največ v Bolgarijo. In to je bila prva nesreča za knjigo slovénsko. Druga je bila, da je Arnulf l. 892 zoper Svetopolka (česk. Svatopluka) poklical silovite Madjare, in tretja, da je po osodni bitvi pri Břetislavi (Pressburg, Požun) l. 907 padla Vélíka Moravska, tedaj središče slovenske vzajemnosti, in da so se na nje razvalinah vselili tū Nemci (Súvabi), tam Madjari (Magyari), takrat še pogani, v vseh rečeh tolikanj podobni nekdanjim Hunom pa Obrom!

„Ráz ten, pravi Šafařík (Slov. Starožitn. §. 41, 5), uhdil do srdce Slovanstva. Dřevni obyvatelstvo, co ho smrti neb poroby zbylo, rozutíkalo se do Tater, Bulhar, Chorvat a jínam; na zemi pak potem a krvi Slovanů vzdělané, duhem sv. Konstantina a Methoda osvícené, zarazila uralská surovost močni svůj trůn. Z rozbitin veliké Moravy kořitili, mimo Maďary, i Němci, Čechové a Poláci“.

Sv. Cirila in Metoda prvi učenci so v Bolgariji, kjer jih je prijazno sprejel knez Boris (Bogoris, Mihael) in čvrsto podpiral car Simeon, živo nadaljevali slovénsko književno delovanje. Med temi nasledniki in pisatelji se v tej dobi imenuje drugim na čelu:

Konstantin, biskup bolgarski (Prěslavský), kteri je slověnski spisal Atanazija Aleksandrijskega štiri govore proti Arijevcem, več govorov o nedeljskih evangeljih nekaj Ivana Zlatoustega, nekaj Izidorja Pelusijskega, s svojimi razlagami in pristavki, nekako že l. 898. Tudi veči spis „Napisanije o pravěj věrě“ utegne biti njegov.

Grigorij, pop (presbyter) bolgarski, je za carja Simeona preložil iz grščine kratko svetovno in cerkovno zgodovino, v kteri je posebno znamenit opis o razdejanju Troje itd.

Joan, exarch bolgarski (strojitel cirkveni, obchodnik, posel patriarchův), jako plovit pisatelj. Šestodnev (hexameron) je obširna razlaga o stvarjenju sveta po sv. pismu. Nebesa t. j. bogoslovje, Dialektika ali filosofija, v 70 razstavkih, Grammatika ali slovnica grška, nekoliko z ozirom na jezik slověnski, spisal Janez Damaščan. Nekoliko govorov na različne svetke ali praznike, preložil Joan Exarch.

Brezimenni (Anonymus) prelagatelj dveh životopisov: Velikega Antonija od Atanazija, in Pankracija, učenca Petrovega.

Theodor Doksov ali Duks, menih, goreč ljubitelj slověnskega pismenstva; druge je vzbujeval k pisanju, in sam prepisal štiri govore Atanazijeve proti Arijevcem, preložene od Konstantina.

Hraber, menih, kteri je napisal jako zanimivo razpravo: Skazanije, kako sestavi sv. Kirill Slovenom pismena protivu jazyku. V tej razpravi pripoveduje o Cirilu in Metodu: „Šatī ešte živi, iže šatī viděli ihū“ — in iz tega je posneti, da je bil on sam še izmed posrednjih njunih učencev ali naslednikov.

Simeon, car Bolgarski, ki je vladal od l. 893 do 927, je bil velik podpornik in buditelj slověnskimi pisateljem, pa je tudi sam pisal na pr. preložil je premnogo (136) izbranih govorov Jovana Zlatoustega, z nekterimi pristavki, pod napisom Zlatostruj t. j. Zlatotok itd. Zanj je bil baje spisana Sbornik, ki je bil poznej prikrojen in pristojen za kneza Svatoslava na Ruskem.

Dokaj lepo je rasla in cvela knjiga slověnska (slověnsko-bolgarska) v času do smrti Simeonove in nekako tudi še do razpada carstva Bolgarskega l. 1018. Spisalo se je mnogo knjig svetopisemskih z razlagami in primernimi nauki, liturgiškimi ali obredoslovnimi v vezani in nevezani besedi, iz govorov cerkvenih učnikov, iz življenja svetnikov in bogoljubnih mož na pr. Obštnik, Žaltar, Sbornik, Otečnik, Cvetnik itd. — Med pšenico se je prikazalo že tudi nekaj ljulike t. j. knjig pokvarjenih po krivovercih, največ po Bogomilih na pr.: Nepristna evangelija, listi ali poslanice, razodenje sv. Joana; pod raznimi naslovi bukve praznoverske: Martoloj, Čarovnik, Gromnik, Kolednik, Vlchovnik, Putnik itd.

Knjigi slověnski se je takrat dobro godilo v Panoniji in potem v Bolgariji — takó, da se čas od l. 863 do 927 v staroslověnsčini imenuje njen zlati vek. Vladala je po knjigi v cerkvi in državi in nekoliko vže po učilnicah.

Miklošič ob kratkem opisuje iskreno književno delovanje prvih blagovestnikov slověnskih v drugi polovini IX. in v prvi četrtini X. stoletja v Panoniji in Bolgariji, ter pravi, da vzrok temu velikemu vspehu bilo je navdušenje za vzvišan namen, navdušenje, ktero je takrat živo podžigalo tekmovanje z Nemci, Rimci in Grki. O knjigah obrednih kaže, da niso bile še tolikanj obširne, kakor so se nam ohranile po raznih prepisih in popravah. Opazuje pa, da so v Bolgariji književno delavni bili vzlásti oni, kteri so se bili v Panoniji navzeli gorečega duha svojih prvoučiteljev, sv. Cirila in Metoda (Zur altsloven. Gram. 1875).

In Šafařík, kteri je sveta prvoučitelja slovanska, Konstantina (Cirila) in Metoda, njune neposrednje in posrednje učence verno opisal vže l. 1847 (Rozkvět slovanské literatury v Bulharsku. Čas. Č. Mus. 1848. I), pripoznáva, da se je v devetem stoletju pričelo naše slovstvo in vprav po sv. pismu vzajemno slověnsko jezikoslovje. Če tudi so

se nam spoméniki tedanji ohranili le v prepisih naslednjih vekov, kažejo nam vendar dosta jasno lastnijo jezika slovenskega iz dobe Cirilove, ter naravnost trdi: „že staroslovanski preklad písem svatých, knih bohoslužebných a tvoření SS. Otcův z druhé polovice IXho století, ve spojení s plody téže staroslovanské literatury Xho století, až do úpadku cářství bulharského l. 1018, jest nepřebíraná studnice pro slovanského jazykozpytatele, po hlubší a důkladnější známosti ústrojí mateřského jazyka svého bažícího. (P. J. Šafařka Sebrané spisy. Díl III. Literární historie. 1865 str. 161 — 191).

§. 21.

Slovénske povéstnice viri kažejo, da je Ciril sestavil azbuko ali pismo slovénsko; nekteri pa velijo, da je tudi Klemen, učenec Cirilov, zložil pismo slovénsko še določnejše mimo Cirilovega. Kako je to?

Res nam to viri kažejo, in res so Slovéní imeli kmalu v začetku svojega pisarjenja dvoje pismo. Prvemu se je reklo Glagolica, drugemu Cirilica. Pravijo, da ime Glagolica je zbornó t. j. črkopis (litteratura), in da se razlaga iz slova glagolati t. j. zveněti, glasiti se (sonare), to je črkopisje, v katerem se črke izgovarjajo, ima vsaka črka svoj glas (pismo glasovno, Lautschrift), nasproti slikam in podobam, s kojimi so Slovéní pomagali si še v poganstvu (pismo slikovno). Drugo pa se imenuje po Cirilu v obliki grški Kirilica, v obliki latinski Cirilica.

Po obliki se je vzbrazila Glagolica okrogla, in ta se navadno zove staroslovénska ali tudi bolgarska, druga pa oglata, in ta se kliče sploh hrvaška ali bosenska. Pravijo jej tudi Bukvica, in to ali iz bukva (bukvi, buky, buka, ed. štev. littera, mn. liber), kar sega v poganske čase med črte in reze, od tod bukar, bukvar, bukovnjak (abecednik), in bukvice (litteratura, Buchstabenschrift), ali pa namestu azbukvica, po prvih treh písmenih slovenske azbuke; vsaj se v starih knjigah čita azbukovnjak, azbukividnjak (Levaković), azbukividarium (Dobrovský) itd. — Tako se je olikala tudi Cirilica, bolj okrogla postala je grajanska (graždanska, građanska) pri Rusih, Srbih in Bolgarih, oglata pa cerkovna, ki se nahaja v liturgiških knjigah cerkve pravoslavne.

Kakor imajo Slovenci od starodavnih časov že dvé pisavi, tako govori tudi sporočilo od dveh početnikov, ali prav za prav od treh. Nekteri viri pripovedujejo, da je že sv. Hieronim (329—420) Slovenom dal neko pravopisje, in dolgo so bili tega mnenja, da to je Glagolica, ktera se vsled tega celó imenuje „Alphabetum Hieronymianum“. Kar so pa učenjaki iztaknili v nekterih virih, da je i Klemen izmodroval písmena slovenska, jeli so se prepirati o začetku in začetnikih obeh teh pisav, in pravda ta teče še dan danes.

Občinstvu slovanskemu je nekako sveto še vedno staro izročilo, da Cirilica je Cirilova; to vero podpirajo sedaj le malokteri učenjaki še.

Bili so taki, ki so trdili, da je Glagolica prestara, starejša od sv. Hieronima; drugi, da se je iz nje naravno razvila in olikala Cirilica; spet drugi, da je iz nalašč popačene Cirilice vstvarila se okorna a vendar mlajša Glagolica itd.

Po letnicah so se sklicevali eni na to, da v Iverskem samostanu na Atoški gori imajo grško pismo, ki mu je gotova letnica 982, in v tem písmu je ime popa „Georgij od Hierissa“ glagoliški podpisano; ali drugi to izpodbijajo, češ, da ni istina. — Leta 1047 je prepisal v Novgorodu pop Upir Lihyj za kneza Vladimira Jaroslaviča bukve prerokov v sedanji Cirilici in l. 1057 je v njej dovršil ondi dijakon Gregorij spomenik Ostromirov.

Sploh se učenjaki sedaj vjemajo vendar v tem, da Glagolica je starejša od Cirilice; večidel tudi v tem, da Glagolico prilagajo kar Cirilu, Cirilico pa Klemenu ter jej pravijo „Klimentica“ (Ljubić itd.).

§. 22.

Ó tem, ktero pismo slovénsko je starejše in kdo je temu in onemu začetnik ali obretnik, pisalo se je vže jako mnogo. Najbistrejši slovanski in celó nekteri neslovanski učenjaki so se vkvarjali z dotično razpravo. Brez novejših ruskih, bolgarskih, poljskih itd., kateri mi niso na razpolaganje, naštejemo naj tû vsaj ob kratkem nekatere pisatelje in njihova mnenja o postanku Glagolice in Cirilice.

Slovanski starejši rodoljubi na Hrvaškem in v Dalmaciji so mnogi Glagolico pripisovali svojemu učenemu sodeželjanu sv. Hieronimu, kar kaže papež Inocencij IV. v pismu hrvatskemu episkopu Senjskemu l. 1248: . . „Quod in Slavonia est littera specialis, quam illius terrae clerici se habere a B. Hieronymo asserentes . .“ (Pastríc, Karaman, Levaković, Sović itd.).

Grubišić je mislil, da je od Tračanov in Frižanov, v runah gotskih in getskih (Venet. 1766). Alter jo je izvajal iz latinskega (Wien 1799), naš Linhart iz grškega pisma, nekako iz V. veka (Laibach 1788 — 91). Durich jo je sklepal z runskim in oskim pismom, češ, da v IX. veku je sestavil Ciril slovensko pismo iz grškega, Metod pa je prestrojil na podlagi onega pisma Glagolico (Pragae 1777). Frisch je učil, da so iz cirilskih polagoma se razvila pismena glagolska (Berolini 1727); to so mislili tudi Kohl (Altonae 1729), Voigt (Prag 1775), Schlözer (Göttingen 1802—8. Nestor), s tem razločkom, da so Glagolico pripisovali nekemu poznejšemu popravitelju.

Dobner Gelazij prvi prisoja Glagolico naravnost sv. Cirilu (Prag 1785), našo Cirilico pa so Grki pripravili med Slovence, pridržavši nektera pismena glagolska, ter dokazuje to iz notranjih razlogov in vnanjih spričevanj. Karl Anton mu pritrjuje s tem, da je Glagolica stareja od Cirilice, a méni, da je še stareja od sv. Jeronima (Leipzig 1789), Assemani pa, da utegne biti Cirilova (Kalend. eccl. univ.).

Tej Dobnerjevi misli oprl se je učeni Dobrovský, češ, Ciril glagoljaš ali glagolita! mar to ni sanja! — s tako silo, da je za neko dobo preveril svoje vrstnike in očaral celó Kopitarja in Šafařika. Jel je trditi, da je Glagolica plod pobožne prevare („pia fraus ab incerto Dalmata“) iz XIII. ali XIV. veka. Dokazoval je svojo ménitev po dveh načinih: a) Ker so v nekterih cerkvenih zborih p. v Spljetu l. 928, 1060 itd. ostro prepovedali slovenske obrede, sv. Metoda razglasili celó za krivoverca (zamenjavši Slovence z Goti Arijanci), zdelo se je to Dalmatincem prehudo, in ker niso hoteli odcepiti se od rimske cerkve, izmislil si je neki duhoven pobožno zvijačo, da je Cirilico ponaredil in preménil tako, da je bila podobna koptiški pisavi, in tako je nastala Glagolica. b) Ker so vsled razkolnije (schisma) Latinci črtili Grke in ž njimi vred vse narode, kateri so v domačem jeziku opravljali službo božjo; preménili so dalmatinski duhovniki Cirilico, ki je pisana z grškimi črkami, v tako imenovano Glagolico, da bi Slovence odvrãevali od Grkov razkolnikov ter ohranili si domači jezik v liturgiji. — Da bi pa ta nova pisava imela večo veljavo, rekli so ti in uni, da jo je zložil sv. Hieronim, in temu sporočilu so verjeli sploh, celó rimski papeži (Glagolitica. Prag. Vindob. 1807 — 1823). Pomniti je, da Dobrovský glagoliških spomenikov, starejših od XIV. veka, takrat še ni poznal.

Kakor Dobrovský, mislil je od kraja tudi Kopitar. Kedar mu pa dojde „Glagolita Clozianus“, spoznal je, da je Glagolica veličastna, stara vsaj toliko, ako ne stareja, kot Cirilica. Kaj ko bi bili Slovenci Glagolico imeli vže pred Cirilom, če ravno ne od sv. Hieronima, ali ko bi bil Ciril sam sestavil glagoliško azbuko, da ne bi Latinci črtili grške pisave in Slovenov zarad razkolnije. Tako je ugibal (divinando), vendar ni si še drznil reči, da je Cirilova (1808—1843). Toliko je pa dokazal, da nasledniki več niso verjeli, da Glagolica je plod XIII. veka. Tako učeni Rusje p. Vostokov l. 1843; Preis je še trdil, da je domá v primorski Hrvaški (1843); Sreznjevskij pa, da je v Bolgariji

nastala v IX. ali X. veku, po kakem protivniku Cirilovem (1852); Bolgar Palauzov, da se je iz Bolgarije zaplodila v Dalmacijo po krivovercih Bogomilih (Vek Simeonov); Bodjanskij misli, da bi Ciril bil mogel stvariti Glagolico (1855). Grigorovič pa, da je Metod sestavil grško-slovensko pismo ali Cirilico, Ciril pa Glagolico, katero je našel bil že v Kerzonu, in ktera se je po Bogomilih razširila potem v Bosno in na Hrvaško (1852 itd.). — Cirilu jo pripisuje Ginzl (1857); zoper njo razlaga meniha Hrabra izvestje Hattala (1858); „Kyrill a Method nepsali nikdy hlaholsky, než kyrilsky“ — trdi Jezbera (1858. 1860). — Cirilica utegne biti Cirilova; Glagolica, podobna pismenom hebrejsko-kaldejskim, je starejša, obe pa ste vira feniškega, méni Babukić (1859) itd.

Šafařik, prvi glagoljaš, je o tej reči pisal l. 1852, 1853, 1857 in — l. 1858 trdi določno, da Glagolico je zložil Ciril, Cirilico Klement vladika Veličky, in da prvi domovina je stara Panonija ali dežela Koceljeva. — Tako učeno razlaga to stvar Dr. J. Hanuš („Kyril nepsal kyrilsky než hlaholsky“) l. 1857 in jo spremljuje od Kozarov k Bolgarom v Veliko Moravijo in Panonijo s Cirilom (1867). Vzlasti po Šafařiku je napisal dr. Fr. Rački zanimivo knjigo „Pismo slovjensko“ v Zagrebu l. 1861 ter čvrsto razpravo svojo zaključuje z besedami:

„Cyrill dakle ne samo obretè slovjensku glagoljicu; nego dadè takodje povod svomu učeniku Klementu, da grško pismo, koje s grčkom prosvjetom bijaše se udomačilo u Bugarskoj, po obrazcu slovjenske azbuke popuni i savrši. Tiem, i svojimi književnimi proizvodi, koji za uzor služahu njegovim učenikom, postadè osnivateljem slovjenske književnosti u dvovrstnom ruhu, u slovjenskom i grško-slovjenskom pismu“.

V soglasju s tem piše Miklošič l. 1860, da je Ciril pri panonskih Slovenih vže našel Glagolico ter jo vredil za knjigo jeziku slovenskemu primérno. Glagolico so nekdanji Sloveni prejeli najbrže po Ilirih, narodu neslovanskem, iz starogrške abecede, in od Slovenov so jo dobili ter nekako po svoje premeniti Hrvatje; zato se govori tudi od slovenske in hrvaške Glagolice. Cirilico je vravnal Klement, nekaj slovenščini pristojnih črk vzemši iz alfabeta grškega, nekaj iz glagolskega, nekaj iz neznanega vira itd.

„Slovèni imajo za pisanje svoga jezika, točno i pravo govoreć, ne dvoje, nego troje pismo; a) pismo čisto-slovènsko, iliti naprosto slovènsko t. j. glagoljicu; b) pismo gèrško-slovènsko, iliti tako zvanu cirilicu i c) pismo latinsko-slovènsko iliti tako zvanu hèrvatsko, česko itd. t. j. latinicu“ — pisal je Jagić l. 1864 in na koncu svojega spiska pravi: „U ostalom dèržmo za sad za dokazano ovo: a) glagolica je, i formom svojom i oblikom jezičnim i pèrvenstvom prevoda svetih knjigah, starija od tako zvane cirilice; — b) ime slovènskoga pisma zaslužuje sama glagolica, dočim je, od ostalih dvajuh alfabetah koji su kod Slovènah u običaju, jedan gèrčki a drugi latinski (Primeri sthrv. jez.)“. — Posebej razodeva Jagić svoje mnenje l. 1880 in 1881 (Archiv IV. V), kjer Anglež dr. Isaac Taylor po knjigi svoji „The Alphabet“ piše tudi: „Über den Ursprung des glagoliti-schen Alphabets“, češ, Glagolica je nastala iz grške kurzive VI. in VII. stoletja, Cirilica pa iz grške unciale IX. veka. — L. 1883 je dr. Leopold Geitler na Dunaju priobčil knjigo: „Die albanesischen und slavischen Schriften“, in v njej razkazuje, da stara Glagolica je po pismu albanskem nekaj iz rimskega nekaj iz grškega — rimski cursiv in grški inicial sta jej prvobitna elementa (Kres V.) —; stara Cirilica pa je iz grške unciale in kapitale, katero je Ciril umetno prestrojil ter v njej pisal. Glagolica, katero je v IX. veku nekdo vravnal za slovenščino, se je iz zahodnje Macedonije in srednje Albanije razširjala po Dalmaciji na Hrvaško; stara Cirilica pa iz Bolgarije v Panonijo in po Klementu pristrojena je došla Srbom, Bolgarom in Rusom. — Ključ k glagoličeskemu pismu, podal o. Amfilohij, K voprosu o slavjanskoj azbukè, spisal prof. Müller, in „Die alban.“

u. slav. Schriften“ — dr. Geitler, vse to znanstveno razpravlja dr. I. V. Jagić v ruski knjigi „Četyre kritiko-paleografičeskija staty“ Sanktpeterburg 1884 str. 103—189.

Kolikor morem doslej iz raznih učenih razprav posneti, vjemajo se knjižniki vže dokaj v tem, da ste Glagolica in Cirilica vira grškega, in da ste obé ti pisavi Slovenom v rabo pripravili se po krščanstvu. „Cum lumine fidei lumen historiae“ (Balbin).

§. 23.

Abeceda ne nastane mahoma in ni delo le enega človeka, marveč se snuje polagoma, množi in olikuje, pa se na zadnje prime imena moža, kateri jo posrednje ali neposrednje vpelje v splošnjo rabo, in tak mož zove se njen stvarnik ali ustanovnik. Tako je i Ciril slovenske pisave ustanovnik, in pravijo, da ta pisava je — Glagolica.

Za Slovence po grško učene pa je Klemen privzel nekaj znakov iz pisma glagolskega, nekaj iz grškega, pustivši jim njihovo staro brojno vrednost. In ta pisava je baje Cirilica, prav za prav Klemenova, Klemenica (Klimentica, Klementica), imenovana vendar sploh po učitelju njegovem, sv. Cirilu.

Glagolica se je s knežjih gradov — Rastislava, Bořivoja, Kocelja, Borisa itd. — s slovensko liturgijo razširjevala na vse strani, krog in krog, na sever med Lužičane in Poljce, na jug med Hrvatse, Srbe in posebno med Bolgare. Po Bolgarskem se je jako vkorénila, kar nam spričujejo mnogi rokopisi cirilski, prepisani iz glagolskih, z glagolskimi pismeni, čisli in slovi, in kar tudi potrjuje ime „Abecenarium bulgaricum“.

Cirilica pa se je širila po Bolgarskem, mej grškim svetom, ter se je po krščanstvu ustanovila pri Bolgarih, Srbih in Rusih v cerkvi in državi, postala je svetovna pisava in ostane, dokler jo držala bode država in cerkev pravoslavna. — Po razkolniji grški in zlasti po ruski ste se obe pisavi bolj ločili. Na vzhodu se je Cirilici umakniti morala Glagolica na zapad, kjer se je — sprejeta s slovensko službo božjo v cerkev katoliško — deloma ohranila do sedanje dobe.

Kedaj je ktera pisava dobila stanovitno svoje ime (Glagolica, Cirilica), to se na tanko ne da določiti; morebiti še le v XVI. stoletju. Po času, po katerem je glagolsko pismo v starih spoménikih dobivalo razna imena, zvalo se je: Pismo slovénsko, bukvica, pismo bolgarsko, hrvaško, ilirsko, jerolimsko, glagolsko ali glagoliško, glagolica. Cirilica pa se je zvala najprej: Pismo slovénsko, rusko, cirilsko, srbsko, redkeje hrvatsko, in glagolsko. — Po slovanskih krajih se je vzlasti Glagolica imenovala knjiga slovénška (knjgy slovéniskija; litteras sclaviniscas cf. Joan VIII.; imbutus sclavonicis litteris s. Prokop itd.); Cirilica pa je slovelá knjiga grška, pismo grško (Vid. Pismo sloven. Rački).

Ime „Alphabetum Hieronymianum“ dobila je Glagolica v Dalmaciji krog l. 1248. Po razkolniji grški so v latinski cerkvi na sumu imeli i liturgijo i pisavo slovénsko t. j. glagolsko, ter so jo prepovedovali, vzlasti v Spljetu. Da bi si jo oteli, skazovali so slovanski domačini pravovernost v knjigah obrednih in svetopisemskih. Slovénška prestava bila je storjena po LXX t. j. po Septuaginti. Ker je pa „Septuaginta“ (biblija grška) na več krajih različna od „Vulgate“ (biblija latinska), poskrbeli so, da se je slovénška po tej popravila, in to po Vulgati popravljenno slovénsko prestavo sv. pisma jeli so imenovati „Hieronimovo“. Nekteri so celó mislili, da je biblijo slovénski preložil sam sv. Hieronim (Jeronim, Jerolim, Jerom), kateri — v Dalmaciji rojen — Dalmatince imenuje svoje rojake. Pozneje se je ta zmota obrnila tudi na pisavo slovensko t. j. na Glagolico. Tako pojasnjuje to vže Dobner (Vid. Miklošič l. 4860).

§. 24.

Doslej sem kazal nekoliko o pismu slovenskem in o začetnikih njegovih; predno spregovorim o spomenikih ali o slovstvu glagolskem in cirilskem, povém naj katero o jeziku, v kojem se je pričelo naše slovstvo, in o jeziku sploh.

V začetku bil je jeden človek, Adam, prvi oče človeškemu rodu; drugi po obćenem potopu bil je Noe, in po njegovih treh sinovih (Sem, Kam, Jafet) razsejal se je ves človeški rod po vsej zemlji (I. Mojz. 9, 19). — Bil je pa na zemlji le en jezik in enako govorjenje . . Glej, le en narod je, in vsi le en jezik govoré . . Zmešajmo jim jezik, da eden drugega ne bodo razumeli . . In zavoljo tega je bilo tisto mesto imenovano Babel, ker je bil ondi zmešan jezik vsega svetá, in od ondod jih je Gospod razkropil na vse kraje (11, 1—9). — Kar pa je pokazil Babel, to vse je popravil Salem. Prikazali so se nad aposteljni razdeljeni jeziki kakor ognja in so bili napolnjeni vsi s svetim Duhom, in so jeli govoriti v mnogoterih jezikih, kakor jim je sveti Duh dajal izgovarjati (Dej. ap. II, 3. 4.)

Kar učí razodenje božje, to potrjuje tudi razodenje človeško. — Koliko ljudi je na svetu! Pravijo, da se jih šteje do 1437 milijonov (Broz str. 13), vendar dva si nista popolnoma ista niti po obrazu niti po govoru. Narodov štejejo nekteri samo v Evropi 60 do 72; jezikov eni 860 (Balbi), eni do 1000 na vsem svetu (Tylor; Pott), narečij do 5000! In vendar: Kolikor človekov, toliko vekov (govorov); kolikor glav, toliko obrazov!

Po mnogem preiskovanju in opazovanju so učenjaki pač spoznali, da ljudje — tolikanj različni v svoji notranji in vnanji naravi — po rodovih in narodih kažejo naposled vendar le enovrstnost človeštva. Ravno tako pripoznavajo — primerjevaje vse mnogotere jezike, da se po sorodnosti vbrati dajo v štiri ali celó v tri vrste, ktere med seboj jedinega vira ne zanikavajo (Fr. Kaulen, Mainz 1861).

Jezik (vox, lingua) se staroslovénski reče tudi narod (populus). Bistvena in torej jako pomenljiva je razlika ljudi in narodov po jeziku. Naj govori kdo tudi več jezikov, vendar je člen le tistega naroda, kateri govori jezik, ki mu je materin ali materinski. Po njem se določuje narodnost vsakega človeka in ljudstva. — Po stebelnih lastnostih in po načinu izrazovanja misli pa nazorov se vsi jeziki navadno ločijo v tri vrste:

I. Samozložni nepregibalni — korenski — jeziki (Isolirende, einsilbige, bei- od. nebensetzende Sprachen), katerih samozložne in samostojne besede se ne pregibajo, ampak samo po prednicah, zlasti pa po povdarku in mestu v stavku razen pomen dobivajo. Več ko 500 milijonov ljudi govori samozloge jezike, na pr. Kitajci, Japonci in skoro vsi prebivalci v vzhodnji Indiji. — Na primer bódi kitajsko: ba bà bá bǎ t. j. tri žene so zbegale ljubljenca knežjega. Jin se reče kitajski človek, nan jin mož, niu jin žena; o inu pes, me inu psica; lu je lahko: pot, kola, dragi kamen, krasiti, rosa, neka morska ptica, neka reka — po izreki, povdarku in različnem mestu v stavku. Nožič kaže se nož-dete (pr. slov. laket-brada, polmišpoltič itd.); jeleni mn. rekel bi: mnogo-jelen itd.

II. Pripenjalni jeziki (Agglutinirende Sprachen), katerih besede se sicer ne pregibajo, pa se jim vendar pomen po dorastkih na koncu in v sredi preminja. Kāj mnogobrojni in silno različni narodi govoré pripenjalne (annectirende, zusammenfügende) ali prilapljalne jezike, v Evropi na pr. Turki, Madjari, Esti, Čuhonci, Laponci i. dr., razni narodi v Aziji in Afriki in prvoselski rodovi v Ameriki in Avstraliji. Na primer bodi madjarski: kiraly kralj, kiralyné kraljica; az atyamnak a kalapja mojega očeta klobuk, češ, slov.: ta jaz oče meni klobuk on. Atya oče, atyának očeta, atyák očetje, atyáknak očetov. Látom vidim, látod vidiš, látja vidi . . Nekem van pénzem jaz imam peneze; nekem van pénzed ti imaš peneze; nekünk van pénzünk mi imamo peneze; nektek van pénzetek

vi imate peneze, nekik van pénzük oni imajo peneze (novce) itd. — Turčin pravi p. sev ljub, sever ljubeči, seversen ljubiš t. j. ljubeč ti, seversiz ljubite t. j. ljubeči vi, severler ljubijo; sevmek ljubite, sevinmek ljubiti se (veseliti se), sevišmek ljubiti se t. j. jeden drugega, sevdirmek storiti, da kdo ljubi, sevindirmek storiti, da bode kdo vesel (razveseliti koga), sevišdirmek storiti, da drug drugega ljubi, sevilmek biti ljubljen, sevindirilmek biti razveseljen, sevilmemek ne biti ljubljen, sevindirilmemek ne biti razveseljen itd. (Broz str. 29).

III. Pregibalni jeziki (Flectirende, flexive Sprachen), katerih besede po stebelnih in končničnih premembah, po notranji glasovni menjavi in vnanji vekšavi vsled obrazil ali pritiklin razen pomen dobivajo. Taki so jeziki indoevropski, pa semitski (kaldejski, sirski, hebrejski, arabski). Kavkaško pleme in sploh polovica človeštva govori gibke ali pregibateljne jezike. Na primer bodi hebrejski: katal ubije, katel ubijalec, katol ubiti, k'tol ubij, kotel ubijajoč. Arabsko: malk kralj, mulk kraljestvo, milk posest. Nemške: Band, Bund, binden. Slovensko: jelen, jelena, jelenoma, jelenih; nesem, neseš, neseva, nesite; nosim, znašati itd.

Kaže se, da so enozložni jeziki še bolj prvotni, pilepni ali pripenjajoči so že bolj razviti, najbolj dovršeni so prigibni. Kar se v tretji vrsti določuje s skloni in spregami, to se v drugi z raznimi vstavki in pridevki ali pilepki. — Kakor ločijo učenjaki vse človeštvo po naravi, po telesnih notranjih in vnanjih znakih, v več plemen, nekteri v pet, nekteri v sedem p. Kavkaško, Mongolsko, Malajsko itd.; tako razpisujejo tudi vse doslej znane jezike po njih sorodnosti v sedem do deset plemen p. Indoevropsko, Semitsko, Kitajsko itd. Vsaktero pleme šteje po več rodovin ali zadrug. Nam najbolj znamenito je pleme „Indoevropsko“ ali „Indogermansko“, ktero ima v sebi sorodne jezike narodov, ki bivajo od Indije po Aziji in skoro po vsej Evropi, ki se zove tako po dveh najskrajnih narodih, Indih in Germanih, in mu pravijo tudi pleme Jafetovsko in Arijsko (Ariško) vzhodnje in zahodnje.

§. 25.

Da so jeziki med seboj si v rodu kakor narodi, spoznali smo po krščanstvu. Grki poznali so le dva jezika: grški pa barbarski. Rimljani so čislali tudi grški jezik, in ločili torej tri: latinski, grški in barbarski. Krščanstvo še le je dalo človeštvu nauk, da ljudje vsi so bratje, bratje vsi narodi.

Kristijani so jeli učiti se raznih jezikov ter jih primérjati in opisovati, in tako je po krščanstvu, vprav po katoliških misijonarjih ali verovéstnikih pričelo se primerjajoče jezikoslovje. Znanstveno se je povzdignilo, kar so bolje spoznali sanskrt, v katerem so katoliški misijonarji vže l. 1559 prebirali bogoslovne knjige braminske. Prvo slovnico tega jezika je na svetlobo pripravil v Rimu l. 1790, drugič l. 1804 redovnik Paulinus a S. Bartholomæo t. j. Hrvat J. F. Vezdin. Za njim so razlagovali ga Angličani in drugi. — Mej Nemci je v ta namen vzbujal zlasti Leibniz († 1716) in carica ruska Katarina II. je dala povod, da je na dan prišel prvi sravniteljni ali primerjajoči slovar, imajoč samo 285 besedí, l. 1787—9 v 200, l. 1789—91 pomnožen v 279 jezikih. — Marljivo so se učili nekteri jezikov na pr.: Naš Čop jih je znal 19, Mitridat do 20, Pražan Šercl 30, kardinal Mezzofanti 40; koliko jih zná slavni Slovenec, naš Miklošič!

Po vzajemni slovniški in slovarski sorodnosti vbirajo učenjaki jezike v več plemen, in vsako pleme v več ali manj rodovin in zadrug. Indoevropsko jezikovo pleme ima v sebi po nekterih sedem ali osem, po nekterih celó deset takih zadrug. Te so na pr.:

1. Indijska, in v njej staroindiški jezik sanskrt ali sanskrit, Indom sveti jezik ki se je zlasti po braminih zgodej olikal, kar že beseda kaže: samskrta ali sanskrta t. j.

samskrtabhâšâ, lingua perfecta, dovršen ali popolnoma jezik (A. Weber), da se loči od ljudske govorice ali prostih narečij. Sanskrt je jezik zamrl vže v IV. veku pred Kristom. Najstareje knjige sanskrske so „Vede“, braminsko sveto pismo. Indijskim jezikom v rodu je zadruga Ciganska (Miklošič).

2. Eranska (Iranska, staroperzijska), v kateri so največ Perzijanci. Kar so Indom Vede, to je Peržanom „Zend-Avesta“, sostavil Zarathustra (Zoroaster).

3. Armenska (Jermenska, cf. Mehtarci), katero mnogi prištevajo zadrugi Eranski, in s prvo vred imenujejo Arijsko.

4. Grška, v njej klasiški jezik starogrški, sloveč v vedah in umetnijah, celó dan danes (cf. telegraf, telefon, dinamit), z mnogotero spremenjenim novogrškim.

5. Italska, v njej klasiški jezik latinski, v nekdanji Laciji. Iz zamrlega starolatinskega so nekako v VI–IX. veku nastali živi jeziki romanski: portugalski, španjolski, francoski, retiški, talijanski s furlanskim, rumunski ali vlaški.

6. Ilirska, v katero se štejejo sedanji Škipetari (Arbanasi, Arnauti), katerih govorica je prenapolnjena besedi iz vseh narodov, s kojimi občujejo.

7. Keltska, ravno tako zamrla, nekdanj zeló razširjena; v njej so Galci po Bretaniji, Irci, Skoti itd.

8. Germanska, kateri na čelu je jezik gotski in v njem najstariji spomenik književni, sv. pismo (Ulfila 311–381); jeziki škandinavski, zapadno-germanski ali nemški itd.

9. Baltiška, v katero spadajo vzlasti Litvani in Lotvini (Litvini, Lotiši, jezik litavski in letski), katerih jezik je najbliže v rodu slovanskim in velike stare pomembe v jezikoznanstvu (severni sanskrt).

10. Slovanska, sama po sebi že velika zadruga, v kateri živijo veselo napredovaje mnoge krepke družine narodske, ki se pa ločijo med seboj po jeziku in po slovstvu, kajti jedinega ali vzajemnega jezika, žali Bog! doslej še nimamo Slovani.

§. 26.

Človek bi mislil, da véliki narod slovanski ima svoj jezik, posamni rodovi pa govorijo narečja, ktera se razvijajo in razlagajo iz občnega jezika. Toda Slovani sedaj takega vzajemnega jezika kakor Nemci in Talijani še nimamo. Verjetno je, da so ga imeli nekdanj, ali knjižno se to skazati ne da. Slovanska knjiga nima jezika, kateri bi bil oče vsem dosedanjim.

Kar so se Slovani prikazali na pozorišču zgodovinskem, bili so razdeljeni v več rodov; njih sela so bila preobširna, da bi na tolikem prostoru mogli enako govoriti; v njihovih prvih knjigah so znati mnogotere razlike, ki so tem manjše, čim starejši so spisi.

Sicer je res kazalo, da bode jezik, v katerem sta govorila in pisala blagovéstnika sv. Ciril in sv. Metod, Slovanom književni jezik, toda to veselo upanje se ni spolnilo, in Slovani govorijo in pišejo sedaj mnogo narečij in celó več jezikov. Kakor pa govorimo o narodu slovanskem sploh, dasi ni ne državno ne cerkveno edin; tako smemo vsaj vzorno govoriti tudi le o jeziku slovanskem.

Govore slovanske imenujejo nekteri jezike (Sprachen), nekteri narečja (Dialecte, Mundarten), velika in mala, ter jih različno štejejo, po štiri in šest, celó do 14 in 16, in ravno tako razredujejo. Nekdanj so jih ločili na dvoje, v dva reda, dve vrsti ali veji, jugovzhodnjo in severozahodnjo ali zapadno (Dobrovský, Šafařk itd.), pa tudi samo vzhodnjo in zahodnjo (Viktorin), severno in južno, zgornjo in spodnjo, kar pa sedaj popuščajo.

Da jih zovejo jezike, prihaja menda odtod, ker se ne dajo iz nobenega doslej znanega izpeljevati kakor narečja iz svojega maternega jezika, in ker ima zdaj vsak po-

sebež že svoje slovstvo. V dejanju in govorjenju si vendar slovanski rodovi nismo tako narazen, kakor se kaže to v pisanju ali v književnosti.

Pravo slovansko jezikoslovje se je pričelo v sedanjem stoletju. Prav mnogotero so primérjali in razredovali slovanske govore. Kolikor vé m, izmed vseh najbolj slovijo razredbe, ktere so dali jim — Dobrovský, Šafařík, Miklošič.

§. 27.

Dobrovský, prvi dobri slovanski jezikoslovec, je večkrat pisal o slovanskih govorih, zlasti v Češki slovnici (l. 1809 in 1819) in v Staroslovanski (Institut. ling. slav. dial. vet. 1822). Imenuje jih narečja (idiomata, Mundarten) ter pravi, da se po gotovih znakih (characteres, Kennzeichen) dajo vrediti v dve vrsti. Koj v 1. §. poslednje knjige piše:

Sermo Slavenicus, rectius Slovanicus aut Slovenicus, sensu latissimo sumptus in duo genera idiomatum dispescitur: in Idioma ordinis primi (A); et in Idioma ordinis secundi (B). Horum idiomatum characteres sunt:

A: 1. raz: razum; 2. iz: izdati; 3. l epentheticum: korablí, zemlja, postavljen; 4. salo, krílo, pravílo, molítí se; 5. pešti, mošti, pešt, mošt; peči, moči, peč, moč; 6. zvézda, cvét; 7. tū, toj; 8. pepel; 9. ptica, studenec; 10. desnica.

B: 1. roz: rozum; 2. vy: vydati; 3. korabí, zemía, zemíe, postaven; 4. d epentheticum: sadlo, kridlo, pravíadlo, modlítí se; 5. peci, moci, pec, moc; 6. gvézdá, kvét; 7. ten; 8. popel; 9. ptak, studnica; 10. pravica.

Secundum hos characteres si dialectorum species, quarum Grammaticae prostant, examinentur, quinque earum sub A, aliae quinque sub B. comprehenduntur, et quidem:

Sub A: 1. Russica. 2. Slavica vetus. 3. Illyrica seu Serbica. 4. Croatica. 5. Slovenica s. Vindica in Carniolia, Stiria, et Carinthia.

Sub B: 1. Slovacica. 2. Bohemica. 3. Sorabica seu Véndica in Lusatia superiori. 4. Sorabica in Lusatia inferiori. 5. Polonica.

Differunt autem dialecti, etiam ejusdem ordinis, non solum vocabulis, sed maxime formis et flexionibus (Institutiones ling. slav. IV. — Metelko XVIII).

Razredbi tej oponašajo, da znaki niso bistveni in gotovi, da delitev v dve vrsti ni podprta, da niso le narečja, da jih je preveč razdrobil, da je „Slavica vetus (Alt-slawonisch)“ še le na drugem mestu in se je vendar prej pisalo nego rusko itd. Bolgarščine takrat še ni mogel prav poznati, in sploh Dobrovský ni imel toliko pomočkov, kolikor jih imajo učenjaki sedaj. Čudno, da se peščica slovanskih Lužičanov tako zelo loči v govorjenju in pisanju! — „Da je na koncu prvega reda dejal slovensko, in na prvem mestu družega slovaško narečje, nekterim sicer ni prav; meni pa se to silo važno zdí. Slovenci in Slovaci, ki se sami zovejo tudi Slovence, smo med vsemi v sredi, torej po pregovoru — v zlati skledi, in sklepamo tako oba reda. To naj bi jezikoslovci sploh boljše čislali (V. Jezič. 10, 11).“

Šafařík, slavni slovanski jezikoslovec in zgodovinar, je o tej reči pisal o mnogih prilikah; tako p. v Slovstveni povéstnici (l. 1826), v slovanskih Starožitnostih (l. 1837) in v slovanskem Narodopisu (l. 1842).

Jezik slovanski, pravi, ima več narečij. Loči se pa v njem dvojna mluva (čes. mluva t. j. govor, die Rede, Sprache), po nekterih znamenjih, ktera se vjemajo s prejšnjimi Dobrovskega, na pr. v A) salo, kadílo, molítí se; pal, bral, cvel; zemla, loven; motríti. V B) pa sadlo, kadíadlo, modlítí se; padl, kradl, kvétl; zemja, zemé, loven; patfítí itd. — Slovak M. Hodža je popisal Šafaříkovo razredbo slovanskih narečij

v Čitanki za nižje gimnazije, katero je sestavil E. Černy, in na svetlo dala Matica slovenska t. j. slovaška. Ker je lahko umeti, lože od českega, pokaže naj se tu kar ž njegovimi besedami:

Šafařík vo svojem spise „Slovanský národopis v Praze 1842“ rozličuje každý jazyk, a tak osobitne slaviansky, na mluvy, mluvy na reči, reči na nářečia, nářečia na podrečia, podrečia na různorečia. Toho je takato spôsoba:

A. Mluva východno-južná: I. Reč ruská, jej nářečia: 1. veľ'koruské, 2. maloruské, 3. beloruské. II. Reč bulharská, jej nářečia: 1. staroslovančina (cyrillské nářečie, církevné, starobulharské), 2. novobulharské. III. Reč ilyrska, jej nářečia: 1. srbské, 2. chorvatské, 3. korutansko-slovinské.

B. Mluva zapadna: I. Reč leská, jej nářečia: 1. pol'ské, a tohoto podrečie kašubské. II. Reč česká, jej nářečia: 1. české (a moravské), 2. uhorsko-slovenské (slovenčina). III. Lužicko-srbská reč, jej nářečia: 1. hornolužické, 2. dolnolužické. IV. Reč polabská, užuž vymierajúca; joj nářečie je jedno: drevianské, už temer vyhaslé.

A tak ved'la toho, jako to Šafařík vystavil, sú v Slaviančiné mluvy dvě, reči sedem, nářečí štrnást', podrečia dvě. (Vid. Slovan. Narodopis str. 5. 6. in Slovenska Čitanka II.)

Razstava Šafaříkova je preučena, kakor je bil preučen Šafařík sam; znamenita je, ker se po njej ravnajo mnogi učenjaki p. Schleicher, Leskien itd. — Da ima ruska reč tri nářečia, premnogi pišejo ter zgodovinsko razlagajo. — Staroslovanščina, kateri pravi tudi cirilsko ali cerkveno nářečje, bila mu je starobolgarščina, naposled vendar že panonska slovenščina. Izraz ilirski se je popustil, in Hrvatje pa Srbi so se, ni davno, zedinvali v tem, da zovejo svoj jezik hrvatsko-srbski ili srbsko-hrvatski. — Slovenščina naša se pač ne da še tako povzeti z jezikom hrvatsko-srbskim; prej bi se morda z ogersko-slovenščino (cf. M. Majar: gorotankoslovenski po ugerskoslovenski), dasi je zastarel pridevek korutanski itd. — Reč polabska, kakor tudi podrečje kašubsko ali celó dreviansko, nahaja se v redkih in malovrednih virih, znamenita le največim jezikoslovcem. — O besedah: reč ilirska pa leská (léh), slovinsko pa slovensko nářečje, kakor tudi o delitvi slovanskega govora v vzhodnje-južno in zapadno vrsto ali vejo itd., bilo je že tu in tam povedano.

§. 28.

Miklošič, preslavni jezikoslovec slovanski, staroslovénski „per eminentiam“, je spisal vzajemno ali primerjajočo slovnico slovanskih jezikov (Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen) v štirih veľikih delih. Kakor se vidi iz naslova, pravi jim „Sprachen“ t. j. jeziki; tudi jih ne loči na dvoje, kakor Dobrovský in Šafařík, marveč jih vreduje ter razlaga po sorodnosti ali bližnji podobnosti s prvim knjižnim jezikom slovanskim, in nasledvajo si v glasoslovju (Lautlehre I. 1852), pa tudi v oblikoslovju (Formenlehre III. 1856) njegovem po tem-le redu:

1. Staroslovénski. 2. Novoslovénski. 3. Bolgarski. 4. Srbski. 5. Maloruski. 6. Ruski. 7. Česki. 8. Poljski. 9. Gornjesrbski. 10. Dolnjesrbski.

Prvi književni jezik slovanski, v katerem sta v 9. veku učila in pisala sv. Ciril in Metod, v katerem so govorili in pisali nju učenci in nasledniki, v katerem so pisane najstareje cerkvene knjige slovanske, ki so se nam ohranile v starodavnih prepisih, mu je staroslovénski ali staroslovenščina. In staroslovenščina je mati novoslovenščini pa bolgarščini, piše Miklošič l. 1852 (S. XI). Novoslovenščina, ki se je nekdanje veliko dalje razprostirala, razteza se še sedaj ne le po sedanjem Slovenskem, ampak tudi po Hrvaškem, zlasti po treh županijah, Varaždinski, Zagrebski in Križevski, in brez dvoma tudi po zapadnem Ogerskem, posebno po Zaladski (Šimeški, Že-

leznogradski) županiji. Sicer jo je po Hrvaškem, zlasti po mestih, srbščina mnogo premenila, vendar je še zdaj celó govoric meščanov po omenjenih županijah bliže slovenščini nego srbščini; torej Miklošič zdaj tako zvano hrvaščino, katero Habelic v 17. stoletju še imenuje slovenščino, v primerjavi razlaga z novoslovenščino. — Bolgarščina, izvirača iz staroslovenščine, se je po vplivu več jezikov, zlasti škipetarskega, tako preobrazila, da ima sedaj slovnico v mnogoterih ozirih neslovansko, slovar pa še dokaj slovanski. Bolgarščina se je po tem takem veliko bolj oddaljila od svoje matere, kakor sestra njena novoslovenščina.

Kteri so Srbi ali Srbijani, to se vé; kteri pa so po jeziku Hrvatje, to mej učenjaki še ni prav gotovo. Na to pripoveduje, kod po njegovi misli bivajo Hrvatje, da so tam sosedje Srbom in tù Slovencem, in da se jezikovno najbolje ločijo po zaimku ča; Slovencem služi kaj, Srbom što. Nekdaj so bili pač bolj razširjeni, a sedaj se jim godi kakor Slovencem, da njihov jezik nazaj potiska srbščina. „Die geringen verschiedenheiten des chorbatischen u. serbischen haben mich bestimmt sie unter einem zu behandeln“ — pravi l. 1852 (Lautlehre S. IX). — Leta 1879 pa v drugem natisu (Lautlehre II. S. 391) prav na tanko popisuje, kteri so Srbi in kteri so Hrvatje po jeziku, kod bivajo, in da se oboji skupaj ločijo v ekavce, ijekavce in ikavce, ter str. 392 pomenljivo pristavlja: „Hier möge noch bemerkt werden, dass mir serbisch und chorbatisch als zwei sprachen gelten und dass ich den ausdrück jezik srbski ili hrvatski für falsch halte“. — V tej reči pa mu oporékajo drugi učenjaki p. Daničić, Jagić, Krek itd.

Na petem mestu po notranji podobnosti mu je malorusko, ki se znanstveno nikakor kot narečje velikoruskemu ne more prištevati, marveč je jezik posebej.

Velerusko ima bogato slovstvo, pa pravi značaj tega jezika je težko spoznati, ker knjižni jezik je nekako v sredi mej staroslovenskim in čistim rusovskim, ki ga narod govori. — K češkemu šteje Miklošič tudi slovaško narečje ter pravi, da je nespametno, kar se sedaj poskuša, pisati ga posebej za književen jezik. Mali razločki se smejo prezreti vsled koristnosti zedinjenja s staro bogato češko književnostjo. — Poljski jezik ima obilno izvirno slovstvo, vendar je v slovnici večja njegova vnanja (extensive), kakor pa notranja (intensive) olika, pisal je tedaj; a sedaj se je že tudi v tem oziru napredovalo (cf. Malecki itd.). — Kakor Dobrovský loči tudi Miklošič severne Vende ali Srbe po jeziku na dvoje in razlaga na devetem mestu gornje srbsko, in na desetem primerja omenjenim slovanskim jezikom dolnje ali nižje srbsko. Morebiti katero teh dveh tudi dalje proti severu sega in kolikor že pojasnjuje narečje polabsko (Šafařík, Schleicher), pisal sem l. 1860. — V II. in IV. delu primerjajoče slovnice jih že ne razpostavlja tako očitno, vendar jih razlaga še po istem redu.

V dobi novejši deli Miklošič Slovane po rodu in govoru na čvetero: Sloveni so mu karantanski ali noriški, panonski, daciški in bolgarski (Lautl. II. 1879. S. 33. 34). — V „Etymol. Wörterbuch der slav. Sprachen 1886“ pa Slovane vse po njih govoru razkrojuje skoro kakor Šafařík, kajti po vzgledih, ktere navaja v omenjeni knjigi, prikazuje se jih vsaj šestnajstero: Panonsko-, karantansko-, dakovsko-, bolgarsko-slovénski, srbski, hrvatski, malo-, belo-, veliko-ruski, češki, slovaški, poljski, kašubski, gornje-, dolnje-srbski, polabski.

§. 29.

Prvi književni jezik slovanski se v domačih in tujih knjigah imenuje: Stari cerkveni jezik slovanski, sveti, obredoslovni, književni slovanski, staroslovanski, moravski, slovaški, staroruski, starosrbski, starobolgarski, srbsko-bolgarsko-macedonski, starokarantanski, panonski, slovenski, staroslovenski. — Ktero imenovanje je pravo?

Staroslovanski (altslavische Sprache) ali občeslovanski (Schlözer, Čaplovič, Rakoviecki, Karamzin itd.) se ne more imenovati, ker ni oče vsem sedanjim narečjem ali jezikom slovanskim. — Tako tudi ne moravski (Evgenij, Kalajdovič), slovaški (Cyprien Robert, Štur, Kollar, Dalimil, Čaplovič, Jordan) ali ruski (Kohl itd.), ali starosrbski (Miehovita, Solarić i. dr.). — Dobrovský je v tej reči zelo omahoval. Imenuje ga narečje, časi slavonsko ali staroslavonsko (Altslawonisch), staroslovansko (Slavica vetus), časi starosrbsko, časi starobolgarsko, in da bi se pač ne zmotil, naposled celo srbsko-bolgarsko-macedonsko narečje! — Cirilsko narečje (Šafařík), Cyrillčina (Hattala) se tudi ne more zvati; vsaj so ga razun Cirila govorili in pisali Metod in mnogi drugi učenci in nasledniki.

Sploh se imenuje cerkveni ali stari cerkveni jezik slovanski (Das Altkirchenslavische p. Leskien), sveti ali liturgiški jezik slovanski (Slavica lingua sacra). V tem smislu mi je všeč, kar svetuje Miklošič. Prvi knjižni jezik slovanski, pravi, se je pozneje po bolgarskem, hrvaškem, srbskem in rusovskem mnogotero spremenil, in ta tako spremenjeni jezik, ki je sedaj še vzhodni cerkvi v rabi, naj se imenuje cerkveni jezik slovanski (Die slavische Kirchensprache).

Prvi književni jezik slovanski ima se zvati starobolgarski, to je trdilo mnogo učenjakov in jih še trdi na pr. Vostokov, nekaj časa i Schlözer i Jordan, Šafařík, Schleicher, Schmidt, Hattala, Leskien itd. — Temu nasprot se je stanovitno boril Kopitar in se vedno še bori Miklošič.

Jako iskreno je o tej stvari pisaril Kopitar. Popustivši Dobrovskega misel — je v svojih spisih dokazoval, da domovina nekdanjemu cerkvenemu jeziku slovanskemu je Panonija in da oni jezik je panonski, slovenski ali kar stari karantanski. Miklošič se je poprijel njegovih dokazov ter jih dovršil dotlej, da mu človek z doro véstjo rad pritegne, da prvi književni jezik slovanski je bil slovénski, in da se prav imenuje staroslovénski. — Kaj in kako je dokazoval to Kopitar in deloma Miklošič, opisal sem v „Izvéstju gimnazije Ljubljanske l. 1860 (str. 13 — 18).“ Poslej to Miklošič krasno razkazuje v „Ersch u. Grubers Encyklopaedie l. 1860, Altsloven. Formenlehre in Paradigmen l. 1874, Beiträge zur altsloven. Grammatik 1876 itd.“

Vostokov ga je imenoval „drevnee staroslovjanskoe narěčie“, ktero je sklepal najprej z bolgarskim; poslej mu je iskal domovine v Macedoniji ter je pripoznal, da je ta „sobstvenno cerkovno-slovenskij jazyk“ mogel biti last i macedonskim i moravskim i panonskim Slovenom, in da se razodeva sedaj v cerkvenem slovstvu bolgarskem, srbskem in ruskem.

Da je stari cerkveni jezik slovanski v tesni zvezi s starobolgarskim, to je istina, ki se pojasnjuje iz njegove zgodovine; vendar ima v sebi dokaj, česar bolgarščina nikakor razložiti ne more. Tudi je ime „bolgarski“ (bulgarski) tuje, ni domače, in res je, da se oni jezik, dokler je živel, nikdar ni tako imenoval, pripoznáva Leskien sam. — Ne po kaki reki (Morava), ali deželi (Panonija, Karantanija), tudi ne po kakem človeku (Ciril) ali celo nasilniku (Bolgar) naj se jezik imenuje, marveč po narodu, ki ga je govoril ali ga še govori.

Slovéni bivali so takrat v IX. veku v Panoniji, v Véliki Moraviji, ob Donavi po obéh stranah ter so občevali z omikanimi Grki, Latini in Nemci. K njim sta prišla sv. Ciril in Metod, njihov jezik pisala, in práv se torej po njih prvi knjižni jezik naš zove slovénski in sicer staroslovénski.

§. 30.

Kopitarju so učenjaki nasprotovali, ker je stari cerkveni jezik slovanski (lingua, quae ante mille fere annos viguit inter Slavos Pannoniae) hotel pripraviti v bližnje so-

rodstvo s starim karantanskim, ali s sedanjim jezikom slovenskim; tako so oporekati jeli Miklošiču, ki je l. 1852 pisal, da staroslovenščina je mati novoslovenščini in bolgarsščini. Kar sicer ondi (Lautlehre) trdi, da vsem drugim jezikom slovanskim hrani najstarejša pravila in gotove oblike, v tem se pač vjemajo.

Cyrillčina není matkou všech narečij slovanskich, ni starosrbčina, ni ruština; cyrillčina je matkou jen bulharčiny a slovinčiny, je pisal Hattala l. 1855 v Čas. Čes. Museum, kjer uči, naj se slovanščina razreduje tako-le: A. 1. Cyrillčina. 2. Bulharčina. 3. Slovinčina. 4. Chorvatčina. 5. Srbčina. 6. Ruština. B. 7. Slovenčina. 8. Čeština. 9. Polština. 10. Lužická srbčina.

Nekteri na pr. Sreznjevskij itd. pa pravijo, da so slovanski jeziki ali narečja mej seboj le velika zadruga, in da je prvi književni jezik slovenski le to, kar je starejši brat med brati, starešina ali starosta. — V tem oziru se mu gotovo spodobi pridevek stari t. j. jezik staroslovenski ali staroslovenščina. Tudi nekteri sedanjih jezikov slovanskih ima vže svojo staro književnost, na pr. novoslovénski v spoménikih Brizinskih. Tako se piše in bere o jeziku (narečju) staro- in novohrvatskem, staro- in novosrbskem, staročeskem, staro- in novoruskem itd.

Gledé novoslovenščine, češ, novoslovenščina hčerka staroslovenščine, so nekteri jezikoslovci, sklícavaje se na Brizinske spoménike, ugovarjali Miklošiču, da Slovenci nikakor ne morejo biti neposrednji nasledniki ali potomci panonskih Slovenov (Šafařík l. 1858 Urspr. u. Heim. des Glagol.; Jagić Tisučnica l. 1863). — Miklošič je torej zvesto preiskaval sorodnost prvega knjižnega jezika slovanskega z drugimi ter je njihovo razméro čim dalje bolj na tanko določeval v knjigah svojih. Tako uči sedaj (Lautlehre II. 1879 S. 33. 34) na pr.:

Slovenščina t. j. jezik tistih Slovanov, kteri so v VI. stoletju bivali na levem bregu dolnje Donave in kterim Prokopij in Jornand pravita *Σκλαβηνοί* Sclaveni. Teh nekaj se je podalo čez Donavo na jug in dobilo tam po ljudstvu Huncem in Turkom sorodnem ime Bolgari; njihov jezik je bolgarsko-slovénski. Nekaj se jih je obrnilo proti zapadu in prodrlo v noriške planine: jezik teh Slovenov, ki bi se noriško-slovénski mogel imenovati, je meni novoslovénski. Nekaj se jih je naselilo v Panoniji ter razprostiralo preko Donave Karpatom celó do podnožja: jeziku teh Slovenov pravim jaz staroslovénski; mogel bi se zvati panonsko-slovénski. Nekaj ostalo jih je naposled v svojih sedežih: jezik tega oddelka zval naj bi se dakovsko-slovénski. — Jezik panonsko-slovénski je zamrl po prihodu Madjarov; jezik dakovsko-slovénski popolnoma v začetku pričujočega stoletja (mej Rumuni).

Jezik, v kterem so vže nemški misijonarji Slovenom oznanovali besedo božjo in v IX. veku blagovestnika brata sv. Ciril in Metod, se po virih nikoli drugače ne imenuje, nego slovénski, in ta staroslovénski jezik ali staroslovenščina je v resnici središče jezikoslovstvu slovanskemu, pravi Miklošič. Ne le središče, tudi začetek in svršetek se sme zvati, kažejo na pr. Sreznjevskij, Jagić itd. V staroslovenščini imajo vsi sedanji jeziki slovanski svoje prvo in gotovo pravilo; v njej se vjemajo več ali manj vsi, zlasti v svojih starejih oblikah. Na njo se opira in po njej ravná i novoslovenščina v razmeri, ktera je nam po vsem tem dokazana po Miklošiču.

§. 31.

Staroslovenščina je torej „jezik, koji je jedini izmedju svih slovjskih jezika od davnine posvećen službi božjoj, koji je prvi i najstariji književni jezik slovjski, na kojem je osnovana književnost u mnogo slovjskih naroda, kojemu je po svemu tome

bilo namijenjeno, da bude jedna i zajednička osnova kršćansko-slovenske prosvjete itd.“ (J. Broz l. 1886). Kaka je bila pač osoda temu jeziku?

„Ráz ten — l. 907 — uhodil do srdce Slovanstva“, piše Šafařík. Po smrti Metodovi so se iz Moravije umaknili le bolj sloveči učenci njegovi; po prihodu Madjarov in po smrti Svatoplukovi jih je pobegnilo že več, a po razpadu Vélike Moravije so se prejšnji prebivalci raztekli na vse strani: nekaj do Tater (pod Karpate), nekaj k Bolgarom, Hrvatom in drugam . . . Z razvalin njenih so se okoristili mimo Madjarov tudi Nemci, Čehi in Poljaki (Starožit. §. 41).

„Iz Panonije so slovenske knjige razpostranile se z jedne strani na sever k Moravanom in Slovakom, k Čehom in Lehom, a z druge strani na jug k Hrvatom, Srbom in posebno k Bolgarom, verjetno tudi k ostalim Slovenom v Dakiji, naposled na Rusko, vzlasti iz Bolgarije, no verjetno še prej iz Panonije in Dakije, piše Pervolf (Sbornik Met. jub. 1885)“.

Da se je v prvotni domovini — v Panoniji — ob bregovih silne Donave prvotna slovénška govornica koj zatrla, in da je kar utihnila, ni verjetno; misliti si smemo, da je mej ljudstvom še dolgo živela in se tu in tam pri cerkvah in po samostanih še pridno gojila tudi v knjigah. „Vigilans Methodii caritas, praetervecta Moraviae fines, sicut superstite Cyrillo Liburnicos et Servios attigerat, ita nunc Pannonios complectebatur, quorum principem, Cocelum nomine ad religionem catholicam informavit, et in officio retinuit“. Vsaj je ravno Kocelj slovanskima verovestnikoma dal bil 50 učencev, in vsaj je Metod poznej imel do 200 pomočnikov, kateri pismenosti slovénške gotovo niso popolnoma zanemarili.

Z Vélike Moravije in Panonije so koristi prejeli najpoprej Madjari, pravi Šafařík. Sloveni so imeli si državo vže dobro vravnano, bavili so se z raznimi rokodelstvi in nekaterimi umetnijami, bili so poljedelci, vže kristijani in gojili pismenstvo. Vse to so po njih povzeli Madjari, kar se po izrazih slovénških kaže v njihovi cerkveni, državni in občinski upravi, v njih rokodelstvih in obrtnijah, in Ogerska je bila dokaj časa neka vez mej duhovenstvom po slovénških krajih (cf. Die slav. Elemente im Magyarischen 1871).

Z Madjari so se ž njo okoristili Nemci nekaj vže prej, nekaj bolj očitno, kar so ukrotili bili i Madjare. Nemčarili so ob mejah na vse strani, in kakor so nekdanj šli od jutra proti večeru pred Slovani, tako silijo zdaj — obrnivši se — od večera na jutro med Slovane nazaj. Manjše rodove ob mejah so si več ali manj po svoje obdelali; na pr. polabske Slovane, lužiške Srbe, noriške, karantanske, panonske Slovence, nekoliko tudi česke in moravske Slovane itd. Kakor so po svojih misijonarjih, vradnikih, obrtnikih in drugih naselnikih premnogo nemških besedi v tedanji obliki zaplodili mej Slovence; tako so pa tudi dokaj slovénških izrazov, vzlasti krajevnih imen, sprejeli v svojo govornico in pismenost (Die christl. Terminologie. Die Fremdwörter in den slav. Spr.).

Na desnem, pa tudi na levem bregu mogočne Donave je vladal tedaj slovénški jezik, kateri se je ohranil v govornici sedanjih Moravljjanov in Slovakov tako, da se po njej mnogotero pojasnjuje bližnja zveza s staro češčino in poljščino in po teh z novim slovstvom českim in poljskim. „Cum primum ipse — Methodius — per se ad catholicam fidem Borzivojum principem Bohemorum, deinde Ludmillam uxorem ejus, adhibito quodam sacerdote, perduxisset, brevi perfecit, ut in ea gente christianum nomen longe lateque vulgaretur“. Z vero kršćansko je na Česko prišla i liturgija i knjiga slovénška. To je vzljubila kneginja Ljudmila; po njej se je učil vnuk Venceslav (928—936). Žitije sv. Ivana, Ljudmile, Vęčeslava, in cerkovna služba, njemu v staroslovénškem jeziku so-stavljena na Českem, se je razprostranila na jug med Hrvatse in na vztok med Ruse. Leta 973 bila je v Pragi vstanovljena biskupija i v ta namen, da ne bode slovénška

(slavonicae linguae). Najdalje se je slovenska služba božja obdržala v samostanu Sazavskem, kateremu prvi opat je bil sv. Prokop, do l. 1097. Na dvor kralja Venceslava II. (Večeslav, Vacslav, Vaclav: l. 1283 — 1305) so prišli še tudi menihi, kateri so obhajali službo božjo v jeziku staroslovenskem. Karel IV. (1346—1378) je l. 1347 v Pragi postavil samostan na čast sv. Jeronimu, Cirilu, Metodu, Vojtehu in Prokopu, zavetnikom češkega kraljestva, ter je vanj naselil redovnike glagoljaše iz hrvaškega Primorja, da so obhajali ondi (v Emavzu, na Slovanech) službo božjo v slovenskem jeziku (in lingua slavonica, de qua nostri regni Boemiae idioma sumpsit exordium), kar se je godilo do l. 1419. Prvi menihi so bili hrvaški, a poslej i češki, kateri so se učili in so spisovali v jeziku cerkveno-slovenskem (cf. Codex Sazavo-Emautinus). V glagolici se je zvršila češka biblija l. 1416. Cerkevna terminologija češka se vjema s staroslovensko. Miljena pesem: „Gospodine pomiluj ny“! kaže svoj značaj. Spomeniki, ki so se našli na Češkem, pričujejo, da je i tod slovela nekaj slovenščina (Prag. Fragment.), ali da je vsaj tudi tje pribežala iz prve svoje domovine — Panonije.

I Poljaci so si pridobili nekaj države Svatoplukove (med Labo, Vislo in Dravo), in tudi k Lehom je prišla knjiga slovenska. „Per eadem tempora Evangelii lumen in Poloniam invehendum curavit: quo cum ille (Methodius) per mediam Gallaciam penetrasset, sedem episcopalem Leopoli statuit“. Krstil je silnega poganskega kneza Visljana. „Polonia fidem christianam noluit discere a Germanis, sed per orientales Graecos, Cyrillum et Methodium (Chronica 41)“. V slovanskem samostanu Krakovskem (monasterium slavonicum s. Benedicti) se je služba božja obhajala v slovenskem jeziku (1390—1470) po menihih glagoljaših, ki so dohajali iz Prage. Cerkevni jezik se deloma vjema s staroslovenskim, in sploh je v nekterih rečeh na pr. v nosnikih temu jako soroden jezik poljski, da ima tudi Poljša svoj delež v povestnici staroslovenski (cf. Codex Suprasliensis).

§. 32.

Kedar so z Nemci vred divji Madjari posedli naših prednikov dežele, ostalo je nekaj Slovenov doma ter se jim podvrglo, nekaj se jih je umaknilo pod Tatre na sever, nekaj na jug in zapad, po sedanjem Štajarskem, Koroškem in Kranjskem. „Methodii caritas complectebatur Pannonios . . et Carinthios, in quibus ad unius veri Dei notitiam cultumque traducendis plurimum elaboravit“. — Tako piše tudi H. Megiser: . . „Methudius . . sei auch ins Beyerland, Steyerland, Khärndten u. Crayn zu den Wenden kommen u. sei vom Ertzbischoff Adelvinus zu Salzburg u. dem Windischen Bischoff Reichholdus, weil er bei den slavischen Wenden den Gottesdienst in slavischer Sprache einführte, verfolgt worden (Annales Carinthiae pg. 568)“. Slovenci so takrat lahko še umeli bližnjih sorodnikov govornico, ktera se je pa — brez vladarstva v cerkvi, državi in šoli — starala in postarala tako, da je novoslovenščina dokaj različna od staroslovenščine. O njuni zvezi bodi govor pozneje.

Na vzhodnji strani so Slovenci po stari Daciji (severo-vztočni Ogerski, Sedmogradski, po Valahiji in Moldaviji) v oblast prišli Madjarom in potem Rumunom (Vlahom), kateri — pravoslavni — so slovénki jezik v cirilski pisavi sprejeli v svojo liturgijo ter ga držali do srede XVII. veka, kedar so jeli cerkovni jezik zamenjavati z narodovim, v XVIII. pisati v latinici, in v začetku sedanjega stoletja še le so med njimi z jezikom vred zamrli poslednji Sloveni (Die slav. Elemente im Rumunischen 1861 . . Die Rumunischen Untersuchungen 1881—2).

Z druge strani so slovénke knjige razprostranile se iz Panonije na jug k Hrvatom in Srbom. „Vigilans Methodii caritas . . sicut superstite Cyrillo Liburnicos et Servios attigerat, ita nunc complectebatur et Dalmatas, quibuscum caelestia partiebat communi-

cabatque charismata". — Zgodilo se je to še za Metoda, vzlasi pa po pregnanju prvih njegovih učencev. Hrvatje so staroslovénski jezik sprejeli za književni jezik v cerkvi in državi po pisavi glagoliški, najprej okrogli, potem oglati. Kmalu pa so se pričele borbe z duhovniki latinskimi in laškimi. Prepovedovati so jeli v X. in XI. veku besedo in liturgijo slovénsko. Ker je pa ljudstvo ni hotelo pustiti, pripuščali so jo tù in tam, in v XIII. stoletju jo je cerkev katoliška potrdila, češ, v pisavi Jeronimovi. Služila jim je takrat staroslovenščina le malo spremenjena še v občinskih in deželskih stvaréh; na pr. bodi „Kronika Hervatska“ iz XII. stoletja; Zakon Vinodolski“ l. 1288 tudi v glagolici; „Razvod Istrianski“ l. 1325 itd. Polagoma je vzmagoval si jezik narodov že v XII. veku in pisalo se je nekaj slovénski nekaj hrvatski dotlej, da je v svetovnem slovstvu prevladal jezik hrvatski, v cerkvenem pa je rabil jezik staroslovénski, ki se je mnogotero spreminjal po živem narodskem ter imenoval različno p. slovinski, slovinjski, slavenski, slavinski, slavonski, ilirski (lingua sclavinisca, sclavinica, sclavina, sclavonica, sclavica, illyrica, Sclavinorum, Sclavorum lingua, terra, litterae, monasteria etc). Hrvatom prvi umetni pesnik se kaže Marko Marulić (1450—1524) in prvi prostopisalac ali začetnik dobre narodne proze P. Bernardin (1495), oba Splječana. Kedar so v XV. in XVI. veku delovali grški razkolniki in protestantje po glagolici in cirilici med Hrvati v Istri in Dalmaciji, poprijela se je slovenščine i cerkev katoliška, ter skrbela za to, da se cerkvene knjige, svetopisemske in obredoslovne, pregledajo in popravijo, kar se je vršilo v XVII. in XVIII. veku po možéh, ki so iskali zedinjenja mej pravoslavniimi in katoliškimi glagoljaši, a največ po izvodih ruskih, iz katerih so prišle mnogotere rusnije (rusizmi) v njihove slovénске knjige. Možje ti so bili na pr. Levaković, Terlečki, Pastrić, Karaman († 1771) itd. Poživljalo se je to delo v preteklem stoletju, a o dobi francoski je nekako potihnilo, in stvar je propala dotlej, da mnogi nič več niso čitati znali knjig glagoliških. Popuščali so torej liturgijo slovénsko, ali so naročali si bukev prepisanih v latinico (ščavet, skiavet, ital. schiavetto) po izvodih hrvatsko-slovenskih, in vsled tega obhaja se slovenska liturgija le deloma še po biskupiji Senjski, Krški (Veglia), Zaderski, Spljetski, Šibeniški, od l. 1886 v Barski, in časih v Rimu o posebnih priložnostih v vstavu sv. Jerolima (s. Hieronymi Illyricorum). Po vsem tem je Hrvatska velike pomenbe v zgodovini staroslovenskega slovstva ne le po glagolici in liturgiji glagoliški, ampak tudi po raznih spomenikih domačih in tujih (cf. Glagolita Clozianus).

Srbli jani so slovénsko knjigo dobili iz Panonije nekaj naravnost, nekaj po Bolgarih, nekaj po Hrvatih. S krščanstvom so sprejeli slovensko liturgijo na zapadu v nekterih pokrajinah v pisavi glagoliški, na vzhodu in jugu pa v cirilski, takrat še brez grških zmotnjav, kajti za grško razkolnijo nastala je slovanska mnogo pozneje. Spisovali so v jeziku srbsko-slovenskem največ menihi ali svečeniki knjige cerkvene, obredne, šolske, pa tudi drugi za narod na pr. Štepan Prvoenčani (1195—1228), véliki župan in naposled car Srbski, arcibiskup Sava (r. 1169, u. 1237), menih Chilendarski Domentijan (krog l. 1263), Daniel (1291—1378), ki so skladali žitija svojih dedov in svetih očetov, letopise, povestnice itd. Celó zakonik Dušanov (1336—1355) kaže bližnje sorodstvo s staroslovenščino v besedi. Vendar živi ljudski jezik vzmaga se bolj in bolj v rokopisih in knjigah tiskanih. Delovalo se je dokaj marljivo na književnem polju, dokler so prihruli silni Turki ter podjarmili si Srbsko na Kosovem polju (l. 1389). Potihnilo je za nekaj časa ono delovanje. Konec XVII. veka so naseljenci v Avstriji vzbujati jeli svoje brate ob jugu (l. 1690 itd.) v slovstvenem napredovanju, in posebno se je to vnelo po bojih za carja Petra Velikega v XVIII. stoletju. Zedinjeni po pravoslavju in po pisavi cirilski so kakor Bolgari tudi Srbi živo občevali z Rusi in pisarili po izvodih rusko-slovenskih. V slovarju staroslovenskem opazuje Miklošić k besedi ogradnikú hortulanus: „non solum

libros bulgaricos et serbicos in russiam, verum etiam russicos in serbiam translatos esse plura sunt indicia; habes enim ogorodnikū pro ogradnikū, volosī pro vlasī misc. šaf. et sanctos russicos in menaeis serbicus: neque miraberis, hoc ita factum esse, memor monasterii russorum montis atho, cuius in vita s. sabbae mentio fit^a. — Ker se je pa književni jezik zeló ločil od ljudskega, jeli so bolj razsvetljeni pisati narodu v njegovem jeziku in vršila se je huda borba v tej zadevi. Nasproti jeziku pastuhov itd. so za slaveno-srbski jezik potegovali se Raić, Solarić, Terlaić, Rajačić itd.; za čisti narodov pa so delali Janković (1787), Dositej Obradović (1739—1811), M. Vidaković (1780—1841), Vuk Štefanović Karadžić (1787—1864), in ta je tudi prevladal v slovstvu srbskem, katero brzo napreduje vzlasti od l. 1867, kedar se je Beligrad znebil poslednjega gospodarskega Turčina. Kakor Hrvatska — ima svoj delež v zgodovini staroslovenske pismenosti i Srbska (cf. Apostolus e codice monasterii Šišatovac, Monumenta serbica etc.).

Kedar se Bolgari (Bulgari, Bugari), narod turške krvi, naselijo od Črnega morja med Donavo in Balkanom v VII. veku mej Slovēni, prevladajo jih tako, da se v X. stoletju kaže v zgodovini le narod bolgarski, kateri govori in piše jezik slovēnski. Velik je vpliv, ki sta ga imela do njih sv. Ciril in Metod, naj že učenjaki razlagajo si to kakorkoli. „Cumque iter per Bulgariam instituissent christianorum iniciatam sacris, nullo loco praetermittunt amplificandae religionis opportunitatem . . . Ita Methodii caritas defuncto Cyrillo et Bulgaros complectebatur, quos ipsos cum rege eorum Bogori in fide christiani nominis confirmavit^a. Še veči vpliv se razodeva v cerkvi in književnosti bolgarski po njunih izvéstnih učencih in njihovih naslednikih (cf. Jezičn. §. 20). Še sedaj so ondi v spominju sedmeri prosvetitelji i car Simeon i zlata slovstvena doba, koja sega celó do l. 1018. Spisalo se je staroslovēnski nekaj v črkah glagoliških, većinoma potem v cirilskih, mnogo knjig, ki so se razširjale mej sosedne Srbe in Hrvate, pa tudi na sever med Ruse. Veliko je Bolgarska trpela poslej od Grkov, kterim se je l. 1186 otela in si vrlo pomagala i v slovstvu do l. 1389—92, kedar so hudi Turki razdrli carstvo i cerkev i književnost bolgarsko-slovēnsko. „Za tri vijeka onamo od svršetka XIV. vijeka više je starih rukopisa propalo od tudjinaca barbara i domaćih crvi i moljaca, nego ih se napisalo“. Tuji nasilniki (državni i cerkovni, paše, popovi i episkopi fanariotski) so zaprečevali vse duševno napredovanje v slovstvu domačem. V sredi preteklega stoletja so jeli nekteri se dvigati, opisovati narodske zadeve, priobčevati mej ljudstvom knjižice bolgarske tiskane v inostranstvu; drugi bistrejši so hodili izobraževati se na učilišča v Francijo, Avstrijo, Rusijo ter so vrnivši se potem vzbujali svoje rojake. Sad temu se je kazati jel v sedanjem veku od l. 1830 in 1848, vzlasti pa so od l. 1877—8 nastale ondi vse nove razmere, ktere se razodevajo i v književnosti. Stari slovēnski jezik, kateri se je spremēnil prvič po govoricu bolgarski in prelikal poznej po jeziku vlaškem, grškem in albanskem, kaže se v narodskem novem slovstvu ves drugačen, kakor je rabil nekđaj v knjigah liturgiških, deloma zasukan po izvodih rusko-slovēnskih. Vendar ima staroslovensčina ravno iz Bolgarske premnogo svojih najdragocenejših spomēnikov.

§. 33.

Iz Panonije so slovēnske knjige razprostranile se naposled tudi na Rusko, vzlasti iz Bolgarije, no verjetno še prej iz Panonije in Dakije. — „Inde (Leopoli), ut nonnulli tradiderunt, in Moscoviam proprii nominis digressus, thronum pontificalem Kiowensem constituit (Methodius)^a. — Rusijo vstanovil je Rurik (862—879), v krščanstvo pripravil Vladimir (982—1015), bolje vravnal Jaroslav (1019—1054). S krščanstvom je l. 988 za Vladimira I. iz Bolgarije po obrednih bukvah prišla tje i slovēnska književnost v cirilski pisavi; glagolske ni kaj slediti. Morebiti so pisali Rusje že prej svoj jezik brez ustrojenja,

ali s grškimi črkami, ali z lastnimi ruskimi, kakoršne je bojda Ciril bil našel na potu v Kozarijo? Iz „Kurilovice“ je l. 1047 knjigo prerokov prepisal Upir Lichyj, in ono pismo bilo je glagolsko, pravijo nekteri.

Jezik, v katerem so spisane bile prve knjige, bil je staroslovénski, kateri je v Rusiji postal tudi cerkveni in književni jezik. Spisovalo se je v njem v drugi polovici IX. veka, tiskalo v XV. „Slovéniskyj jazykŭ i rusŭiskyj jedinŭ jesti“, je pisal Nestor. To živo sorodstvo spričujejo tudi posvetni celó stari spisi na pr. „Pravda Ruska“ (1016—1020), „Kronika Nestorova“ (1056—1116), „Slovo o polku Igorově“ (1151—1202) itd. Pač se prikazuje zgodaj jezik narodov v spisih in knjigah, in kakor so prevladovali véliki knezi v Kijevu, potem v Novgorodu, naposled v Moskvi, tako je prevladovalo tudi v književnosti sedaj malo-, sedaj belo-, sedaj velikorusko narečje. Knjige so raznega obsežka, cerkvenega in državnega, so obredoslovne in svetopisemske, letopisi, povéstuice, zakoni, kakoršnih se je mnogo že spravilo na svetlobo.

Žalostna se je godila staroslovenščini in književnosti sploh v dobi Tatarski ali Mongolski (1224—1480); l. 1238 je pal Vladimir, l. 1240 Kijev itd. Vede so pešale, zatirano ljudstvo je bilo brez poduka, duhovnikom so homilije bile naukazane, za obredne knjige so malo skrbeli, jezik se je pačil in kvaril z mongolizmi itd. Tu in tam so prepisovali si potrebne liturgične stvari, a vsak je preminjal in prenarejal po svoji glavi. Tako so nastale v njih razlike in pomote. L. 1328 so si nekoliko opomogli veliki knezi Moskovski, ali oprostila se je tujega jarma Rusija še le po Ivanu Vélikem (1462—1505), kateri si je osnoval državo z novim zakonikom ter se prvi imenoval car. Želéli so po tem vrediti si liturgijo slovensko in popraviti dotične knjige, a ni ga bilo mej njimi moža, kateri bi bil znal zvršiti toliko delo. Car Bazilij Ivanovič poprosi l. 1512 v Carigrad do patrijarha, in nato pride v Moskvo učen menih z Athonske gore iz samostana Vatopedskega, Maksim Grek, doma iz Arte v Albaniji, kateri se je pa prej učil v Parizu, Florenci in v Benetkah. Prinesel je seboj slovénskih in grških virnikov, po kojih je popravljal in prelagal mnogo let. Njegovo delo pokaže car domačim knjižnikom, kateri starega jezika niso prav umeli, in tedaj nastanejo med njimi toliki prepiri, da so Maksima pripravili v ječo. „Tako imajo nad njim slovničarji svojega čestitega slovniškega mučenca (Metelko cf. Jezičn. XI. str. 120. Šafařík II. Slov. Starožitn. Wien. Jahrb. 1822 itd.). Nove razkolnije so bile iz enacega vzroka l. 1652 pod patrijarhom Nikonom, dokler je poprava cerkvenih bukev l. 1667 bila vendarle zvršena.

Athos ali Sveta Gora (Hagion Oros, Monte Santo, prej Akte) je polostrov v Macedoniji ter gledé slovstva in umetnijstva v zgodovini vzhodnjih Slovanov velike pomembe. Nahaja se v njegovem gorovju 20 večih samostanov in okoli 300 malih kolib ali celic in puščavnic in po njih redovnikov nad 1000; nekdam jih je bilo še več. Zalagali so jih vladarji iz Moldave in Valahije, iz Srbije, Bolgarije, iz Rusije. Tako so si poleg drugih manjših osnovali Bolgari samostan Zografski (Zographu), Srbi Chilendarski (Chilendar, Chelantari), Rusje Pantalejmonski (Pantaleon, Rusiko); sloveči so še Iverski (Iviron), Vatopedski, Xeropotamus, sv. Lavra itd. Največ vlada v njih grški živelj. Znamenita je pa ta gora, ker so v dobi kipoborstva mnogo prav umetnih slik, kipov ali podob nanjo oteli, in v dobi preganjanja staroslovénske liturgije dokaj slovenskih rokopisov in knjig dragocenih poskrili po teh samostanih, kjer se še sedaj hranijo. Zarad tega je vzdihoval že Dobrovský: „Utinam montem Atho sine periculo adire liceret (Instit. Slavic. XXIII)!“ V novejši dobi je pač veliko učenjakov in umetnikov vže obiskalo to gorovje na pr. Vasilij Grigorovič l. 1744; Viktor Grigorovič l. 1844—5; Porfyrij Uspenskij l. 1845—6; D. Avraamovič l. 1848. Sevastianov l. 1858 itd. — Vikt. Grigorovič na pr. kaže, da se nahaja v knjižnicah raznih samostanov na gori Athonski rokopisov

grških (važnih za zgodovino bizantinsko) 2800, slovanskih pa 445 (Jour. min. nar. prosv. 1847. Čas. Česk. Mus. I. 1847). Avraamović je popisal „Sveto Goro sa strane vere, hudožestva i povestnice“ itd. Premnogo listin je srečno že priobčenih, nekaj vže pridobljenih ali naznanjenih. „Athos“ ima svojo obilno slovstveno povestnico (Vid. Slav. Bibl. I. Müller; Slovník Naučný . . Háttala; Pypin i Spasovič I. S. 82; Jezičn. XI. 1873 str. 121—2) itd. —

Po tiskarstvu so brž jele na svetlobo prihajati i knjige liturgiške pa svetopisemske v slovensko-ruskem jeziku. Prva ruska biblija je bila gotova l. 1499, tiskana v Ostrogu l. 1581 (Ostrožskaja), Moskovska l. 1663 itd. V začetku XVII. veka bilo je še vodilo Rusom: govoriti po ruski i pisati po slavjanski. Meletij Smotriski jim je spisal slavensko slovnico l. 1619, ktera je bila nekterikrat ponatisnjena. Kakor na goro Athonsko, tako so i na Rusovsko hodili katoliški Jugoslovani, in kedar so hrvaški glagoljaši pa unijatski svečeniki katoliške cerkovne knjige v slovinskem ali slavinskem jeziku jeli spisovati, tedaj so Rusje nasprot obilno razširjali svoje slavensko-rossijske med Bolgare in Srbe na jug v Dalmacijo, in Karaman, archiepiskop Zaderski, je ves gorel za jedinstvo cerkovnega jezika pri vseh Slavjanih od morja Adrijiatiškega do Ledovitega, češ, to more Slovane razkolnike pripraviti v jedinstvo z Rimom.

To pa je preprečil že prej Peter Veliki (1682—1725), kteri je Rusijo preosnoval po nemških in francoskih vzorih. Dotlej je vladala duhovna književnost v Rusiji, a odslej je prevladala svetovna, in iztisnil se je iz knjig stari jezik, ki je bil zmes staroslovenskega in narodnega ruskega, ter se je ohranil deloma le še v liturgiji. — Rossijska književnost hitela je navkviško po tujih vzgledih, dokler so jo na domače polje obrnili narodni pisatelji na pr. Tverdjakovskij (1730), učenjak pesnik Lomonosov (1711—1765) pesnik Deržavin (1743—1816), historik in pesnik Karamzin (1766—1826), Puškin (1794—1837) itd. Brzo napreduje velikoruska knjiga, in kakor je prevladala belorusko, tako namerava potlačiti i malorusko! „Velikoruska ili pravo reči ruska književnost razvila se da joj se moraš diviti. Ruska je književnost stupila gotovo u naše vrijeme u red evropskih književnosti, a već je u pravom značenju svjetska književnost. Ona ne treba da se boji premca ni u kojoj književnosti evropskoj, nju priznaju za veliku i Nijemci i Francuzi i Englezi. Njezine tečevine nijesu više dobro samo ruskoga naroda, one su dobro svega prosvijetljenoga svijeta (Broz str. 80)?“

§. 34.

Osoda, ktera je bila staroslovenščini, je po vsem tem ista pri vseh rodovih: Vzbudila je cerkveno in narodsko književnost ter jo pospeševala, dokler se je živi jezik narodov ločil in si osnoval lastno slovstvo. Spremenjena po njem je ostala v liturgiji, a ondi se postarala i deloma zamrla, le deloma še živi pri Bolgarih, Srbih in Rusih po Cirilici v pravoslavju, dokler se to vzdrži.

Jalova pa je z Glagolico. — Do l. 1836 se je mislilo, da je tej domovina le stara Hrvatska v smislu Konstantina Porphyrogeneta (905—959); a „Glag. Cloz.“ je drugače pokazal, in ko bi človek sodil po tem, koder so se našli spomeniki glagoliški, rad poreče, da bila je njena vlada nekđaj bolj obširna. Zasedili so se na pr. v Jeruzalemu, v Oportu na Portugalskem, v Belfastu na Irskem, v Oksfordu na Angleškem, v Pragi in v Rimu, v Remih in v Parizu, v Inomostu, v Ohridi, na gori Athonski itd. Nahajajo se po knjigarnah v Zagrebu, Beču, Gradcu, Ljubljani itd.

Spomeniki so obsega največ liturgičnega in bibličnega, pa tudi občinskega in državnega, sodnijski ugovori, ukazi, zakoni. Spomeniki so pisani in tiskani. Tiskarilo se je glagoliški p. v Mletcih l. 1483 (Venetiji l. 1493—1683), v Senni (Senju) 1507, v Rici

(Rieci) 1531, v Nürnbergu in v Tubingi 1560, v Rimu 1621, v Pragi od l. 1853, v Zagrebu od l. 1863 itd. — Kaj se je tiskalo glagoliški in kje, to je dokaj natanko opisal Šafařík v Čas. Č. Museum. 1842. l. 1852. Pohled na prvovek hlaholského písemnictví; cf. Sebrani spisy. III. 1865. — P. J. Šafařík's Glagolitische Literatur, v. J. Jireček. Prag 1864. I. S. 151—190. — S. Ljubić: Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske. U Rieci 1864. I. str. 36—46. §. 7: Glagoljska tiskanja kod Jugoslavjana. — Znamenit je razstavek §. 8 str. 47—49, v kojem opisuje „Sadašnje stanje glagoljice kod Jugoslavjana“. Kjer so nekdanj prepovedovali — v saboru Spljetskem, — so l. 1688 priporočevali svečenikom znanje staroslovenskega jezika (ut Illyricum litterale, quod Missale et Breviarium praescripta sunt, perfecte calleant). Sredi preteklega stoletja se je nekako zboljšanje obetalo, a za francoske dobe je skoro vse potihnilo, vzlasti kar duhovniki sami ne znajo čitati knjige glagolske ter si jo prepisujejo v latinico. — V osrednjem semenišču Zadarskem so sicer postavili stolico staroslovenskega jezika, in posijala je nova nada, kar je zasel jo bil l. 1855 marljivi Ive Brčić. Jednako stolico je tedaj napravil Strossmayer v bogoslovnem semenišču Djakovskem; vpeljala se je staroslovenščina v srednje šole po trojedini kraljevini in Jagić je spisal v ta namen knjigo: Priméri starohrvatskoga jezika iz glagolskih i cirilskih književnih starinah za VII. i VIII. gimnazijalni razred. Dio I. 1864. II. 1866. Brčić je dijakom svojim sestavil l. 1859 „Chrestomathia linguae veteroslovenicae caractere glagolitico“ in obetalo se je, da se cerkovne knjige glagoliške popravijo ter prijetniše natisnejo itd. — Dokler je šolski nadzornik bil dr. Rački, napredovala je stvar vrlo; a Brčić je kmalu umrl, cerkvene in šolske razmere so se spremenile, in vsa ta reč nagloma propada!

„Ad hodiernum Glagolitarum statum, pisal je Kopitar l. 1836 (Glag. Cloz. XIII), ex amplissimo restrictissimum, ex communi utriusque ecclesiae nunc proprium Catholicorum Latinorum, ipsorumque olim longe plurium quam sint hodie; ita ut plane agonizare videantur, perituri, magis sua, quam aliorum culpa et cetera.“ — Sam je pripomogel k temu, da je sloveči spomenik „Codicem glagoliticum“ na svetlo dal „transcriptum litteris totidem cyrillicis!“

Učitelja svojega posnema slavni učenec dr. Miklošič, kateri glagoliške spomenike sploh priobčuje le v Cirilici (in cyrillicher transscription), in v „Altsloven. Formenlehre in Paradigmen mit Texten aus Glagolitischen Quellen S. XXXIV“ celó pravi: „Diese stücke in der urschrift abdrucken zu lassen, davon hielt mich die besorgniss zurück, sie möchten dann nicht gelesen werden“. In kaj je še storil? Vže l. 1852 in 1856 je v I. in III. delu vélike svoje slovnice bolgarščino in malorusovščino prepisal v latinico, v II. in IV. delu ter v novem natisu je pa kar z latinskimi črkami tiskati dal vso svojo primerjajočo slovnico slovanskih jezikov.

Tako je i dr. Jagić prevažna spomenika glagoliška „Codex Zographensis“ l. 1879 in „Codex Marianus“ l. 1883 priobčil „characteribus cyrillicis“. — Dr. Črnčić je pa „Codex Assemanianus“ l. 1878 na svetlo dal popolnoma v latinici in str. VI se opravičuje takole: „Jer, što je kresilo prama žigici, ili prača prama puški, ili brod na vesla prama brodu na paru, ili kolnik prama želéznici, to su ona slova — glagoljska — prama latinskim.“

§. 35.

Staroslovenščina ima torej slovstvo svoje glagolsko in cirilsko. Nekateri spomeniki se nahajajo v obeh pravopisih; nekaj jih je le deloma, nekaj cirilskih le z nekaterimi glagolskimi črkami.

Jezik staroslovenski je z grškim istega plemena. Prvi slovénski pisatelji so se vzgajali mej grškim narodom, imajoči pred seboj grške virnike, grške cerkvene in druge

bukve, ter so po njih spisovali slovénke, in ker je slovenski jezik jako bogat v izrazih in oblikah, posnemali so v njem vso obilno razliko in lepoto grškega tako, da se nekatere stvari razumévati dajo le po grščini. Kar pa tiče besede čistoto in čvrstoto, opazuje se, da so spisi tem lepši in krepkejši, čim prvotnejši ali starejši so. „Ko sem bral legende in prestave cerkvenih očakov v slovenskem jeziku, strmel sem nad bogastvom, krasoto in krepkostjo njegovo v glasu in izrazih“, pravi učeni Schlözer (Vid. Nestor 1805. Jezičnik XI str. 117).

Iz tega obzira se spoméniki staroslovénski ločijo, kakor piše Vostokov, v tri dobe ali razrede: stari razred od IX. do XIII. veka; srednji od XIII. do XVI.; novi razred od XVI. dalje, posebno po tako imenovani popravi, vzlasti na Rusovskem. — Le samo v prvem razredu se nahaja prava in čista staroslovenščina, v drugem je že bolj in v tretjem najbolj popačena. — Glagoliško pismenstvo ima pa le dve dobi, staro in novo, ki se ločite po svojnosti pismen in jezika. Druga doba se prične s XIV. stoletjem (XI. Jezič. 118).

Prvak v staroslovenščini — Miklošič — je vse razne glagoliške spomenike naštel in opisal l. 1860 v „Ersch in Gruber's Encyklop.“, slovenske in hrvaške glagolice, pisane in tiskane, cerkvene in svetovne vsebine itd. — V knjigi „Zum Glagolita Clozianus 1860“ pa pravi, da hoče tudi v prihodnje slovenske spomenike ločiti v tele štiri razrede: 1. Slovénke, in sicer a) Slovénke κατ' ἐξοχήν, in b) Bolgarske; 2. Srbske; 3. Hrvaške; 4. Ruske.

O tem so pisali na pr. Rački, Jagić, Ljubić itd. Tem so spomeniki staroslovénski, bodisi glagolski bodisi cirilski: 1. Panonsko-slovenski in Bolgarsko-slovénki; 2. Hrvaško-slovenski in Srbsko-slovenski; 3. Rusko-slovenski, in to starejši in novejši. — Sreznevskij staroslovenske spomenike razreduje najprej v a) Panonsko-moravske in v b) Traško-macedonske (Rad VIII.). — Razreda hrvatskega zovejo se tudi hrvatulje, razreda srbskega in ruskega pa serbulje, rusulje.

V „Altslov. Formenlehre in Paradig. l. 1874“ pa kaže Miklošič tole razredbo: Staroslovenski spoméniki so A) Panonski in B) Neapanonski. — Panonski so I. Glagoliški in II. Cirilski. — Neapanonski so I. Bolgarsko-, II. Srbsko-, III. Hrvaško- in IV. Rusko-slovénki. Nekterim so posebej še V. Česko-slovénki. „Von den pannonischen denkmälern ist bei dem studium des altslovenischen auszugehen. Diese texte sind der prüfstein für das pannonische d. i. das wahre altslovenisch . . . Ein corpus linguae pannonico- (palaeo-) slovenicae wäre eine einer akademie würdige aufgabe (S. XVIII)“.

§. 36.

Spoméniki staroslovenski so A) Panonski, kateri se ločijo po pravopisu (alfabetu) v glagoliške in cirilske, in razloček ta kaže ne le pisavo, ampak tudi starost, ker nekteri glagoliški so najstarejši spomeniki jezika slovénkega.

I. Glagoliški spoméniki so na pr.: 1. Zographskoe Evangelie (Tetraevangelium Zographense, codex olim Zographensis nunc Petropolitanus, na svetlo dal Jagić). 2. Sbornikü Klocovü (Glagolita Clozianus, Kopitar i Miklošič). 3. Mariinskoe Četveroevangelie (Tetraevangelium Marianum, Jagić). 4. Izborno Evangelije Assemanovo ili Vatikansko (Evangelistarium Assemanianum sive Vaticanum, Rački, Črnčić). 5. Ohridsko (Evangelium Ochridense, Grigorovič, Sreznevskij). 6. Makedonskij listokü (Fragmentum Ephraemi Syri, Sreznevskij). 7. Liturgija Sinajska (Molitvenikü ili Trébnikü Sinajskij, Euchologium et Psalterium Sinaiticum, Glagolski spomenik manastira Sinai brda, Geitler). — Cf. Abece-narium Bulgaricum; Fragmentum — Sreznevskij; Fragmentum — C. de Tischendorf; Palimpsestum Bojanense. Vid. Chrestomathia J. Berčić etc.

II. Cirilski spoméniki so na pr.: 1. Savina Kniga (Evangeliorum liber presbyteri Sabbae, Sreznevskij, Leskien, Jagić). 2. Suprasliskij Sbornikü (Codex Suprasliensis, Miklošič). 3. Poučenija Kyrilla Ierusalimskago (Catecheses Cyrilli Hierosolymitani, Fragmentum Chilandariense, Grigorovič, Sreznevskij). 4. Otryvokü evangeliskihü čtenij Undol'skago (Evangeliorum libri fragmentum Mosquense, Sreznevskij). 5. Otryvokü psaltyri Sluckoj (Psalmorum fragmentum Slucense). 6. Evangelie Novgorodskoe (Fragmentum). 7. Makedonskij listokü (Fragmentum prologi Joannis Exarchae Bulgar.). — Cf. Otryvokü evangeliskihü čtenij Kiprijanova (Evangeliorum libri fragmentum Petropolitanum) etc.

B) Neapanonski spoméniki se ločijo po narodih, kateri so staroslovenščino sprejeli v cerkveni jezik, v štiri razrede, in ti se zovejo: Bolgarski, Srbski, Hrvaški in Ruski. Jezik v vseh teh spomenikih je staroslovenski, a mnogotero spremenjen po živem ljudskem govoru. Spoméniki so torej:

I. Bolgarsko-slovenski. In ti so na pr.: 1. Psalterium Bolognese, pisan v Ohridi. 2. Apostol Slépčenskij, nekaj v Belgradu, nekaj v Odesi. 3. Evangelije Trnovsko, nekdanj last Mihanovičeva, sedaj Jugoslav. Akademije. 4. Paterik Mihanovičev, sedaj lastnina Miklošičeva. 5. Apostolus Strumicensis, imel v posesti Šafařík. 6. Nomokanon ali Kormčaja kniga, nekdanj last V. Štef. Karadžića, sedaj v Berlinu. — Teh spomenikov je mnogo. Cf. Palimpsestum Barberini. — Veliko spomenikov izvoda „Bolgarsko-slovenskega“ je priobčil Sreznevskij v knjigi: „Drevnie slavjanskie pamjatniki jusovago pišna. Sanktpeterburgü 1868“.

II. Srbsko-slovenski so na pr.: Evangelie Athonsko, a monacho Simeone, iz XII. stoletja, Jagić. 2. Krmčaja t. j. Nomokanon, pisana v Ilovcí, sedaj lastnina Jugoslav. Akademije. 3. Apostolus Šišatovacensis, po Dobrovškem apostolus Damiani, na svetlo dal Miklošič. 4. Evangelium Šišatovacense l. 1324 iz vira bolgarskega. 5. Psalter Branka Mladenovića. l. 1346 (cf. Starine IV, 29). 6. Evangelium, iz XV. veka, v Ljubljani, Kopitar. 7. Novi testament in psalter Bolonjskij, spisal Hvali (cf. Daničić Starine III). 8. Evangelije Nikoljsko, sp. Hvali, priobčil Daničić. 9. Sbornikü poučenija XIII. v. (Homiliarium) Mihanovičev, sedaj last Akad. v Zagrebu. — Spomenik 7. in 8. sta morebiti iz glagoliškega vira hrvaškega. Nahaja se teh spomenikov dokaj; mnogo jih je priobčil Daničić, Kukuljević itd. Najobširnejši Cvetnik spomenikov izvoda srbsko-slovenskega je izdal St. Novaković. Cf. Jagić „Primèri“; Vuk St. K. „Primjeri srpsko-slavenskoga jezika l. 1857“. Miklosich „Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii 1858“. —

III. Hrvaško-slovenski so na pr. nekteri v Šafaříkovih „Pamatky hlaholského pisemnictví“; v Jagićevih „Primèri jezika hervatsko-slovenskoga“, kjer so vzgledi iz književnosti cerkvene in svétske, iz sv. pisma, listine glagolske in cirilske, zakoni, pripovèsti, létopisi i drugi predmeti itd. V Berčićevi „Chrestomathia“ so glagoliški spomeniki izvoda hrvatsko-slovenskega po vseh stoletjih od IX. do XIX. (Textus biblici, vitae sanctorum, sermones, hymni, antiphonae etc.). Cf. Rad. jugoslav. Akademije, Jagić, Kukuljević (Monumenta hist. Slavor. merid. 1863), Arkiv, Književnik itd.

IV. Rusko-slovenski so na pr.: 1. Evangelie Ostromirovo v Novgorodu, Vostokov-Hanka. 2. Homilije Gregorja Naz., iz XI. veka (cf. Izvéstija imp. akad. nauk). 3. Evangelie Turovsko (Evangeliorum libri fragmentum Taurinum), iz XI. stoletja. 4. Antiochi pandectes (cf. Izvéstija). 5. Evgenievski listki tolkovej psaltyri (Psalmorum fragmenta Eugeniiana). 6. Sbornikü Svjatoslava l. 1073 (Codex Sviatoslai). 7. Moskovsko-Uspenskij Sbornikü, XII. veka (Codex Moscuensis ecclesiae B. M. V. assumptionis.). — Cf. Chronica Nestoris 1860. Vita s. Methodii russico-slovenice 1870, Miklosich. — Poslèšlovije evangelia Ostromirova, Mstislava, Jurjeva, Simeonova; obeh Izbornikov. Napisi.

Listine itd. — Spomenikov izvoda rusko-slovenskega je v dobi novejši priobčenih jako veliko. Vid. J. Sreznevskij: Drevnie pamjatniki russkago pisma i jazyka l. 1863 itd. (Altslov. Form. in Paradigm. 1874).

V. Česko-slovenski so na pr.: 1. Pražské zlomky hlaholské — Glagolitische Fragmente. Prag. 1857. Šafařík. — „Die Prager glagolitischen fragmente zeigen uns ein nach den lautgesetzen des Čechischen modificirtes pannonisches Slovenisch“ pravi Miklošič 1875. 2. Zlomky kyjevské (rimsko-katoliškega misala, priobčeni v Kijevu, doneseni iz Jeruzalema). Vydal J. Kolař v Čas. Čes. Mus. 1878 (cf. Grammatika jazyka starobulharského (staroslovenského). Sepsal Popelka — Vymazal. 1885). Vid. Památky hlaholského písemnictví. 1853. Šafařík etc.

Nekaj teh in drugih spomenikov je oznanjenih že v Dobrovskega „Institutiones (Praefatio III—LXIV)“; v Miklošiča „Vergleichende Grammatik der Slav. Spr.“ in zlasti v „Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum“ (Compendia; Th. Buslaev: Istoričeskaja chrestomatija cerkovno-slavjanskago i drevne-russkago jazykov. Moskva. 1861. Izvěstija imperatorskoj akademii nauk. Sanktpeterburg. Opisanie slavjanskich rukopisej moskovskoj sinodalnoj biblioteki; Gorskij, Novostrujev) etc.

§. 37.

Staroslovenščina je v svoji prvi obliki zamrla na vzhodu, a oživila je znanstveno na zahodu. Vzbudili so jo najprej pisatelji česki pa slovenski.

Znameniti so njeni spomeniki, toda razlagovati jih more le, kdor jih ima pred seboj izvirnike. Ker mi to ni mogoče, naj povem, kateri so bili v novejših časih prvi in pravi buditelji véde staroslovenske. Vsem drugim na čelu so menda trojaci: I. Dobrovský, II. Kopitar, III. Vostokov.

Prvemu sta na Českem nekako pripravljala pot Gelazij Dobner (r. 1719, u. 1790), kateri slove „otec nove kritičke historije česke“ po delih svojih p. „Annales Bohemorum, Monumenta historica 1764—1786“ itd. in Blahoslav Durich (r. 1738, u. 1802), kateri je kot jezikoslovec velike osnove delal po „Bibliotheca Slavica 1773—75“ itd. ter Dobrovskega vnel za jezik arabski pa za knjigo slovansko, posebej staroslovansko. — „Otec slavistiki“ pa se po vsej pravici imenuje

I. Dobrovský (Doubravský) Josef. Rodil se je 17. avg. 1753 na Ogerskem v Djermetu blizu Raba, kjer mu je tedaj oče iz Solnice okraja Kraljevogradskega bival dostojnik v vojni. Vzrejevan na Českem pride l. 1768 na vseučilišče v Prago, l. 1772 vstopi v red Jezuitov v Brnu, a predno dovrši bogoslovje, podá se na dom k grofu Nosticu, postane sinovom vzgojevatelj ter se soznani z nekaterimi slovečimi učenjaki. Posvečen l. 1786 je za cesarja Jožefa l. 1789 in 1790 bil najprej naméstni in potem pravi ravnatelj v osrednjem bogoslovnem semenišču Hradiškem poleg Olomuca, potem pa je živel zasebno vedam in podporniki so mu bili Nostic, Sternberk, Črnin itd. V njihovi družbi in največ na njih stroške je potoval na pr. l. 1792 na Švedsko in Rusko, l. 1794 po južnem Nemškem in po Laškem, vmes pogostoma po Českem, Moravskem, Ogerskem, Slovenskem, iztikal po knjižnicah dvornih in drugih. L. 1828 vrne se z Dunaja domú skozi Brno, kjer obolí in umre 6. jan. 1829. Grof Hugon Salm postavi mu dostojen spomenik na pokopališču Starobrnskem. — Vzgojevan sicer nemški, čutil je slovanski, l. 1791 pred Leopoldom II. slovesno govoril o Slovanih, njihovi vdanosti do vladarske rodbine, in za národni jezik česki, pisal je naposled i česki (Česk. Mus. 1827. 1828). Živel je dokaj nemirno. Rodil se je na Ogerskem med Slovaki, bival je na Českem, potoval po Poljskem, Ruskem, Hrvaškem, Slovenskem, umrl na Moravskem, da pobrati tako vse rodove slovanske. — Opisali so njegovo delovanje na pr. Ritter v. Rittersberg 1829: Abbé Jos.

Dobrovský. Biographische Skizze. — Fr. Palacký 1833: Jos. Dobrowsky's Leben und gelehrtes Wirken. — Život Josefa Dobrovského. Sp. V. Brandl. V Brně 1883. 8. 296. itd. —

Prišel je Dobrovský pisati koj kritično, o zgodovini in književnosti slovanski, o jeziku, posebej o češčini (p. o imenu Čech, Slovan, o Nestoru itd.). Tu naj se omenijo le knjige, po katerih je vzbujal naše staro slovstvo, ki so znamenite Slovanom sploh ali vzlasti Slovencem. Prva taka knjiga je: „Slawin. Bothschaft aus Böhmen an alle Slawischen Völker, oder Beiträge zur Kenntniss der Slawischen Literatur nach allen Mundarten. Von Joseph Dobrowsky. Prag, 1806. 8. VI Hefte. S. 479^a. — Druga je: „Glagolitica. Über die glagolitische Literatur, das Alter der Bukvitza, ihr Muster, nach welchem sie gebildet worden, den Ursprung der römisch-slawischen Liturgie, die Beschaffenheit der dalmatischen Übersetzung, die man dem Hieronymus zuschrieb u. s. w. Ein Anhang zum Slawin. Mit zwei Kupfertafeln. Prag, 1807. 8. 96^a. — Na posebno prigovarjanje dal je Slavina s tem pristavkom skupej na svetlo l. 1808 in tako ima dve letnici. Bil je Slavin prvi poskus književne vzajemnosti slovanske, ali ker je bil v obliki nemški, sprejeli so ga radostno le Čehi pa Slovenci, in je torej prejenjal. — Poskusil je z istim glasilom drugič pod naslovom: „Slovanka. Zur Kenntniss der alten und neuen slawischen Literatur, der Sprachkunde nach allen Mundarten, der Geschichte u. Alterthümer. Prag, 1814. I. 8. — 1815. II. 8. 252^a. — Vsebina je jako zanimljiva; kakor Slavin, ima mnogo i Slovanka o nas Slovencih, posebej o spomenikih Brizinskih itd. (Vid. Brandl str. 134. 165—6.)

Ausführliches Lehrgebäude der Böhmischen Sprache zur gründlichen Erlernung derselben für Deutsche, zur vollkommenen Kenntniss für Böhmen. Prag, 1809. 8. — Lehrgebäude der Böhmischen Sprache. Zum Theile verkürzt; zum Theile umgearbeitet u. vermehrt. Von Joseph Dobrowsky. Prag, 1819. 8. XX. 326. — Po tej je spisal A. J. Puchmayer „Lehrgebäude der Russischen Sprache“. Prag, 1820. XLI. 8. 288 — in Fr. Metelko „Lehrgebäude der Slowenischen Sprache“. Laibach, 1825. XXXVI. 8. 296 (Vid. Jezičn. IX. 1871. str. 13). — Velike koristi bila je knjiga; Entwurf zu einem allgemeinen Etymologikon der slawischen Sprachen. Prag, 1813. 8. 86. Prim: Versuch eines Etymologikons der Slowenischen Mundart. U. Jarnik. Klagenfurt, 1832 (Jezičn. XXIII. 1885. str. 17). — Za staroslovenščino prve pomembe pa je knjiga:

Josephi Dobrowsky presbyteri, aa. ll. et philosophiae doctoris, societatis scientiarum Bohemicae atque aliarum membri

Institutiones Linguae Slavicae Dialecti Veteris, quae quum apud Russos, Serbos aliosque ritus graeci, tum apud Dalmatas Glagolitas ritus latini Slavos in libris sacris obtinet. Cum tabulis aeri incisus quatuor. Vindobonae, 1822. 8. LXIV. Praefatio. LXVIII. Conspectus Operis. Pag. 1—78. Introductio. Pag. 79—458 Grammaticae Slavicae Pars I. De vocum Formatione. P. 459—580. II. De vocum Flexione. P. 581—671. III. De vocum Constructione. P. 672—704. Specimina e Codicibus diversae aetatis, tam cyrillicis, quam glagoliticis. P. 705—720. Epimetra Kopitarii tria (v. Brandl 185).

Poleg družih sta v tem oziru pomenljiva še spisa njegova: „Cyrill und Method der Slawen Apostel“. Prag, 1823. 8. 133. — „Mährische Legende von Cyrill und Method. Nach Handschriften herausgegeben, mit anderen Legenden verglichen und erläutert“. Prag, 1826. 8. 125. — Popolnoma spozná se, kolike pomembe je za vse slovanstvo Dobrovský in ž njim vred Kopitar, iz vzajemnega dopisovanja, kar ga je že doslej priobčil in ga ima še v prihodnje naznaniti Jagić v „Archivu IV—VII“ ter posebej v „Istočniki dlja istorii slavjanskoj filologii“. Tomü I. Imp. akad. nauk. Sanktpeterburgü 1885: „Briefwechsel zwischen Dobrowsky und Kopitar

(1808—1828)“. Herausgegeben von Ord. Akad. V. Jagić. Mit einem Portrait u. zwei lithographischen Beilagen. Berlin. Weidmann. 1885. 8. CVII. 1—748. Vorrede III—VI. Einleitung in die Correspondenz Dobrowsky's mit Kopitar (Vvedenie vü perepisku Dobrowskago sü Kopitaromü). S. VII.—CVII. Chronologisches Verzeichniss der Briefe. Im Anhang andere Briefe an Fesl, Linde, Köppen, Kalajdovič etc. Namen-, Wort-, Sachregister. —

II. Kopitar Jernej r. 21. avg. 1780 v Repnjah, vasi duhovnije Vodiške; učil se v prvih in srednjih šolah v Ljubljani, postal domač učitelj sestranca barona Sigismunda Zoisa l. 1799, potem njegov tajnik, knjižničar, rudninske shrambe nadzornik, podal se l. 1808 na Dunaj v pravoslovje, a to popustivši vstopi v dvorno knjižnico, kjer postane naposled prvi varuh in dvorski sovetnik ter umre 11. avg. 1844 in je bil pokopan na grobišču sv. Marka. — Spisi njegovi, znameniti posebej za staro slovenščino, so na pr.:

Grammatik der Slawischen Sprache in Krain, Kärnten u. Steyermark. Laibach, 1808. 8. XLVIII. 460. — V njej govori že v prvem razdelku o Slovanih, največ po Schlözerju, o Cirilu in Metodu po Nestorju; v drugem razdelku o slovanski azbuki Cirilovi in v četrtem pristavku o nekterih spomenikih v glagoliškem in cirilskem pravopisu. — Važni za povéstnico slovansko in za staro naše jezikoslovje so učeni sestavki v „Annalen der Literatur u. Kunst, Wien. allg. Literaturzeitung, Wiener Jahrbücher“, kar jih je nekaj priobčil Miklošič v „Barth. Kopitar's kleinere Schriften . . I. Wien 1857.“ — Kopitarju gre zasluga, da je Vuk Štefanovič Karadžić hitreje dajal na svetlo srbske národne pesni, da je spisal prvo slovnico in prvi slovar srbskega jezika po govoru prostega národa, da je vredil srbski pravopis in národni jezik ločil od cerkvene slovenščine ter povzdignil v književni jezik. — Kopitarju gre zasluga, da je izšla za staro slovanstvo preznamenita in za tisti čas neprecenljiva knjiga: Josephi Dobrowsky . . Institutiones Linguae Slavicae Dialecti Veteris . . Vindobonae, 1822 (Cf. Praef. LXIII. IV.). To knjigo je po pisateljevem odhodu z Dunaja v Prago vredoval Kopitar ter pridejal tri dostavke, ki se nahajajo str. 705—720 pod naslovom: Epimetra Kopitarii tria (1. Codex Parisinus ex epistola Bobrowsky; 2. Exemplum Grammaticae Slovenicae, editae Mosquae A. 1648, communicatum a Luc. Mušickij; 3. Steph. Vujanovski Rukovodstvo k Slavenstej Grammaticé, Viennae 1793 . .). — Novo dōbo v staroslovenščini pa je provzročil po knjigi:

Glagolita Clozianus . . Vindobonae, 1836. LXXX. 86. F. — Glagolita t. j. spomenik pisan v Glagolici, a tu prepisan v Cirilico; Clozianus t. j. Klocev ali Kločev, po njegovem poslednjem lastniku grofu Clozu. — Slavno ali vseslovansko ceno daje spomeniku oprava, v kateri ga je Kopitar izročil svetu. Razreduje se knjiga v tri razdelke: a) Prolegomena pg. III—LXXX. — b) Opus ipsum pg. 1—40. — c) Epimetra pg. 41—86. Latinski naslov sam dokaj kaže, kar ima knjiga v sebi. Vid. Jezičnik XVIII. 1880. str. 6. 7. —

Hesychii Glossographi discipulus et epiglossistes Russus . . Vindobonae 1840. 8. XXIV. 72. Bolj imenitne za staroslovenščino so v tretjem razdelku razprave na pr.: De cimelio Remensi cyrilliano et glagolitico, sec. XIV; de Evangelistario Vaticano glagolitico, sec. XI. Assemaniano; de linguae S. Methodii liturgicae panonietate; de theatro apostolicorum Ss. Cyrilli et Methodii laborum etc. —

Bartholomaei Kopitarii Prolegomena historica in Evangelia slavica, quibus olim in Regum Francorum oleo sacro inungendorum solemnibus uti solebat ecclesia Remensis. Ed. Silvestre Lutetiae Parisiorum 1843. — Vid. Miklosich „Slavische Bibliothek“ Wien. 1851 S. 57—84. — Vzlasti goreča je bila borba njegova karantansko-panonska, o prvem književnem jeziku slovanskem, v katerem sta

učila, pisala in službo božjo obhajala slovanska blagovestnika sv. Ciril in Metod, in v katerem so se nam ohranili najstarejši slovstveni spomeniki. Kar z neko sveto vnemo v vseh svojih spisih dokazuje J. Kopitar, to znanstveno dovršuje Fr. Miklošič.

Kolike pomembe je Kopitar velikan v staroslovenskem slovstvu, vidi se na pr. v „Zlati Vek 1863. Jezičnik XVIII. 1880. Kopitarjeva Spomenica 1880. 8. V. 188“. — „Briefwechsel zwischen Dobrowský u. Kopitar“ 1885. Jagić etc. —

III. Vostokov (Osteneck) Aleksander r. l. 1781 v Arensburku gubernije Livonske, vstopil l. 1795 v akademijo lepih umetnosti, postal l. 1818 knjižničar slavnega muzeja Rumjancovskega, častni član premnogih učenih društev, umrl 21. febr. l. 1864 v Petrogradu.

Vže pred njim so nekteri obračali pozornost na staroslovenščino p. Lomonosov (l. 1711—1766) itd. Posebej so mu glasniki bili na pr. Konstantin Fedorovič Kalajdovič (r. 1792, u. 1832) po spisu: O drevnem cerkovnom jazykě . . Pamjatniki XII. veka . . Vzlasti po knjigi: Joann Exarch Bolgarskij l. 1824. — Drugi je z njim vred bil Peter Ivanovič Köppen (r. 1793), kateri je provzročil velevažno glasilo: Sobranie slovenskich pamjatnikov v Rossii . . O kormčej knigě . . O slovenskich drevnostjah itd. — Tretji slove Mihael Petrovič Pogodin (r. 1800, u. 1875), kateri je sloveč zgodovinar ruski priobčil tudi mnogo znamenitih razprav iz povestnice slovanske p. O Nestorovem letopisu, o slovanskih starožitnostih; preložil v ruščino Dobrovskega „Cyrill u. Method der Slaven Apostel“ itd. itd. — Vse pa v staroslovenščini dotlej previšuje:

Aleksander Vostokov, kateri je zgođej jel pisati o lirski poeziji ruski, o jeziku ruskem in slavjanskem, zložil „Načalŭna pravila russkoj grammatiki“, grammatiko večjo in krajšo, ktera je bila večkrat tiskana itd. L. 1818 je priobčil posebno razpravo o staroslovenskem jeziku, l. 1820 „Razsuzdenie o slavjanskom jazykě služuščee k grammatikě sego jazyka, sostavljennoj po drevnejšim onago pismenym pamjatnikam“. L. 1841—42 je vredoval A. J. Turgenjeva (r. 1785, u. 1845) „Historiae Russiae Monumenta“; l. 1842 dovršil „Opisanie russkich i slovenskich rukopisej Rumjancovskega muzeuma“ itd. — Za staroslovensko vedo jako važna pa je knjiga:

Ostromirovo Evangelie 1056—1057 goda. Sŭ priloženiemŭ grečeskago teksta Evangelij i sŭ grammatičeskimi objasnenijami izdannoe A. Vostokovymŭ. Sanktpeterburgŭ. Vŭ tipographii Imperatorskoj Akademii Naukŭ. 1843. 294. Fol. — Kakor Kopitar „Glag. Cloz.“, tako je i Vostokov spomeniku pridejal primerno slovnico (str. 1—37) in slovar (39—319) ter je vže bolje določil pomen staroslovenskih polglasnikov (ŭ pa ı) in nosnikov (ǣ i ę).

Razširjal in spopolnoval je A. Hristoforovič Vostokov slovnico ruskega jezika v zvezi s staroslovenščino, in prišla je s pomočjo carske akademije na svetlo l. 1844 njegova „Slovnica ruska na starobolgarščino založena — Obščesravnitelnaja grammatika russkago jazyka“ — in l. 1847 v štirih delih „Slovar cerkovnoslavjanskago i russkago jazyka“. Pomagali so mu i drugi vrli akademiki. — Neumorno je i to dovrševal tako, da sta vnovič natisnjena bila od l. 1858 do 1863 „Slovar i grammatika cerkovnoslavjanskago jazyka“, o kterih se je trudil do 30 let in sta tudi slava njegova. Vrlo dobro sta koristila i Miklošiču, kateri o njem sodi na pr.: „Vostokovŭ, der nüchternste unter den slavischen sprach- und alterthumsforschern, der antipode des phantasiereichen, seine ansichten häufig wechselnden Šafařík (Forml. in Paradig. S. XXIX)“ etc. — „Hoté ali nehoté morate mi Vi nadomestiti Dobrovskega“, pisal mu je l. 1841 Kopitar. Dopisje njegovo je J. Sreznevskij spravil na svetlobo l. 1873 pod napisom: Perepiska (Correspondenz) A. X. Vostokova. Sanktpeterburgŭ. —

§. 38.

Druga trojica preslavna v staroslovenskem slovstvu je: I. Šafařík, II. Miklošič, III. Sreznevskij.

I. Pavel Josef Šafařík se je rodil 13. maja 1795 pod Tatrami v Kobeljarovu, selu Gemerske stolice, učil se je v Jeni, na vseučilišču v Pragi, služil v Bretislavi, bil potem od l. 1819 profesor in direktor gimnazijski v Novem Sadu, preselil se l. 1833 v Prago, kjer so ga vedam na korist vzdrževali vrli rodoljubi Jungman, Palacky in drugi, dokler postane vredovatelj Česk. Mus., knjižničar vseučiliški itd., ter umre 26. jun. 1861 v Rodavnu poleg Dunaja, a prepeljan v Prago počiva na protestantovskem pokopališču. — Pisal je čvrsto vže l. 1814 p. Musa Tatranska, l. 1818 s Palackym o česki poeziji itd. Tu naj imenujem le knjige, ktere se tičejo vseh Slovanov ter imajo veljavo v slovstvu staroslovenskem.

Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten. Ofen, 1826. 8. XII. 524. — II. Prag, 1868. Angleški cf. Talvy. — To je v tej stroki prva vzajemna knjiga, ktero je vedno spopolnoval. — *Über die Abkunft der Slawen nach Surowiecki* (r. 1769, u. 1827 v Varšavi). Ofen, 1828. 8. 212. — Knjigi pa, po kterih je posvetil najbolj slavo Slovanov ter poslal i sam sebe, ste: *Starožitnosti Slovanské.* V Prazé, 1836—37. 8. X. 1015. — *Slovanský narodopis.* V Prazé, I. 1842. II. 1843. *Zeměvid slovanský.* III. 1849. V teh knjigah je pokazal Šafařík, kaj so Slovani bili že nekda in kaj so še sedaj. Starožitnosti je ruski preložil Bodjanskij l. 1838, poljski Bonkowski l. 1842, nemški Mosig u. Wuttke l. 1843—44. — *Narodopis ruski Bodjanskij* 1843, poljski Dahmann 1843 itd. Deloma so prilastili si jih vsi rodovi slovanski, in če so tudi tu in tam popravili jih novejši učnjaki, ostane vendar v tem oziru Šafaříku slava prvotna.

Za staroslovensko vedo znamenite so že na pr.: *Uebersicht der slowenischen Kirchenbücher.* V. Jahrb. d. Lit. 1829. — *Monumenta illyrica.* L. msc. 1839. — *Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache* 1840. — *Počatkové staročeške mluvnice* l. 1845 itd. — Bistveno pospešili pa so jo spisi:

Mnicha Chrabra o pismenech Slovanskyh l. 1851. — *Památky dřevniho pisemnictví Jihoslovanův.* Díl předchozí. V Prazé, 1851. — II. 1873. 8. IX. 130. (*Život Konstantina ili Cyrilla, Methodia, Štepana, Simeona, Zakonník car. Št. Dušana* itd). — *Památky hlaholského pisemnictví.* V Prazé, 1853. 8. 160. — *Glagolitische Fragmente.* Prag, 1857. IV. Herausgegeben v. Dr. Höfler (*Über d. Auffindung S. 1—12*) u. Dr. Šafařík (*Beleuchtung S. 13—62*). — *Ueber den Ursprung und die Heimat des Glagolitismus.* Prag, 1858. 52. F.

V Čas. Čes. Mus. je mnogo pisal o književnosti slovanski na pr. o česki, o slovenski (ilirski cf. Čop) itd. Kar je dovršil, izdal je po smrti njegovi Josef Jireček:

Paul Josef Šafařík's Geschichte der südslawischen Literatur. Prag. I. Slowenisch. u. Glagolitisch. Sch. 1864. 8. VIII. 190. — II. Illyr. u. Kroat. Sch. 1865. V. 382. — III. Serbische Schrift. 1865. 1. u. 2. H. 8. X. 480. — J. Jireček ima zaslugo, da od l. 1863 so v novih prijetnih oblikah jeli izdajati se „P. J. Šafaříka Sebrané Spisy“ p. *Starožitnosti* I. II. — *Rozpravy z oboru věd slovanskyh (dėje — jazyko — a narodopisně, hlavně z Musejnika)* itd., da i sedanji Slovani lahko povživajo velikega Šafaříka umotvore.

II. Franc Ksav. vitez Miklošič (Miklosich) r. 20. nov. 1813 v Radomerščaku pri Ljutomeru, kjer je učil se v ljudskih šolah, latinskih (I. II.) v Varaždinu, potem (III — VI. v Marboru, modroznanskih v Gradcu, kjer postane l. 1837 doktor modroslovja, l.

1840 pa na Dunaju doktor pravoslovja; na prigovarjanje Kopitarjevo vstopi v pridvorno knjižnico ter se bavi z jezikoslovjem, posebej slovanskim in služi skriptor od l. 1844 do 1862. L. 1848 postane na Dunajskem vseučilišču začasni, l. 1850 stanovitni profesor staroslovenščine, akademik in dekan, l. 1854 rektor vseučiliški, predsednik pri učiteljskih skušnjah za srednje šole, sovetnik v državni zbornici gosposki, vitez Leopoldovega reda, pravi in častni član premnogih akademij ali učenih društev itd.; sedemdesetletnik umakne se po postavi v pokoj, a — čvrst duhom in telom — ostane vedno delaven na znanstvenem polju, na katerem sloví prvak v vedi staroslovenski. Knjige njegove so opisane tu in tam; posebej glej *Letopis Matice Slovenske* 1883: Franc Ks vitez Miklošič (s podobo). Spisal A. Trstenjak (str. 1—54). Zvon IV. 1884. A. Kragelj (K Miklošičevim spisom str. 310—313) itd. itd. — Tu naj se naštejejo njegovi spisi in veliki književni umotvori le nekako sploh! Mej prvimi so na. pr.:

Ueber Bopp's vergleichende Grammatik. Wien. Jahrb. 1844. Ueber Vostokov's Ausgabe des Ostromir'schen Evangeliums etc.

Radices linguae slovenicae veteris dialecti. Lipsiae 1845. — Die Wurzeln im Altslovenischen 1858. D. VIII. — Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen. Wien 1886. 8. VIII. 547.

Lexicon linguae slovenicae veteris dialecti. Vindobonae 1850. 4. XIV 204. — Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum . . emendatum auctum. Vindobonae. VI. 1862—1865. 8. XXII. 1171.

Lautlehre der altslovenischen Sprache. Wien. 1850. III. 1878. 8. 310. — Formenlehre der altsloven. Sprache. Wien. 1850. 8. 73. II. 1854. VIII. 179. — Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen. Wien. 8. 1852—1875. — Lautlehre I. 1852. XVI. 518. II. 1879. 598. — Stammbildungslehre. 1875. XXIV. 504. — Formenlehre. 1856. XVI. 582. II. Wortbildungslehre. 1876. 550. — Syntax. 1868—1874. XII. 896. II. 1883. — Altslovenische Formenlehre in Paradigmen mit Texten aus Glagolitischen Quellen. 1874. 8. XXXV. 96.

S. Joannis Chrysostomi homilia in ramos palmarum. Vindobonae. 1845. — Vitae Sanctorum. 1847. — Monumenta linguae palaeoslovenicae e codice Suprasliensi. 1851. 8. XII. 456. — Apostolus e codice monasterii Šišatovac. 1853. — Chrestomathia palaeoslovenica. 1854. 8. 92. II. (Cum speciminibus reliquarum linguarum slavicarum). 1861. 114. — Lex Stephani Dušani. 1856. 28. — Evangelium s. Matthaei palaeoslovenice e codicibus. 1856. 80. — Chronica Nestoris. Text. russ. sloven. 1860. XIX. 223. — Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii. 1858. 580. — Vita s. Methodii russo-slovenice et latine. 1870. 29. — Vita s. Clementis Episcopi Bulgarorum. 1847.

Bartholomaei Kopitar's kleinere Schriften sprachwissenschaftlichen, geschichtlichen, ethnographischen u. rechtshistorischen Inhalts. I. 1857. 8. 380. — Zum Glagolita Clozianus. 1860. — Slavische Bibliothek o. Beiträge zur slav. Philologie u. Geschichte. I. 1851. 8. 321. — II. Miklosich u. Fiedler. 1858. 312. — Die Legende vom h. Cyrillus. Dümler u. Miklosich. 1870. 48. — Die Sprache des Slovenischen Volksstammes. Literatur der Glagolica. Vid. Glagolitisch in Ersch u. Gruber's Encyklop. I. 1860. — Die christliche Terminologie der slav. Sprachen. 1876. 4. 58.

Die Fremdwörter in den slavischen Sprachen. 1867. 4. 68. — Die slavischen Elemente im Rumunischen. 1861. — Die slav. Elemente im Neugriechischen. 1870. 38. — Im Albanischen. 1870. 38. — Im Magyarischen. 1871. 74. — In den Mundarten der Zigeuner. 1872. — Die Sprache der Bulgaren in

Siebenbürgen. Vid. Slav. Bibl. I. II. Geschichte der Lautbezeichnungen im Bulgarischen. 1883. — Über die Sprache der ältesten russischen Chronisten, vorzüglich Nestor's. 1855.

Beiträge zur altsloven. Grammatik. 1875. — Zusammengesetzte Declin. in d. slav. Spr. — Altsloven. Conjug. Bildung der Nomina. Der slav. Personennamen. Der Ortsnamen aus Personennamen. Der slav. Ortsnamen aus Appellativen. Die slavischen Monatsnamen. Das Imperfect in den slav. Spr. Die Verba impersonalia im Slav. Der praepositionslose Local. Über die langen Vocale im Slav. Subjectlose Sätze. Die Negation in den slav. Spr. Über Acc. cum Infinit. Über den Ursprung einiger Casus der pronominal. Decl. Über die nominale Zusammensetzung im Serbischen. Verba intensiva im Altsloven. Die Wurzel cru, trüt, trêt, trat, suff, i, lü etc.

Die serbische Epik. Die Volksepik der Kroaten. Die Russalien. Über Göthes Klagegesang von den edlen Frauen des Asan Aga. 1883. 80. Vuk Stefanović Karadžić. II. 1865—1875. — Acta et diplomata . . Miklosich et Mueller. — Monumenta . . Theiner et Miklosich etc. etc.

Nekaj svojih knjig (nemške v lastnem pravopisu) je dal Miklošič sam na svetlobo (Braunmüller), večino s pomočjo Akademije Dunajske, mnogo v njenem zborniku (Denkschriften der kais. Akademie. Wien. Phil. hist. Classe) ter v njenih poročilih (Sitzungsberichte od l. 1848 itd.) in tudi posebej; nekoliko v glasilih Jugoslav. Akademije p. v Radu i v Starinah, nekaj v Slav. Bibliothek, v Jahrbücher der Literatur, Beiträge zur vergleichend. Sprachforschung (Kuhn u. Schleicher), v Allg. Encyklop. d. Wissenschaften u. Künste (Ersch-Gruber), Oest. Revue, Zeitschrift f. oest. Gymnas. cf. Vodnikov Spomenik Slovensko Berilo Gimnaz. itd.

III. Izmail Ivanovič Sreznevskij se je rodil 13. jun. 1812 v Jaroslavi, znanstvu na korist potoval l. 1839—1842 po svetu slovanskem, akademik in 33 let profesor slovanske filologije v Petrogradu, u. 20. febr. 1880. — Kakor se mi zdí, je on ruski Šafařík; jaz morem doslej kazati samo na nektere spise njegove in to le nepopolnoma na pr.:

Svjatilišča i obrjady jazyčeskago bogosluženija drevnih Slavjan. Charkov, 1846. — Izsledovanie o sovremennom sostojanii slavjanskoj filologii. — Pamjatniki veka X. do Vladimira. — O pismennosti glagoljskoj. O rožanicah. — Drevnie pamjatniki russkago pisima i jazyka v. X—XIV. L. 1862—1865. — Drevnie glagoličeskie pamjatniki sravnitelno sŭ pamjatnikami kiryllici. L. 1866. — Svědenija i zamětki o maloizvěstnichŭ i neizvěstnichŭ pamjatnikach vĕk. XI—XVI L. 1867. — Izŭ izslědovanija o drevnějšich pamjatnikach glagolicy horvatskago pisma. — Drevnie slavjanskije pamjatniki jusovago pisima i jazyka. L. 1868. — Knjiga Savina. Psaltir Bolonjski etc. Sanktpeterburgŭ. Perepiska A. Ch. Vostokova itd. itd.

Sreznevskij sloví kot prvi rusovski paleograf in arheolog. Staroslovenskih vzlasti glagoliških spomenikov je več priobčil v Izvěstjih i Zapiskih Imp. Akademije v Petrogradu in tudi v posebnih jako čislanih knjigah. Prve spomenike staroslovenske loči v a) Panonsko-moravske in b) Traško-macedonske; potem umno razločuje spomenike starobolgarske, starosrbske, staroruske itd. (Vid. Rad VIII itd.; Naučný Slovník; cf. Stanko Vraz).

§. 39.

V znanstvu je oživila staroslovenščina najprej na zapadu. Buditi so jo jeli česki Slovani. Tako je poleg že imenovanih mnogo storil v ta namen čestiti dr. Josef Jungman r. 1773, ravnatelj staromeške gimnazije v Pragi, u. 16. nov. 1847. Po slovečih knjigah svojih na pr. „Slovesnost (I. 1820) i Historie literatury české (I. 1825)“,

in zlasti po velikem „Slovníku (1835—1839)“ je vzbujal k primerjanju s staro češčino in tudi s staro slovenščino. — Še bolj pa se je na tem polju trudil

Váceslav Hanka, r. 10. jun. 1791 v Gorenji Vasi okraja Kraljevogradskega, učil se v Pragi, na Dunaju, pravoslovec postal v Pragi l. 1818 reditelj českega muzeja, prelagatelj iz slovanskih jezikov, l. 1848 na vseučilišču učitelj jezika staroslovanskega, ruskega, poljskega in českega, u. 12. jan. 1861. — Učenec i naslednik Dobrowskega dajal je v novejših oblikah na svetlobo spise njegove na pr. Pravopis český l. 1817 i 1849; Mluvnice česka l. 1822, 1831, 1849; Mluvnice polského jazyka podle Dobrowského 1839, II. 1850; Slavin II., Etymologikon 1833, Glagolitica 1834, II. 1845 itd. Priobčeval je stare spomenike česke, pesni narodne in skladal umetne; l. 1817 je našel in l. 1818 prvokrat priobčil glasoviti „Rukopis Kralodvorský“ (IX. l. 1843 itd.), kteri je bil tako čudne osode zanj v življenju in po smrti, kajti pravda o njem vrši se še sedaj — brez konca in kraja! — Za staroslovenščino pomenljive pa so knjige:

Počátky posvátného jazyka slovanského Váceslava Hanky. V Praze. 1846. 8. 47. — Načala svjaščennago jazyka Slovjanů Vjačeslava Ganki. Vü češskoj Pragě. 1846. 8. 47. Prvo je v besedi česki, drugo v ruski, z berilom iz Ostromirovega evangelija, ter z azbuko cirilsko in glagoliško.

Sazavo-Emmauzskoje svjatoje Blagověstvovanije, nyněže Remešskoje, na něže přeže prisjagaše pri věnčalnom myropomazanii cari francustii, s pribavlenijem s boku togože čtenija latinskými bukvami, sličeníjem Ostromirova evangelija i Ostrožských čtenii (Codex Sazavo — Emauntinus sive Remensis). V Praze, 1846. 8. XXXII. 200. — Na koncu je pripisano z roko spisovateljevo: „Lět gospodnich 1395. Tato evangelie a epistolie ješto su pisani slověnskím jazikem, ti jmaji spievani biti na hodi, kdiž opat pod korunú mši slúži. A druga strana tiěchto knižek, jenž jest podle ruského zakona, psal jest svati Prokop opat svú rukú, a to pismo ruske dal nebožtik Karel čtvrti car rzimski k oslavěni tomuto klašteru a ke cti svatemu Jeronimu i svatemu Prokopu“. — Prvikrat je pa ta spomenik na carja Nikolaja stroške prišel na svetlo v Parizu pod naslovom:

Evangelia slavice, quibus olim in Regum Francorum oleo sacro inungendorum solemnibus uti solebat ecclesia Remensis, vulgo Texte du sacre, ad exemplaris similitudinem descripsit et edidit Silvestre ordinis s. Gregorii Magni unus e praefectis aliorumque ordinum eques. Lutetiae Parisiorum. 1843. S Kopitarjevimi „Prolegomena historica“ (Vid. Slav. Bibliothek 1851. I.).

Spomenik ta ima dva dela: prvi je pisan cirilski, drugi glagoliški. — Imenuje se Sazavski, ker se je prvi del cirilski dobil v Sazavi v samostanu, kteremu prvi opat je bil sv. Prokop (u. 1053). Obhajala se je ondi služba božja slovenski od l. 1030 do 1097 morda koj po menihih došlih iz nekdanje Panonije. — Emavzski: Karel IV. je v predmestju Pražskem sozidal cerkev in samostan ter vanj poklical menihov iz hrvatskega Primorja, kteri so s papeževim privoljenjem ondi — na Slovanech — služili liturgijo slovenski. Posvečena je bila cerkev l. 1372 na velikonočni ponedeljek, kedar se čita evangelij o dveh učencih gredočih v Emavz, in potem so samostanu rekati jeli Emavz. Tem redovnikom je poklonil Karel IV. spomenik Sazavski, in oni so pridejali drugi glagoliški del — epistolie a evangelie — ter s biseri in dragimi svetinjami opravili knjigo, ktera je rabila opatu pri slovesni maši (sub infula). — Remski: Emavzski samostan prevzemó l. 1419 Husovci, kteri — ločeni od cerkve katoliške — pošljejo l. 1451 po mistru Konstantinu Angeliku z drugimi darili knjigo v Carigrad patrijarhu, da bi jih rajši sprejel v cerkveno občestvo. Tu pa knjige niso kaj čislali, in l. 1546 jo prinese grški slikar Paleokapa na prodaj v Trient, kjer so zbrani bili katoliški škofje; kupi jo nadškof

Remski, knez iz hiše Lotrinške, ter l. 1554 pridene bukvam, na ktere so prisegli o venčanju francoski kralji. Francozi so jih imeli jako v čisljih („un des plus précieux monuments de notre historie nationale“ — Silvestre), češ, da so spisane v jeziku staroindiškem ali sanskrtskem in nadeli so bukvam ime „texte du sacre“ (Na bukve slovenske prisegal Burbon — cf. Koseski). — L. 1717 pregleduje ruski car Peter v Remih ondašnje draginje, čita cirilski pisani del, glagolice ni poznal, ter pové, da je to slovansko evangelije. L. 1721 tajnik ruskega opravištva cerkvenemu predstojništvu na prošnjo prestavi prvo stran. L. 1789 Anglež Ford Hill na Dunaju vidi glagoliške spomenike ter pové, da je onemu v Remih drugi del pisan tudi glagoliški. L. 1793, kedar so končavali vse, kar je spominjalo na kraljestvo, izginile so tudi te bukve. Dobrowsky v Instit. XIV. piše: „Evangelia slavonica lingua exarata, religiose Remis servata, quae reges Galliae coronandi praestando jusjurandum tangere solebant, furor tumultuantium, proh dolor! igni tradidit“. Enako obžaljuje to Kopitar v „Glag. Cloz.“, kjer vendar prosi francoskih zgodovinarjev, naj tolikanj znamenitega spomenika poiščejo. L. 1838 pošlje car Nikolaj v Reme Turgenjeva, kateri ga res najde v mestni knjižnici mej drugimi rokopisi, toda — brez lepoticja, brez biserov in dražih svetinj! L. 1842 se stvar razglasi in l. 1843 pride spomenik na svetlo po carjevem naročilu v Parizu, l. 1846 pa ga v Pragi priobči Váceslav Hanka.

Tako osodo imel je torej „Codex Sazavo-Emauntinus sive Remensis!“ Nekteri jo opisujejo nekoliko drugače, in jezikoslovci so različnih misli tudi o tem, kdo je spisal ta ali oni del in v kateri dobi (Cf. Slav. Bibl. 1851 pg. 83).

Svętoje Evangelije po Ostromirovu sępisku 1056 i 1057 lętu. Izdanije Vęšęeslava Ganky. Prazę. 1853. 8. XII. 206. — Našel je ta spomenik J. A. Drušin in po smrti carice Katarine II. v njenih sobah, in car Aleksander I. ga je poklonil javni knjižnici Petrogradski. V sebi ima evangelije, in to po nedeljah, počenši z velikonočno. Prepisal ga je iz starejšega rokopisa v Cirilici dijakon Grigorij za posadnika Josefa Ostromira v Novgorodu, kjer je namestoval sorodnika svojega kneza Izeslava, kateri je pa vladal v Kijevu. Prepisaval ga je od 21. oktobra 1056 do maja 1057 ter marsikaj, kakor sam pové, tu in tam spremenil, češ, naj se mu nikar ne zameri, da ni še več pre naredil v njem. Spomenik je znamenit, ker je prvi z gotovo letnico. Naznanjen je bil najprej l. 1806; l. 1843 ga je na svetlo spravil v Sanktpeterburgu Vostokov, l. 1853 v Pragi pa V. Hanka. Spisal mu je predgovor, v katerem pripoveduje njegovo zgodbo, v českem, ruskem, maloruskem, poljskem in srbskem jeziku, vravnal ga po evangelistih ter razložil z nekterimi primerami na koncu (Vid. Miklosich. Zeitschrift f. oest. Gym. 1853). —

Božystvennaja služiba. Divinum officium. Izdanije Vęšęeslava Ganky. Prazę. 1854. 16. str. 32. — Ostatki slav. bogosluženija u Čehov. Praze. 1859. —

Hanka je (Vid. Slav. Bibl. 1851. S. 267—321: Entgegnung auf Herrn W. Hanka's albernheiten u. lügen v. Miklosich) stare spomenike nekterokrat razlagal res le po svojih dozdevkih, marsikaj zagrešil, a vendar je — nekako srednik mej Čehi in drugimi Slovani — staroslovensko vedo in slovansko vzajemnost dokaj pospeševal in je zarad tega Čehom samim bolj v čisljih nego posebnim učenjakom.

V tem smislu je mej prvimi buditelji pač tudi Jan Kollar, r. 1793 v Mošovcih stolice Turčanske, evangelik, u. 1852 profesor bajeslovja in starožitnosti slovanskih na Dunaju. Kolár sloví ne le po svojih narodnih in umetnih spevih, po „Slavy Dcera“ ali po pesniških spisih p. „Sláva bohyně a původ jmena Slávův“, ampak tudi po raznih učnostnih razpravah o starodavnosti Slovanov, o književni vzajemnosti (Ueber die literarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen u. Mundarten der Slaven. Pest

1837. Leipzig 1844) itd. Šafařík je kazal, kaj so Slovani bili nekdanj in kaj so še sedaj; Kolár pa, kaj naj bi bili v prihodnje, ter se je rojakom tolikanj omilil, da so mu na spomenik nagrobni vpisali: Živ jsa nosil v srdci národ celý, zemřev žije v srdci národu celého* (Vid. Naučný Slovník). — Prav tako ima tudi mnogo zaslug František Ladislav Čelakovský, r. 1799 v Strakoniceh, u. 1852 profesor slovanske filologije v Pragi, ne le po krasnih zbirkah starih pesni slovanskih narodnih, českih, ruskih, slovenskih (cf. Čbelica, Prešern), ampak tudi po učenih spisih svojih p. Vseslovanska začáteční čtení l. 1850; Čtení o srovnávací mluvnici slovanské; Mudrosloví národu slovanského v příslovích l. 1852 itd. — Mej take buditelje se šteti sme:

Ignac Jan Hanuš, r. 28. nov. 1812 v Pragi, doktor filosofije, profesor v Levovu, od l. 1860 vseučiliški knjižničar v Pragi, kjer je u. 19. maj. 1869. Spisal je na pr.:

Die Wissenschaft des slavischen Mythus. Lemberg 1842. To knjigo je poznej mnogotero in bistveno sam popravljal. — Svätý Kyril nepsal kyrilský než hlaholský. L. 1857. Temu nasproti je trdil F. J. Jezbera (r. 1829, u. 1867): Kyril a Method nepsali nikdy hlaholsky, než kyrilsky. V Praze, 1858. 8. 72. Gorel je za Cirilico, vredoval Slovénina l. 1863 itd. — Der bulgarische Mönch Chrabr itd. sp. Hanuš. Cf. Slavische Bibliothek II. 1858: Zur Glagolica-Frage. — Sostavil je več monografij, pisal o staročeski literaturi, v Čas. Čes. Museum., in priobčil knjigo: „Das Schriftwesen u. Schrifttum der böhm. slovenischen Völkerstämme in der Zeit des Ueberganges aus dem Heidentume in das Christentum“. Eine lit. hist. Abh. zur Jubilaeumsfeier der Auff. d. Grünberger u. Königinhof. Hss. Prag. 1867. 8. 114.

Lavoslav Geitler r. v Pragi l. 1847, učil se ondi pa na Dunaju, l. 1870 postal doktor filosofije, pisal v Čas. Česk. Mus. p. O stavu a pokrocích srovnávacího jazykozpytu itd., l. 1874 redoviti profesor slavistike na vseučilišču Zagrebem, potoval v Macedonijo, na Athos, na Sinaj, u. 2. jun. 1885 na Dunaju. Preiskaval je marljivo jezik bolgarski in litavski, dal na svetlo nekaj dotičnih narodnih pesni itd. Posebej je priobčil na pr.:

Starobulharská Fonologie se stálým zřetelém k jazyku litevskému. Sepsal Dr. Leopold Geitler. V Praze, 1873. 8. VI. 132. — S pomočjo jugoslav. akademije je dal v Cirilici na svetlo glagoliška sloveča spomenika: Euchologium (Molitveníkú ili Trébníkú) l. 1882. 8. VI. 197, in l. 1883 Psalterium Sinaïticum, Glagolski spomenik manastira Sinai — brda, vù Zagrebu. — In naposled: Die albanesischen und slavischen Schriften von Dr. Leopold Geitler, mit 25 phototypischen Tafeln. Wien, 1883. fol. X. 1883. (Vid. Kres 1885; Zvon 1884; Jagič „Četyre kritiko-paleografičeskija staty“ 1884; Archiv VII. itd.).

Martin Hattala r. 1821 v Trstenu stolice Oravske, knez ili svečenik biskupije Ostrigomske, od l. 1853 profesor slovanske filologije v Pragi. Spisal je mnogo slovniških knjig o jeziku českem i slovenskem (slovaškem), posebnih jezikoslovnih razprav v latinščini, češčini in nemščini, v Čas. Čes. Mus., zlasti p. O Fr. Čelakovského srovnávací mluvnici l. 1855, O poměru cyrillčiny k nynějším nářečím slovanským l. 1855; Mnich Chrabr 1858; Slovo o polku Igorově 1858; Libušin Soud, Zelenohorský a Kralodvorský Rukopis l. 1858—60 etc. — O knjigah p. Babukič, Šembera, Buslajev itd. Brus jazyka českého. V Praze 1877. 8. 304 itd.

§. 40.

Srbom v Lužicah je gledé nove in stare vede slovanske znamenit buditelj bil na pr. Jan Peter Jordan r. l. 1818 v gorenji Lužici, doktor filosofije, profesor je-

zika i slovstva slovanskega v Lipsku, naposled književnik v Avstriji (Zukunft). Po Dobrovskega sestavu je spisal „Grammatik der wendisch-serbischen Sprache in d. Oberlausitz“ 1841. 8. 204. — L. 1842 jel je v Lipsku izdajati v smislu nekdanjega Slavina i Slovanke „Jahrbücher f. slaw. Literatur, Kunst u. Wissenschaft“, v katerih je marsikaj o Slovencih (p. 1844 Novice, Blaže in Nežica; 1845 Klančnik, Kopitar, Vodnik, Jarnik; 1847 Slomšek itd.). — Sodelavec in še izvrstnejši buditelj svojim rojakom je bil Jan Arnošt Smolef (rus. Smoljar, nem. Schmalzer), kateri mu je pomagal, da se je l. 1847 ustanovila Matica serbska, ter je l. 1848—9 prevzel vredovanje Jordanovih „Jahrbücher“. R. l. 1816 v Luči (Merzdorf) je u. l. 1884 v Budišinu. Priobčeval je knjižice slovniške, narodne pesni, preložil na srbski „Kralodvorský Rukopis“, Hilferdinga „Istorija Baltijskih Slavjan“ itd., vredoval Časopis Mačicy Serbskeje, „Slavische Jahrbücher“ (neue Folge) l. 1852—8, Zeitschrift f. slav. Lit. l. 1862—5, Centralblatt f. slav. Lit. u. Bibliographie“ l. 1865—8 v prostih zvezkih ali listih etc. Naslednik mu je p. M. Hórnik, E. Muka; zlasti dr. Pfuhl, profesor v Budišinu, kateri je spisal svojo „Laut- u. Formenlehre der oberlausitzisch-wendischen Sprache. Bautzen. 1867. 8. 124.“ vže popolnoma na podlagi staroslovenščine Miklošičeve itd.

August Schleicher r. 19. febr. 1821 v Sonnebergu (Meiningen), doktor in profesor sanskrta in primerjajočega jezikoslovja v Pragi od l. 1850, od l. 1857 v Jeni, u. 6. dec. 1868. O staroslovenščini je spisal na pr.:

Die Formenlehre der kirchenslawischen Sprache. Bonn, 1852. 8. XXIII. 376. — Jako sloví veliko njegovo delo: „Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. Weimar. I. 1862. II. 1866. Indogermanische Chrestomathie, kjer se nahaja str. 259—294 das „Altbulgarische“. Sodeloval je v „Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung (Kuhn — Schleicher)“, kjer je mnogo njegovih kritičnih sestavkov o jezikih in knjigah slovanskih itd. Na pr.: Kurzer Abriss der Geschichte d. Slav. Spr. — Ist das Altkirchenslawische Slovenisch? B. I. etc. (Cf. Rad. VI. Jagić. — Hlas 1886).

Da se je staroslovenska veda vzbudila in tolikanj povzdignila, pripomogli so pač mnogo nemški učenjaki velikani; na pr. brata V. in Fr. Humboldt, J. in V. Grimm, Fr. Diez, A. Pott, v zlasti F. Bopp, A. Schleicher, sedaj Curtius itd.

Fran Bopp r. 1791 v Mogunciji (Mainz), od l. 1825 v Berlinu profesor sanskrta in primerjajočega jezikoslovja, u. 1867. Novo pot v jezikoznanstvu pokazal po velikih delih p.: Lehrgebäude der Sanskritsprache. Berlin 1827. Glossarium sanscritum. 1840—44. Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Zend, Armen., Griech. Lat. Lith. Alt slav. Goth u. Deutsch. I. 1833. II. 1857.

Delež svoj o védi staroslovenski imajo tudi Slovaci; po rojstvu svojem na pr. vže Dobrovský, posebej Šafařík, Kolár, Hattala, pa novejši nekteri le gledé vzajemnosti, nekteri po svojih jezikoslovnih preiskavah in drugih bukvah p. L. Štur, J. Holly (Cyrillo-Methodiada), J. Palarik, J. Hurban, M. Hodža, J. Viktorin itd.

Mej Poljaki slovijo novejši čas v zlasti učeni profesorji na vseučilišču Varšavskem. K temu pripomogel je prej deloma Samuel Bogomil Linde (r. 1771, u. 1847) v jezikoslovju po slovniku svojem (I. 1807—1814; II. 1854—1861); v pravoznanstvu Vaclav Aleksander Maciejowski (r. 1793, u. 1883); po slovnici A. Malecki; po raznih spisih Vik. Makušev (r. 1838, u. 1883). — P. Čarkovskij (Opyty slavjanskago slovoproizvodstva. Varšava 1873); M. Kolosov (Staroslavjanskaja grammatika učebnik dlja gimnazij. Varšava 1875); A. Budilovič (Grammatika, Sbornik jubilejnij Methodievskij itd.), sloveči O. Pervolf, profesor v Varšavi (Vid. Archiv) itd. itd.

§. 41.

Najdaljšo zgodovino svojo ima staroslovenščina na Ruskem, vzlasti po rabi cerkovni. Vže v preteklem stoletju so spoznali njeno važnost ter jeli jo razlagovati v zvezi z jezikom narodovim pa književnim. Tako je na pr. Aleks. Semenovič Šiškov (r. 1754, u. 1840), vnet za slovanski cerkovni jezik (po Hanki), deloval na to, da so se napravile zanj stolice na univerzah v Petrogradu, Moskvi, Charkovu itd. Štep. Petrovič Ševyrev (r. 1806, u. 1864) je s Pogodinom preložil na ruski jezik Dobrovskega Institutiones itd. Sploh so sprevideli, da se književni jezik ruski brez staroslovenskega ne da prav pojasnovati: „Etimologija russkago jazyka ne možetü býti izučaema osnovateljno bezü izučeniya etimologii drevne-cerkovnoslavjanskoj etc.“ —

V ta namen je ruska vlada vstanovila mnogo učilišč, in da bi spoznali druge Slovane, vzlasti južne in zapadne, dajala je sposobnim profesorjem velike podpore, in ti so potujoči po slovanskem svetu opazovali in popisovali ga nekteri v jezikoslovnem, drugi v zgodovinskem, tretji v narodopisnem oziru itd. Vstanovila je lastni akademični grad za to vedo, magisterium slovanske literature, ktera z literaturo rusko čini doktorat slovan-skoruske filologije. V teh vedah so poslednji čas poslavlili se Preiss, Grigorovič, Bodjanskij, Sreznevskij itd.

Peter Preiss r. l. 1810, potoval po slovanskem svetu l. 1838—42, bil profesor slovanskih jezikov in literatur na univerzi v Petrogradu, a u. že l. 1846. Spisal p. O glagoljskoj pisimennosti l. 1843.

Viktor Ivanovič Grigorovič r. 1815 v Balti gubernije Podolske, potoval l. 1843—4 v Bolgarijo, Solun, na Athos, v Benetke, Ljubljano, Beč, Prago itd., bil profesor povestnice in književnosti slovanskih jezikov v Kazanu, Odesi, u. v Elisavetgradu gubernije Chersonske 31. dec. 1876. — Pisaril je mnogo o Glagolici in Cirilici, o gori Athonski, priobčil marsikaj o Cirilu in Metodu, več spomenikov itd.

Kratkoje obozrénije slavjanskih literatur. Kazan 1841. Opyt izloženija literat. Slavjan. v glavnejšich epochach. Kazan 1842. Iziskania o slavj. apostolich v jevrop. Turčii. 1847. Statji kasajuščijasja drevněslavjan. jazyka. Kazan 1852. Cerkovni obradnik sv. Cyrilla a Methodia . . Apostol Ochridski, Slepčenskij, Paramejnik, Mineja, Triod itd. (Rad VIII., Archiv IV. V. etc.). Dopisoval je celó v vnanje časnike slovanske p. v Kolo o Bolgarskih pesnih narodnih, v Čas. Čes. Mus. o slovan. apostolih v Ohridi.

Josip Maksimovič Bodjanskij r. 1810, učil se v semenišču Poltavskem, v Moskvi, potoval l. 1837, 1842 po Turčiji, Italiji, Avstriji, Nemčiji itd., bil profesor zgodovine in literature slovanskih narečij na univerzi Moskovski, u. l. 1877. Spisal je prav čvrsto razpravo o „Narodni poesii slovanskih plemen“ l. 1837, preložil na ruski jezik Šafařka Starožitnosti in Narodopis, Palackega nektere stvari, vredoval Časopis društva za starinoslovje in zgodovino rusko itd. Priobčil knjigo: O vremeni proishoždenija Slavjanskichü pisimenu. Moskva. 1855. 8. CXV. 381.

Aleksander Fedorovič Hilferding r. l. 1831, mnogo potoval po deželah slovanskih, pisal v razne časnike, u. l. 1872. Posebej spisal: Istorija Baltijskih Slavjan. Moskva 1855. Bosnija, Hercegovina i Staraja Srbija. Petrograd 1859. O srodstvü jazyka slavjanskago s sanskritskim. Petrogr. 1853. Ob otnošenii jazyka slavjan. k jazykam srodstvennym. Mosk. 1853. O Kirillë i Mefodii i tysjačelëtnej jich godovščinë l. 1862. Grška služba sv. Kyrilla i Methoda a život sv. Nauma; O jazyku Kašubcev, o Lužičanech, Pamjatniki narečija polabskih Drevljan i Glinjan, Drevnějšij periodü istorij Slavjan (v. Rus. Beseda, Věstnik).

Baudouin de Courtenay, profesor v Kazanu, spisal: *Rezija i Rezijane* . . Slavj. Sbornik III. — Podrobnaja programma lekcij 1876—77. Kazan 1878. 8. 92. etc.

Izmed Malorusov je dokaj spisal J. F. Holowacký (Glowacki), r. 1814, u. 1888, p. Chrestomatija cerkovno-slavjanskaja i drevne-ruskaja l. 1854. — Rusom prišteva se znani L. N. Palauzov, roj. Bolgar, služil v Petrogradu, u. l. 1872. Opisal je Věk bolgarskago carja Simeona. Petrograd 1852. Synodik carja Borisa (Pamatuik XIII—XIV veka) l. 1855. Jugovostok Evropy v XIV stol. l. 1857 etc. — L. Polivanov: Učebnikú russkoj i cerkovnoslavjanskoj etimologiji dlja srednihü učebnihü zavedenij. Moskva 1867. — V. J. Šerclj: Sravniteljnaja gramm. slavjan. i drugih rodstvenih jezik. Charkov 1871—73. — P. Perevlésskij: Slavjanskaja gramm. sü izbornikom. SPb. 1875. Kakor učebnih knjig, tako so tudi mnogo spomenikov staroslovenskih priobčili v novejši dobi razni profesorji in cerkovni dostojniki na pr. Evgenij, Philaret, Makarij, Porphyrij, Amphiločius etc. (Vid. Archiv).

§. 42.

Srbom je staroslovenščina, mnogotero spremenjena po živem jeziku narodovem, služila v cerkvi in knjigi, dokler je Dositej Obradović (r. 1739, u. 1811) jel pisariti v narodnem jeziku srbskem, nasproti tedanjemu slavenskemu: Sověti zdravoga razuma v Lipsku 1784 itd. Izdajal je največ npravnostne knjižice, kterih nekaj je po njegovi smrti skupaj na svetlo dal Solarić.

Naslednik mu je bil v tem Vuk Stefanović Karadžić (r. 1787, u. 1864), kteri je zgođej knjigo slavensko dobival iz Moskve; l. 1813 soznani se na Dunaju s Kopitarjem, in ta je bil vzrok, da je Vuk prostonarodni jezik povzdignil v knjigo, vstanovil pravopis srpski, ter utrdil to s svojo slovnico in z novim slovarjem l. 1818. — Mala prostonarodna slaveno-srpska pesmarica je izšla l. 1814—15 v Beču; Pismenica srpskoga jazika l. 1814; Narodne Pesni v Lipsku 1823—24; Narodne srpske poslovice a pripovjetke l. 1836, Pesni v Beču l. 1841—46 itd. O pravopisu in jeziku srbskem imel je hude borbe na pr. z Milošem Svetićem (Jovan Hadžić) in ž njegovimi privrženci od l. 1839 do 1848, v kterih je pojasnoval razmere med jezikom bolgarskim, srbskim narodnim pa staroslavenskim cerkvenim, dokler je naposled zmagal. Ločitev je dovršena in sedaj vrlo napreduje narodno slovstvo srbsko.

Njemu nasprot je Evgenij Joannovics, pravoslavni voztočnije cerkve episkop Karlovački (Carolostadiensis), vo Vienně dal na svetlo „Grammatika cerkóvno-slavjanskago jazýka“ (Gram. linguae ecclesiastico-slavicae) l. 1851. 8. 375. Po njej sem namerjal, kakor pravi v „predisloviju, dragij rod moj sérbiskij kü slavénskomu jazyku približiti, a i pročije Slavjany evropejskije i vněevropejskije kü vosprijatiju slavenskago jazyka, jako svoego knižnago . . . pobuditi. Sej bo jazykú cerkovno-slavenskij néstí rossijskij, néstí serbskij, niže bolgárskij, niže česskij, i za sie samoe nezavistno možeti byti všémü Slavjánomü obščij etc.“ — Schleicher piše o tej slovnici: „Blickt man in dieses buch, so muss man sich wundern, dass es nach den werken eines Kopitar, Vostokov, Miklosich erscheinen konnte (Formenl. der kirchenslaw. Spr. 1852. IX).“

Djuro Daničić (Popović) r. 1825 v Novem Sadu, učeneć Miklošičev, v Beligradu profesor, naposled tajnik jugoslavenske akademije v Zagrebu, u. 17. nov. 1882, pokopan v Beligradu na vladne troške. Kar je Vuk pričel, to je Daničić znanstveno utrdil, srbski pravopis in književni jezik srbski, ki mu je tudi hrvatski. Tajnik društva srpske slovesnosti je spisal „Rat za srpski jezik i pravopis l. 1847, Srpska sintaksa, Poslovice 1871, Istorija oblika srpskoga ili hrvatskoga jezika 1874, Osnove l. 1876, Korijeni s riječima od njih postalijem u hrv. ili srpsk. jeziku“ i mnogo jako učenih razprav jeziko-

slovnih in drugih knjig; izvrstnega akademijskega slovarja pa je dovršil samo I. zvezek. Sostavil je „Rječnik iz književnih starina srpskih“ v treh knjigah l. 1862—64, izdal „Život svetoga Save od Domentijana 1860, Nikoljsko Jevangjelje 1864, Život sv. Simeuna i sv. Save 1865, Životi srpskih kraljeva i archiepiskopa 1866“ itd., kar mnogotero pojasnuje i staroslovenščino (Vid. Starine; Rad LXXVII. 1885).

Stojan Novaković r. 1842 v Šapcu, profesor v Beogradu, naslednik slavnemu Daničiću, je sostavil v Glasniku: Srpska bibliografija 1741—1867; Istorija opšte književnosti srpske, Zakonik Stevana Dušana; Primeri književnosti i jezika staroga i srpsko-slovenskoga l. 1877. 8. XXVII. 593.

J. Živanović spisal na pr. Kratak pregled staroga slovenskoga jezika. Novi Sad 1871. Izvod iz gram. 1873. Stari slovenski jezik. 1872. 8. 12 (Vid. Archiv. IV. 1879).

§. 43.

Hrvatom pričénja se nova doba v slovstvu z Ljudevitom Gajem, kateri (r. 1809, u. 1872) je deloval vzlasti od l. 1830 do 1848 ter s svojimi sotrudniki na dan pripravil mnogo stvari o nekdanjem slovanstvu ter posrednje i o staroslovenščini. Spisavši „Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisanja v Budinu“ l. 1830, jel je v Zagrebu l. 1835 izdajati v kajkovskem narečju in pravopisju „Novine Horvatske“ s prilogo literarno „Danico Horvatsko“, kar je pa že naslednje leto 1836 prekrstil v „Narodne Novine Ilirske i Danico Ilirsko“ ter vredoval v jeziku štokavskem pa pravopisu českem, ki se po njem zove Gajica ali Gajevice (Jezičn. XVIII. 1880 str. 15—21).

Fran Kurelac (r. l. 1811, u. 1874) bil l. 1849—1853 profesor hrvatskega jezika na gimnaziji Reški, l. 1860 staroslovenščine v semenišču Djakovskem, mož izviren v vedah pa tudi v vedenju i pisanju. V knjižici „Recimo koju“ l. 1860 govori mnogo i jako laskavo o Slovencih, Srbih, Slovacih itd., o sv. Cirilu i Metodu pa o čestitem jeziku staroslovenskem. Zanimljivi so spisi njegovi i prevodi p. Fluminensia, Pokorni psalmi, Pesni narodne, Stope Hristove l. 1868 itd., ki se brez staroslovenščine celó razumeti ne dajo. Jezikoslovnih razprav nekaj se nahaja v Radu l. 1868—73. Viekopis Fr. Kurelca priobčil je A. Veber (Rad XXIX. 1874).

Ivan Kukuljević Sakcinski r. l. 1816 v Varaždinu, župan, arhivar, predsednik Matici hrvatski itd. Pisati je jel v Gajevo Danico in v Novine Ilirske, posebej dal knjig mnogo na svetlo, nektere občnega pomena slovanskega, pa tudi gledé jezika staroslovenskega na pr. Trublja Slovinska, Malo zercalo naroda Slavjanskoga, Slavjanke l. 1848; z drugimi vred vstanovil društvo za jugoslavensku povéstnicu i starine, v čegar izvestjih (t. j. Arkiv) je priobčil dokaj važnih razprav. Bibliografija Hrvatska l. 1860. 1863. Slovník umjetnikah jugoslavenskih l. 1858 . . Monumenta historica Slavorum meridionalium, v kateri zbirki se nahajajo stare listine glagolske in cirilske. Tisučnici slovjenjskih apostolah sv. Cirila i Metoda l. 1863 je spisal „Uvod“ itd. —

Ivan Berčić (Brčić) r. 25. maj. 1824, svečenik, kanonik zborne cerkve sv. Jerolima slovinskega v Rimu i prvostolnice v Zadru, profesor bogoslovja i cerkvenega jezika slovanskega v semenišču Zaderskem, u. 24. maj. 1870. Njegove so knjige na pr.:

Chrestomathia linguae veteroslovenicae caractere glagolitico e codicibus, codicum fragmentis et libris impressis. Edita a presb. Joanne Berčić. Praegae. Prostat Jaderae. 1859. 8. XXIV. 162. O staroslovenščini ima po Miklošiču imenitno geslo in opazko: „Lingua palaeoslovenica tum propter formas grammaticas antiquissimas, tum propter utilitatem, quam in explicandis vetustioribus monumentis non solum Bulgarorum, Serborum et Russorum. sed etiam ceterorum Slavorum praebet, inter slavicas linguas primum obtinet locum (Lex. l. sloven. vet. dial).“ — „Diese ehrwürdige

(altslovenische) sprache bildet den mittelpunct slavischer sprachforschung, weil sie, ohne gerade mutter aller slavischen sprachen zu sein, doch die älteste form derselben, und in dieser für alle tochter- und schwestersprachen, die tiefste regel bewahrt hat. (Vergl. lautl. d. slav. spr. 1852 pag. VII). — Praefatio. Codices. Alphabetica. Textus biblici. Vitae sanctorum. Sermones. Hymni. Antiphonae etc.

Bukvar staroslovenskoga jezika glagolskimi pismeni za čitanje crkvenih knjig sastavio svećenik Ivan Berčić. U zlatnom Pragu 1860. Na prodaju u Zadru. 8. 57.

Čitanka staroslovenskoga jezika glag. pism. (bolg. hrv. rus. hrv.). Prag. Zadar. 1864. 8. 116.

Ulomci Svetoga Pisma obojega Uvjeta staroslovenskim jezikom. Skupio iz rukopisih i tiskanih knjigah hrv. razreda sveč. I. Berčić. Zv. V. L. 1864—65.

Dvie službe rimskoga obreda za svetkovinu sv. Ćirila i Metuda. Izdao Iv. Berčić. U Zagrebu 1870. 8. 79. (trošk. jugoslav. akad.). — Njekoliko staroslaven-skih i hrvatskih knjiga što pisanih, što tiskanih glagolicom, kojim se u skorašnje doba u trag ušlo. Od Iv. Brčića. Vid. Rad jug. akad. LIX. 1881. str. 158—185.

Franjo Rački r. 25. nov. 1828 v Fužini poleg Reke, učil se na Reki, v Varaždinu, na Dunaju, svećenik l. 1852 ter učitelj gimnazijski v Senju, v Beču l. 1855 doktor bogoslovja, potem profesor bogoslovni v Senju, od l. 1857 v Rimu kanonik vstava sv. Jerolima, l. 1860 poslanik na saboru Zagrebskem, l. 1863 nadzornik pučkih i srednjih škol, od l. 1865 samo pučkih (ljudskih), l. 1867 predsednik jugoslavenske akademije, kanonik v Zagrebu itd. — Pisati je jel v „Kat. List Zagrb.“ l. 1849, v Neven, Pozor i Obzor, Arkiv; na pr. Pregled glagolske književnosti crkvene s osobitim obzirom na sv. pismo i na liturgičke knjige (Kat. L. 1856). Nacrt jugosloviem. poviestij do IX. stol. (Ark. IV.). Poslavlil se je bil po treh knjigah o sv. Ćirilu i Metodu pa o njuni pisavi t. j.:

Viek i djelovanje sv. Cyrilla i Methoda slovjsenkih apoštolor. Nacrtao prof. dr. Franjo Rački. Svezak I. U Zagrebu. 1857. 8. XI. str. 77. — Svezak II. 1859. str. 78—420. — Pismo Slovjsencko. Napisà Dr. Franjo Rački. U Zagrebu. 1861. 8. 144.

Književan Rád sv. Ćirila i Methoda. (Izvadak iz većega rukopisa). Priobčio Dr. Franjo Rački v „Tisućnici slovjsenkih apostolah“ u Zagrebu l. 1863 str. 1—27.

Evangelie izbornoe sŭ božiemŭ činomŭ vŭ sŭbotŭ i nedeljŭ otŭ velije nedelje pashy. Sŭ mjeseceslovesnikomŭ. — Assemanov ili Vatikanski Evangelistar. Izneseŭ ga na svjetlo Dr. Franjo Rački. U Zagrebu 1865. VIII. str. CXIX. 216. — „Taj spomenik nosi na čelu nadpis (glagol.): Evaggelie izbornoe (τὸ εὐαγγέλιον ἐκλογαδῶν); učen pako sviet prozvaŭ ga „Assemanovim“ po našastniku, ili „Vatikanskim“ po mjestu, gdje se čuva. — Proslavljeni čuvar Vatikanske knjižnice u Rimu Josip S. Assemani, Maronita iz Tripolja (1687—1768) putovao je po iztoku dva krat . . . Drugi put — desivši se god. 1736 u Jerusolimu — najde u kaludjera grčko-slovjsenskoga obreda rukopis glagolski, koga on, prem iztočnjak, kupi, tē s ostalimi rukopisi u Vatikansku knjižnicu uloži, gdje je i sada, označen brojem I. medj slovjsenkim rukopisi“. — Spomenik opisuje najprej Rački po obliki in sodržaju (I—XII), potem prof. Vatroslav Jagić z gledišča gramatiškega, leksikalnega i kritičkega (XII—XCIX), češ: da Assemanov evangelistar spada medju najstarije književne starine, što jih imadu Slovjeni iz one prve dobe, kada su sv. Ćiril i Metod zametnuli kršćanstvo i prosvjetu slovjsenkih naroda; tē . . da se Assemanov evangelistar od Ostromira odlikuje redjimi starodavnijimi oblici; da je pravi bugarski starosjedilac, niknuvši na zemljištu starobugarske slovjenštine“, kar Rački naposled še zgodovinsko utrjuje (C—CXIX).

Nadzornik srednjih škol bil je vzrok, da je spisal Jagić „Priměri“ za 7. i 8. gimnaz. razred, da se je nauk o glagoliškem i ciriliskem slovstvu pripravil v gimnazije i semenišča bogoslovna, in da se je sploh vzbudila ljubav do staroslovenskih spomenikov.

Kjiževnik, časopis za jezik i poviest hrv. i srb. i prirodne znanosti, ima l. 1864 — 66 dokaj njegovih znanstvenih razprav in kritik ali ocjen, kakor na pr.: Ocjena starijih izvora za hrv. i srb. poviest srednjega veka I. II. itd.

Kar se je ustanovila Akademija jugoslavenska, in je od l. 1867 do 1888 Rački bil jej predsednik, nahaja se v „Radu“ i v „Starinah“ premnogo večih i manjših spisov njegovih, lepih nekrologov, vzlasti gradiva za jugoslovansko povestnico p. O Bogomilih, Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća, Rugjer Josip Bošković itd. itd.; učejak prve vrste na slovanskem jugu se v svojih spisih ozira tudi na jezik staroslovenski ter ga mnogotero razlaguje (Vid. Slovinac II, 14)

Sime Ljubić r. 14. maj. 1822 v Hvaru, sveč. 1847, profesor gimnazijski na Reki, sedaj varuh narodnega muzeja v Zagrebu. Pisal in priobčil je mnogo iz starinoslovja p. Monumenta hist. Slav. merid., v Književniku, Arkivu, Radu, a posebej dal na svetlo:

Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži nacrtao Prof. Sime Ljubić. Knjiga I. U Rieci 1864. 8. 344. Dio 1. Staro-slavenska književnost (Pismo kod starih Slavjana. Braća Ciril i Metod. Pismena glagoljska. Književni rad sv. Cirila i Metoda. Glagoljska tiskanja. Sadašnje stanje glagoljice. Klimentička tiskanja). Dio 2. Nova jugoslavjanska književnost. — Knjiga II. 1869. 8. 587. — Odsiek 1. Hrvatska. Od. 2. Slovenska književnost (Stanje obće prosviete u Slovenskoj. Razvoj slovenskoga jezika. Radilci slovenski na polju jugoslavjanske književnosti za ovo drugo doba). —

Ivan Črnčić r. 2. maj. 1830 v Dobrinji Krške (Veglae) biskupije, sveč. 1856, doktor bogoslovja, kanonik slovenskoga sv. Jerolima v Rimu, pisal marljivo v Književnik, Rad (Imena Slovjenin i Ilir u našem gostinju u Rimu poslije 1453 godine itd.), posebej: Popa Dukljanina Lětopis po latinsku i toga nekoliko i još nešto po hrvatsku, po prepisu popa Jerolima Kaletića. Razsudjeno dao na svétlo dr. Ivan Črnčić. U Kraljevici 1874. 8. 59.

Assemanovo izbornô evangjelje. Na svétlo dao dr. Ivan Črnčić, tajni dvornik sv. otca pape Lava XIII, i kanonik slov. sv. Jerolima. V Rimu iz mnogojezične tiskarne sv. věroplodnice. 1878. 8. LXXVI. 184. — Pripomenak. I. Potreba opet iznesti na svétlo. I. „Va Vatikanskoj knjižnici, medju onih 25,000 vsakako i po vsačiju pisanih knjig, dvadesetak jih je i po slovinsku, ter i po Kurilovu i po Klimentovu, i još inako, ter medju timi je i ona (III. po čislu), koju Assemanovim ili Vatikanskim evangjeljem, ili evangjelistarom zovu, kē je ono Šafařík v Pamatkah malo, ter vele shabno, iznesao na svétlo, a vsu koliku dr. Rački, izpisav ju kada ovdē biaše kanonikom, ter na mēstu na kojem sam ja sada. E, shabno je i ovo u — Račkoga! . . . Zato ja odabrah, ter i po slavnoga Miklošića svētu, latinska slova . . . No latinskim slovom pridah, ter najveć po Miklošićevu nauku, Klimentovih i Poljskih, koliko biaše potreba, i još nekoliko znakov“. — II. Slova. — III. Znaci i nedozapisanice. IV. Pisateljeva nepomnja. V. Križi i slike, pak pismo im. VI. Jošte zapisana pozduije. VII. Kada je pisana knjiga. „Po ovih razlozih sudim ja, da je naša knjiga pisana baš X. věka, da je Assemanovo evangjelje mnogo starije nego Ostromirovo“ (cf. Rački, Jagić, str. LXXIII). Pridavak. Tiskarske pogrěške, kojih je joj — prejoj!

Razun teh so staroslovensko vedo tu in tam pojasnovali na pr. M. Mesić (Služba sv. Cirila i Metoda v Tisućnici 1863 str. 67—84), R. Lopašić, D. Parčić, I. Tkalčić

(Archiv IV.), I. Milčetić (Archiv VIII, X.), V. Novotni, M. Divković itd. Prvak med njimi pa je sedaj profesor V. Jagić.

§. 44.

Vatroslav (Ignatij Vikentijević) Jagić r. 6. jul. 1838 v Varaždinu, učil se v Zagrebu, na Dunaju, gimnazijski profesor Zagrebski l. 1860—67, akademik, za banovanja Rauchovega ob službo, l. 1870—71 potoval po Nemčiji in Rusiji, postal doktor filozofije v Lipsku, slovanske filologije v Petrogradu, od l. 1872 profesor v Odesi, l. 1874 v Berlinu, l. 1880 naslednik Sreznevskemu v Petrogradu, l. 1886 na Dunaju profesor slovanskega jezikoslovja, prej učenec, sedaj naslednik Miklošiču. Pisal je mnogo premnogo že, a tukaj naj se navedejo dela njegova bolj sploh, in posebej staroslovenska.

Prvo svojo razpravo je priobčil Jagić v Izvěstju gimnazije Zagrebske l. 1861: Pabirci po cvieću našega narodnoga pjesništva in l. 1862: Deklinacija imena samostavnoga, kako se razvi u staroslovenskom — serbsko-hervatskom jeziku.

Tisućnici sv. Cirila i Metoda l. 1863 je podal: Evangelije u slovenskom prievodu. Historičko-filologički nacrt (str. 29—66). — L. 1864: Gramatika jezika hervatskoga osnovana na starobugarskoj slovenštini.

Priméri starohèrvatskoga jezika iz glagolskih i cirilskih književnih starinah, sastavljeni za sedmi i osmi gimnazijalni razred. Dio pèrvi. Uvod i priméri staroslovenski. U Zagrebu 1864. 8. 101. — Dio drugi. Uvod i priméri starohervatski. Zagreb. 1866. XXVI. 192.

V Assemanov ili Vatikanski Evangelistar dr. Račkoga je dal l. 1865 „vrlo pomnjivo i vješto izradjenu razpravu, koja se dieli u tri strane: u stranu gramatičku, leksikalnu i kritičku“ (str. XII—C).

Književniku l. 1864—66 bil je urednik in nahaja se v vseh tečajih dokaj znanstvenih njegovih razprav p. Slovensko jezikoslovje . . Cirilski zbornik 16—17 stol. itd. ter učenih océn ali kritik, o knjigah slovanskih, ki so jih spisali na pr. Daničić, Berčić, Šafařík, Ljubić, Miklošić, Sreznevskij, Pypin i Spasović etc. (Zvon str. 317). — Historija književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga. I. Stara doba l. 1867. Prilozi 1868. — Rad jugoslavenske akademije ima v sebi brezbrojno spisov p. Gradja za glagolsku paleografiju. I. Mihanovićev fragment. — August Schleicher (nekrolog). — Kritike o knjigah p. Novaković, Sreznevskij, P. Bezsonov itd. — Tako tudi Starine p. Ogledi stare hrvatske proze. — Opisi i izvodi iz nekoliko južno-slovenskih rukopisa . . Iz bugarskoga zbornika. — Bugarsko-slovenski oktoich kolekcije nekoč Mihanovićeve sada akademičke u Zagrebu (I—X). — Stari pisci hrvatski. Vid. Glasnik srpskog učenog društva itd. (Zvon str. 381—2).

Evangelie otú Matúthèa Marúka Luky i Joana. Zografskoe Evangelie izdannoe V. Jagičemú. Quattuor evangeliorum codex glagoliticus olim Zographensis nunc Petropolitanus. Characteribus cyrillicis transcriptam notis criticis prolegomenis appendicibus auctum edidit V. Jagić. Berolini 1879. 4°. XLVI. 176. Accedunt speciminum scripturae glagoliticae tabulae tres. — Codex ex aunte X aut ineunte XI saec. in Bulgaria scriptus. Usque ad annum 1860 in monasterio S. Georgii in Athone custoditus, nunc Petropoli servatur (Prolegom.) etc. —

Zakonú Vinodoliskij. Podlinnyj tekstú sù ruskiem perevodom kritičeskimi zaméćanijami. Trud I. V. Jagiča. SPb. 1880. 8. V. 152.

Specimina linguae palaeoslovenicae. Obrazcy jazyka cerkovnoslavjanskago po drevnejšimú pamjatnikamú glagoličeskoj i kirillovskoj pisimennosti. Sostavilú I. V. Jagić. SPb. 1882. 8. 147.

Quattuor evangeliorum versionis palaeoslovenicae codex Marianus glagoliticus. Characteribus cyrillicis transcriptum edidit V. Jagić. Berolini 1883. 4. XXX. 607. Pamjatnikü glagoličeskoj pisimennosti. Marijinskoe četveroevangelie sū priměčanijami i priloženijami. Trudü I. V. Jagića. CPb. — Vvedenie rusko (VII—XX) in latinsko (XX—XXX) pripoveduje osodo, ktero je imel spomėnik, kako je prišel v roke Grigoroviču, in po smrti njegovi Jagiću, in ga je ta spravil na svetlobo v tako izvrstni obliki. Spomenik se je hranil na gori Athonski v samostanu device Marije Bogorodice, in potem dal sem mu jaz naslov. Pisan je mej Srbi ali Hrvati tostran Donave, koncem X. veka ali vsaj ne mnogo pozneje. Znamenita so priloženija — additamenta duo: alterum, lingua rossica scriptum, de orthographia sive palaeographia nostri codicis aliisque rebus grammaticis, nec non de universa palaeoslovenicae evangeliorum versionis natura, praecipue codicum glagoliticorum, tractat (str. 415—476); alterum indicem verborum (slovoukazatelj) locupletissimum praebet (str. 477—607).

Četyre kritiko-paleografičeskijska staty. Priloženie kü otčetu o prisuždenii Lomonosovskoj premii za 1883 godü. I. V. Jagića. CPb. 1884. 8. — I. Obozrėnie glavnějšihü sočinenij russkihü, odnosjaščihsja kü grečeskoj paleografii. Dejatel'nosti o. Amfilohija po etoj časti . . — II. Izdanie drevneslavjanskoj psaltyri o. Amfilohija . . — III. Izdanie četveroevangelija 1144 goda o. Amfilohija . . — IV. Mnėnie o. Amfilohija o glagolicė . . — Kü voprosu o slavjanskoj azbukė, statja prof. V. Millera . . Sočinenie prof. Geitlera o slavjanskihü pisimėnahü. (Die albanes. u. slav. Schriften etc.). Sū tremja litograf. tablicami.

Briefwechsel zwischen Dobrowsky und Kopitar (1808—1828). Herausgegeben von Ord. Akad. V. Jagić. Mit einem Portrait u. zwei lithograph. Beilagen. Berlin. Weidmann. 1885. 8. CVII. 1—748. Vorrede III—VI. Vvedenie vü perepisku Dobrovskago sū Kopitaromü (Einleitung in die Correspondenz Dobrowsky's mit Kopitar). S. VII—CVII. Chronologisches Verzeichniss der Briefe. Im Anhang andere Briefe (an Fesl, Linde, Köppen, Kalajdovič etc.). Namenregister. Wort-Sachregister. Druckfehler. — Teh pisem je nekaj Miklošič, nekaj Patera itd. poklonil Jagiću, in ta jih je jel priobčevati v Archivu (IV—VII). Ker so pa jako zanimljiva, jih je posvetil „dem Andenken zweier grossen Männer auf dem Gebiete unserer Wissenschaft“ v posebni knjigi, ktera se bode nadaljevala: Istočniki dlja istorii slavjanskoj filologii. Tomü I. Imp. akad. nauk. Sanktpeterburgü 1885. In prav tako, kajti istina je, kar piše Jagić: „Dobrowsky u. Kopitar gehörten durch ihre wissenschaftliche Thätigkeit nicht bloss einem slavischen Volksstamme, sondern dem gesammten Slaventhume an“.

Archiv für slavische Philologie unter Mitwirkung von A. Leskien u. W. Nehring herausgegeben von V. Jagić. Berlin. Weidmann. I. B. 1876. — Archiv XI. B. 1888 (unter Mitwirkung von Brückner, Gebauer, Jireček, Leskien, Miklosich, Nehring, Novaković, Wesselofsky). — To je zbornik, dična knjiga, na katero je lahko ponosen ves slovanski svet. — Kar je Dobrovský nameraval s svojim Slavinom (1806—8) pa s Slovanko (1814—15). kar je vzbujal Jordan po „Jahrbücher für slawische Literatur, Kunst u. Wissenschaft“ (1843—48), kar je snoval Miklošič po „Slavische Bibliothek“ (I. 1851. II. 1858): to je sprožil sedaj jako vspešno Jagić po „Archiv für slav. Philologie“, kajti posrečilo se mu je, da „kao glavni urednik okuplja oko sebe sveslavenske učenjake“. — Izvrstnemu časniku svojemu je on sam vedno najmarljivejši in najizbornejši sotrudnik, in v njegovih predalih je od I. do pričujočega XI. tečnja priobčil brezbrojno učenih razprav in razpravic pa znanstvenih ocėn ali kritik. Takaj ocenjuje Jagić znanstvene razprave in učene knjige, kar jih prihaja na dan po

vsem ogromnem svetu slovanskem. V vseh svojih spisih in poročilih kaže se pravi vzornik znanstvene kritike po geslu: Suaviter in modo, fortiter in re.

Opis njegovega znanstvenega delovanja je priobčil „Slovinač“ 1880 god. III. br. 10 u Dubrovniku, in „Zvon“ 1886 l. VI. št. 5–6, kjer so dokaj točno navedeni Jagičevi učeni spisi, ki se nahajajo v Kujiževniku, Radu, Starinah i v Archivu etc. — Sicer pravi L. Zore v Slovincu o Jagiču učenjaku i narodnjaku, da je „on srčani rodoljub, pak zato svrgnut s profesorske stolice u Zagrebu. On ljubi srdačno svoju užu hrvatsku domovinu . . . Njemu su Srbi isto što i Hrvati, jer kad su i zajedno slabi su, a kamo li kad su razlučeni; tad su pak prava ništica. Jedan im je pravi jezik, ako su i dijalektom razdijeljeni i imenom . . . I sjećajuć se onoga koji je bio Vatroslavu učitelj i kažiput tolikoj slavi, veli: Ovaj — Miklošić — zaisto da nije ništa po Slavene zaslužio, nego samo Jagića odnjihao, mogao bi bez hvastanja s Oracijem uskliknuti: Non omnis moriar“. — „Zvon“ pak o silni učenosti i neumorni plodovitosti konačno omenja, da je Jagić poleg tega še izvrsten akademični učitelj, katerega so doslej obožavali dijaki še povsod, kjer je živel, v prijateljskem razgovoru ljubezniv in duhovit mož, poseben prijatelj nam Slovencem, katerih se rad spominja, kjer nanese prilika, ter vrl Hrvat, kateremu je bilo življenje tudi na Ruskem v domači obitelji specifično hrvaško. Uverjeni smo, da, kakor je bil slavni Miklošić dika dunajskega našega vseučilišča, tako bode tudi živahni Jagić ponos almae matris Vindobonensis!

§. 45.

Slovstvo slovensko se loči v staro in novo. — Dasi novoslovensko slovstvo po znamenitih Brizinskih spomenikih sega morda celó v IX. vek, in v naslednjih ni brez književnega sledú, pričelo se je znatno vendar še le v XVI. stoletju, a prvi njegov slovníčar bil je prvi buditelj za stari jezik slovanski. V slovnici l. 1584 „Arcticae Horulae“ šteje A. Bohorič koj v naslovu osmero slovanskih jezikov ter petero pisav; v posebnih zgledih kaže Glagolico in Cirilico ter s to sorodno malo- in velerusko azbuko, naposled pa latinsko-kranjsko abecedo, ktera se po njem imenuje „Bohoričica“. V predgovoru trdi, da kar jih je dotlej spisovalo zgodovino, ter preiskovalo ljudstev izvirek in nrave njihove, vsi se vjemajo v tem, da Heneti, Veneti ali Venedi, Vindi, Vandali in Slaveni so isti narod ter onega in taistega izvirka, narod starodaven, čegar Slovenska beseda se razširja po največem delu sveta itd. — Kar je v tem oziru trdil Bohorič, to so nekako ponavljali Megiser, Valvasor, Marko Pohlin, nekoliko bolje že Linhart o starem našem jeziku.

Še boljše je pisal o tem jeziku Japel, ki je v rokopisu zapustil odgovor na vprašanje: „Welche aus den verschiedenen slawischen Sprachen man der Jugend zur leichtern Verständniss der Russ., Poln., Böhm., Dalm., Kroat., Krainer. und übrigen slawischen Mundarten beibringen solle“, češ, idioma Slavo-Carniolicum t. j. stari naš jezik slovenski. — Temu v dokaz je Jarnik sestavil ter še pred Dobrovskega „Institutiones“ priobčil: „Kleine Sammlung solcher altslawischen Wörter, welche im heutigen windischen Dialecte noch kräftig fortleben. Ein Beitrag zur Kenntniss der alten hochslovenischen Büchersprache“. — V ta namen je marljivo nabiral starih spomenikov, knjig in rokopisov slovanskih Žiga Zois (Carniolana, Slavica Glagolitica et Cyrillica); mnogo pisal Vodnik v „Lublanskih Novicah“ l. 1797—99, v Pismenosti (Smotriski, Lomonosov, Azbuka, cf. Slovar); največ v dejanju izvrševal dr. J. Zupan (Cf. Vorzug des Krainischen vor dem Russischen u. Serbischen; Die acht glagolitischen Klöster im Königreiche Illyrien; Krajnski Nestorček; Ueber das slavische Evangelium zu Rheims (pr. Jezičnik XV. str. 37); Krajnec dolžen hrovatenja: Bukve glagolic berimō! — Dédov krémija bister vir! — Zraven

krajnskih poišimo — Lep Cirilovi psaltír itd.). — Jako živo in budno je, kar so o naših blagovéstnikih sv. Cirilu in Metodu pisali na pr. Ravnikar („Tako je sveti Ciril pred devetimi vekmi ali devet sto letmi že pisal v našem jeziku“), Krempl, Slomšek, Hitzinger itd., kar je znano že iz „Knjige Slovénke“.

Prva in prava dva buditelja staroslovénke véde izmed Slovéncev sta pa Kopitar i Miklošič, i to dva cara slovinska (iz krvi naše braće cf. Kurelac) na književnem polju slovanskem.

Dobrovský in Kopitar odprla sta vrata v hram starega jezikoslovstva slovanskega. Njun dasi skromen naslednik je bil i Metelko. Pokazal je to že v „Lehrgebäude der Slow. Sprache 1825“ in v „Anhang zur Vorrede 1848“ pa v svojih naukih. Miklošič mu je o priliki l. 1849 pisal: „Vaša gramatika našega milega maternega jezika je najprvič mene podbodla se tudi starega bolje izučiti, kakor se to navadno godí“. L. 1849—50 pa 1853—4 je Metelko dvakrat v tednu javno razlagal staroslovenščino posebej bogoslovcem in dijakom tega nauka željnim. Narekoval je razun oblikovja nekoliko iz Ostromira in svojih Brizinskih spominkov itd. Kar sta Miklošič v Beču in Hanka v Pragi na svetlo dajala staroslovénških stvari, to si je Metelko pridno naročeval ter razširjeval med svojimi učenci. Nekterikrat je v zborih Zgodovinskega društva govoril o slovénski književnosti, kar so potem priobčile „Mittheilungen des histor. Vereins 1856—8“, nektere stvari je zapustil v rokopisu.

L. 1854 je v Celovcu prišla na svetlo „Slovenska Slovnica s kratkim pregledom Slovenskega Slovstva ter z malim Cirilskim in Glagoliškim Berilom za Slovence“, ktero je spisal A. Janežič učencem srednjih šol po najboljih dotedanjih slovniških delih v jeziku slovanskem, kajti dotlej se je slovenščina razlagala po nemško. Večletna skušnja nas je prepričala, da vsak nauk, torej tudi jezikoslovni, tam najlepše in najveseliše napreduje, kjer se učencem v domačem, ne pa v ptujem jeziku razlaga in razjasnuje . . Današnje dni ne more več zadostiti znanost samo enega slovanskega jezika . . Naša slovenščina je naravna hči staroslovenščine; zatorej je nam pred vsim drugim potreba, se na staro ali cerkveno slovstvo naših prededov ozirati. V ti namen smo tu staro cirilsko in glagoliško azbuko z malim staroslovenskim berilom dodali, da se morejo naši Slovenci saj s starim pravopisom soznani. Sploh pa zavračamo prijatelje staroslovenščine na izvrstna dela našega preučenega jezikoslovca prof. Miklošiča. — Ker je omenjeno staroslovensko Berilo nekaj časa rabilo srednjim šolam, zložil sem po Janežičevem nasvetu „Kratko staroslovensko slovnico l. 1863“, ktera je tedaj mnogim služila na korist. Kolikor že je pospeševal staroslovensko vedo „Zlati Vek“ in v njem razprave: Sveto pismo in slovnsko slovstvo. Nestor rusko-slovenski letopisec. — Staroslovenščina, sp. P. Ladislav Hrovat (str. 254—289).

L. 1865 izdal je na Dunaju dr. Miklošič „Slovensko Berilo za osmi gimnazijalni razred“, ktero po kratkem predgovoru ima v prvem delu zgodovino stare slovenščine z nekterimi izgledi (str. 7—18), potem zgodovino nove z natisnjenim spomenikom Brizinskim II. itd. — Druga izdaja l. 1881 (Miklošič-Navratil). „Dasiravno je naš jezik uže v devetem stoletju nekaj različen bil od pravega staroslovenskega jezika, in se je od tistega časa do zdaj jako premenil, pa se vendar more reči, da je sedanji slovénski jezik staroslovenskemu najpodobnejši v glasih, v podobah iménskih in glagoljskih, in v besedah. V knjigi, ktera ima pokazati premembe, ki jih je slovénski jezik pretrpel od najstarših do naših časov, ne smé manjkati vzgledov staroslovenskega jezika (str. 1)“. — Ta namen pospešuje tudi „Slovenska slovnica za srednje šole“ l. 1884, ktero je spisal J. Šuman po načelih in bogatih zbirkah Miklošičeve slovnske slovnice, da bode po učeni mladini

jezik naš, kakor je bil nekdanj najrazširnejši in prvi vrstnik latinskemu in grškemu jeziku, i dandanes v časti in poštenju, samosvesten vrstnik olikanim drugim jezikom (str. VIII).

§. 46.

Bohorič kaže že v naslovu Glagolico in Ćirilico; jeli pisala se v glagoliški in cirilski azbuki tudi novoslovenščina? — „Kranjci so pisali svoj jezik glagoliški še v šestnajstem veku; cirilski nikdar“, piše Linhart (Vers. ein. Gesch. v. Krain, II. pg. 357), in v opombi pravi, da se glagoliški rokopisi še tu in tam nahajajo po Kranjskem. V sredi tistega stoletja je namestu glagoliških črk nesrečno jel rabiti latinske Truber, in takrat je Ljubljana zgubila glagoliško tiskarno, kar dokazem v nadaljevanju te zgodovine. A smrt ga je prehitela, da tega ni mogel dokazati.

„Kranjci so pisat znali, preden so bili ločeni od slovincov na unim kraji Donave . . Slovinci imajo dvoje čerke, ene se imenujejo: Bukvica, druge kjurilica; bukvica je v navadi per slovincih ta kraj Donave; kjurilica uni kraj Donave . . Kranjci z latinskimi čerkami pišemo; je še le navada od dva sto leta in štirideset let, kar je Primas Trubar en Lublanski korar tako pisat začel. Popred so Kranjci z glagolitskem čerkami pisali, kakoršne imajo še današni dan korarji v Bakri, Senju in v Dalmaciji. — Glagolitski jezik je nekidani čisti slovenski jezik. Sedaj ga noben slovenec popolnim na tanko nezastopi; vunder je tak, de bi se ga v kratkim vsi slovinci lahko zastopit navadili, ako bi se duhovno opravilo po njemu imelo . . . Kdo inu kdaj je glagolitske čerke znajdel, se na tanko nevé. Modri možje so te misli, de per eni glihi pred trinajst sto letui so bile znane, to je okoli petiga stoletja po Kristusovim rojstvi . . . Zlasti si je perzadel vero inu jezik pogmerati en grekiski mašnik Konstantin, kateriga so kristiani Zirillus imenovali. Od tiga Zirilla so zirilske čerke, katere so po celi Moškovií še današni dan v navadi . . . Kranjci so pisali po glagolitsko notri do šestnajstiga stoletja . . .“ Tako piše Vodnik v „Lublanske Novice“ l. 1798. In l. 1797 je pisal: „Stari bukviski jezik ima veliko podobnost z našim krajnskim. Bukviski se taisti imenuje, v katerim so bukve od nekidaj pisane. Čerke niso latinske, ampak cirilske inu glagolitske; to je: stare slovenske. Te imajo podobo z grekiskemi. Tukaj v Lublani se najde več sort bukv tiga bukviskiga jezika, so namreč mašne bukve, sveto Pismo, brevirji, besediša, pesme, druge pisanja inu gramatike, to je: jezikov nauk; od kateriga bomo en drugi krat več govorili, naše krajnsko pomankanje bogatili, inu po bukviskim popravljali, kar smo se od stare korenine na stran zašli itd.“ (Jezičnik XIV. 1876. str. 10. 12).

Kumerdej pripoveduje (krog l. 1780), da nédavno so bile pri podružnici v Lancovem na Gorenjskem glagoliški pisane mašne bukve. — Kriška duhovnja pri Tržiču je, kakor se bere v starih listinah, tožila nekoga „Presbyter Glagolita“, kteri je ondi iz glagoliških bukev bral sv. mašo, in na to mu je l. 1617 ljubljanski vladika Tomaž Hren to reč ustavil (Kop. Gramm. 30). — V Dolini pri Trstu se v župnijski knjižnici hranijo glagoliški zapisniki (kvadirne ali legištri) od l. 1605 do 1610. Ti zapisniki so nam v dokaz, kako so tačas čislali naši pračetje svoj jezik, in kako marljivo ga rabili duhovniki v cerkvenih opravilih in morebiti tudi v navadnem življenju (Zg. Danic. 1867 l. 23). — Črniška cerkev poleg Gorice ima v starem misalu glagoliški napis, da se je v Kamenah pri Črničah še l. 1580 „etsi exceptionaliter“ slovenska maša pela in to vpričo Videmskega škofa in vseh tistih, ki so bili z njim (Slov. Prijatelj l. 1863; Novic. l. 1864). — Glagolski ulomček, kos evangelija sv. Mateja 19, 3—11 v srbsko-slovenskem jeziku, našel se je l. 1856 na platnicah starega urbarija iz pergamena v grajščini na Turnu pred Dvorom nad Kranjem (Kres V. str. 480—81). — V Istri so

že l. 1275 opisali meje oglejskih in goriških posestev v treh jezikih t. j. v slovenskem (z glagolico), latinskem in nemškem (Zvon III. str. 812) itd.

Žal, da so slovanska ljudstva z verstvom sprejela največ ali latinske ali nemške črke, svoje pa, katerih ena namestuje po tri ali štiri (sch, tsch), prepustila Ilircem in Rusom, pravi Gutschmann l. 1777 (Jezičn. XXII. 1884. str. 44). — P. Marko Pohlin je pisal o sv. Hieronimu Stridonem (Shent Hierolym sokup slavenskeh zherk v. Krajn. Gram. 1783): Quod Patriam nostram singulariter attingit, est . . . inventio litterarum. characterum inquam Glagoliticorum hisque characteribus scribendi ratio. Quod Alphabetum Bukvize communiter appellatur . . . Cyrillicis characteribus, quos Cyrillus (Chyrull sokup drugeh slavenskeh zherk) ad tonum vocis exprimendum invenit et Slavicis nominibus insignivit (Biblioth. Carnioliae) etc. — Valvasor pripoveduje mnogo o nekdanjih Slovanih, o njihovem jeziku, kaže Glagolico in Cirilico, češ, ona je Hieronimova, ta Cirilova, ter ima Očenaš v 13 narečjih slovanskih (1689. II. 6). — Ravno tako Megiser l. 1612 celó trdi: Methodius, ein geborner Windischer, ist auch ins Beyerland, Steyer-marck, Khärndten und Crayn zu den Winden kommen. — Szueti Hieronim Doctor zlouen, vnoge knige diachkim iezikom popiza, i Glagolzku knigu i Pizmo on naide i zprau, piše Vramecz l. 1578. —

L. 1560 so Jugoslovani za svoje rojake napravili na Nemškem glagoliške in l. 1561 cirilske črke, in knjige, ki so jih tedaj slovenski pisali Truber, J. Dalmatin, Bohorič itd., sta hrvaški in srbski prepisovala zlasti Anton Dalmatin in Stepan Konsul Istrijan. Ta je bil s Truberjevim novim zakonom, ki ga je prepisal v glagolico, že l. 1559 v Metliki, kjer se je posvetoval z nekterimi, ki so ga hvalili, da bode to pismo umevno in koristno Slovanom od Jadre do Carigrada, in uni je šel l. 1561 iz Ljubljane na Nemško. Da so takrat tako na lahko občevali med seboj bodisi v pismu nemškem ali latinskem, glagoliškem ali cirilskem tudi v naši domovini, to je že dokaj velike pomembe (Vid. Šaf. Gesch. d. südslaw. Lit. I. 1864; Iv. Kostrenčič Urkundl. Beiträge z. Gesch. d. prot. Lit. der Südslaven 1559—1565. Wien. 1874; Jezičn. XXI. 1883. str. 12. 13).

„Leto Orthographio Slovenskiga Pisma, smo mi zvestio inu z dobrim svitom zastopnih Bratov tako postavili. Inu spomisi tudi na več našiga Imena inu Iezika Lüdy, Kijr so okuli nas, Dolence, Istriane, Vipavce etc. kateri, skorai povsod čistěši slovensko govore, kakòr mi po kranju inu koroški deželi, do polu nembški. Inu so edni navaieni na to staro Slovensko, Hervatsko ter Čurilsko Pismo. Bog ôtel pak, da bi to isto, zlasti Čurilsko lepo Pismo, mogli spet v Lüdi pèrpraviti. Kadar pak nei dobro mogoche, za vbužtva stran, za volio Turske sille . . ., smo tako začeli naiveč zlatinskimi pubstabi pisati inu drukati“ itd., piše Seb. Krell v Postilli l. 1567 (Jezičn. XXI. str. 5).

Prva slovnica o novoslovenščini — Arcticae Horulae — ima v sebi Glagolico in Cirilico in Bohorič, kateri jo je spisal l. 1584, razlaguje ji tako, da se vidi, da je dobro poznal obé. V predgovoru pripoveduje, da mu je dana bila naloga sestaviti latinsko-kranjski pravopis, da bi z latinskimi črkami pisalo se narečje, ki se govori po vsem Kranjskem in po večem delu Štajarskega in Koroškega, kajti raba one stare pismenosti, Cirilske in Glagoliške, je v ljubi naši Kranjski, pravi, malo da ne propala, skoro izgnila — „latino caractere, quandoquidem iam usus illius antiquae litteraturae, Cyrillicae et Glagoliticae, in Carniola nostra fere intercidisset“, in to se popolnoma vjema s tem, kar trdi že Krell, Linhart in za njim tudi Vodnik.

Po vsem tem je verjetno, da se je i naš jezik pisal kedaj glagoliški in cirilski ter da se je staroslovenščini na zahodu med Slovenci godilo skoro ravno tako, kakor med Hrvati, Srbi, Bolgari, Rusi in tudi med Čehi.

§. 47.

Stara in nova slovenščina naša se veže najprej po Brizinskih spomenikih. To so trije spiski, ki so se l. 1807 našli v Menihovem (München) mej knjigami, ktere so bile došle iz Freisinga na Bavarskem; odtod njih imenovanje: Brizinski ali Frizinški spomeniki, Freizingenskija staty, Freisinger Denkmäler, Monumenta Frisingensia. Ker so učenjaki spoznali, da so pisane v jeziku Slovencev, kteri so bivali v srednjem veku po Karantaniji, ki je bila v nekem pomenu to kar „Austria interior“ (Innerösterreich), jeli so jih po Kopitarju zvati Karantanski spiski, die Karantanischen Aufsätze oder Fragmente. — Kedar so jih bili našli, čestital je Dobrovsky vesel Kopitarju: „Gratulor vobis Krajnciis, quia antiquissimum manuscriptum habetis“, češ, da so ti spisi najstarejši spominki slovanski, morda celó iz dobe pred Cirilom.

Razglasil jih je najprej l. 1807 „Neuer literar. Anzeiger Nro. 12“. — Drugi jih je oznanil v Slovanki l. 1814. I. str. 249—251 Dobrovský, kteri jih je sam v Monakovem videl, prepisal, in prepis je poslal Kopitarju, češ, naj ga ta učeni kranjski Slovenec prevdari in primerno razloži. „Hierauf (za III. spiskom) folgt in lateinischer Sprache Sermo in Nativitate S̄cae Mariae et S̄ci Corbiniani confessoris, woraus zu schliessen, piše Dobrovský, dass der Besitzer dieser Handschrift ein Geistlicher aus dem Bisthum Freysingen war, der sich zu seiner Agenda diese Formeln beyschrieb, um unter den Winden in Kärnten, oder Krain, oder gar in Bayern seinem Berufe gemäss davon Gebrauch zu machen. Dass auch damals einige Slaven zu Bayern gehörten, erhellet aus einer Satzung Herzog Heinrichs, die in derselben Handschrift überschrieben ist: Constitutio venerabilis ducis Henrici et omnium primatum tum Episcoporum quam comitum etc.“ Pozneje mu je še posebej razodel svoje misli o teh spomenikih v pismu l. 1826 (Glag. Cloz. 41). — Za njim jih je oménil Vostokov v XVII. sešitku „Trudov Obščestva Ljubitelej Rossijskoj slovesnosti pri I. Moskovskomü Universiteté“. — L. 1822 jih je opisal nekoliko Kopitar v „Jahrbücher d. Literatur B. XVII“, kjer je dal I. spomenik natisniti v prvotni pisavi pa latinski prestavi. „Das nordkarantanische Vademecum eines Freysinger Missionars, das sehr wahrscheinlich in erster Abfassung vor-cyrrilisch, und in dem Münchner Codex von einer Hand des zehnten Jahrhunderts abgeschrieben ist. Referent besitzt durch die Güte des Freyherrn W. v. Humboldt Exc. ein Fac simile dieser 9 Seiten, um sie, als das älteste Denkmal nicht nur der karantanischen Mundart, sondern als die ältesten slawischen Aufsätze überhaupt, seiner Zeit, mit den nöthigen historischen und sprachlichen Erläuterungen herauszugeben etc.“ V ta namen prosi, naj bi mu nemški cerkveni zgodovinarji pomagali dobiti nemški ali latinski izvirnik, ki je bil podlaga temu prevodu. — L. 1825 je po omenjenem viru Metelko v svoji slovnici dal ponatisniti I. spomenik z latinsko prestavo vred ter ga je prepisal po svoje z nekterimi opombami, kterih nekaj sta mu pa popravila Jarnik in Dobrovský. — L. 1827 sta naše spomenike priobčila Keppen i Vostokov v „Sobranie slovenskihü pamjatnikovü nahodjaščihsja vně Rossii. Knjiga I. Sostavleno Petrom Keppenomü, magistrómü pravovédénija, doktorómü filosofii i členómü raznyhü učenyhü obščestvü. Sanktpeterburg. Str. 1—86. — Vü Minhené. Staty Freizingenskoj rukopisi. — Najprej poroča o njih Keppen, kar je bilo dotlej znano, zlasti po Dobrovskem in Kopitarju, kaže vse tri tiskane po prvovirniku: I. Ispoved, II. Ispoved, III. Poučenie; pripoveduje, kar je poizvédel od nemških učenjakov (Pertz, Kopp, Jac. Grimm) o dobi, kedaj so morda bili sostavljeni ter prepisani, opisuje njih obliko, dodatke, kratice itd. (str. 1—20). — „Grammatičeskija objasnenija“ pa je dal Vostokov, ter v njih kaže sličnost II. spomenika ali propovedi (poučenijsje, homilia), ki jo ima s cerkveno-slovensko (izü Prologa) in s staro nemško ispovedjo (Goldast. Rerum Alamannicarum). Nato jih je prepisal v Cirilico z ruskimi in starimi cerkveno-slovenskimi

črkami, na drobno določuje izreko raznih črk, primerja cirilske in latinske, ter v abecednem redu na tanko razlaguje vse besede, ki se nahajajo v njih (str. 21—86) tako, da Kopitar pohvalno pravi: „Nos non invitos, imo gratulantes praevenere amicissimi Russi, P. Köppen et Al. Vostokov, qui inter alia Monumenta Slavica etiam haec Frisingensia . . . edidere non solum sculpta omnia (v. sninke v dokladi), sed et explicata summo studio, et scientia mirabili“. Ponatisnjena je Vostokovljeva razprava s spomeniki vred v knjigi Sreznevskega: Filologičeskija nabljudenija A. Ch. Vostokova, St. Ptb. 1865, v dodatku z nekaterimi lastnimi opazkami.

L. 1836 jih je dal na svetlobo Kopitar v Glag. Cloz. str. 33—45 (Specimen dialecti carantanicae sec. X.), kjer jih je zgodovinsko in jezikoslovno razložil. Preskrbel mu je zvest prepis njihov v Monakovem knjižničar J. B. Bernhart. Izvirni spis je težje umeti, torej ga je prepisal nekoliko bolj slovanski (textus a nobis scriptus slavicius) t. j. v latinski abecedi s privzetimi cirilskimi črkami po lastnji slovenskega jezika. Razun teh dveh je dal ponatisniti Vostokovljev cirilski prepis in svojo latinsko prestavo vseh treh spomenikov. Sam učen Slovenec je dobro pojasnil nekatere reči, ki jih drugi Slovani ne morejo umeti tako lahko. Pridejal je tudi „Constitutio venerabilis ducis Heinrici, Homilia e Russorum Prologo, Publica confessio Bohemica sec. XIII—XIV“. —

L. 1848 je Metelko spisal pristavek k predgovoru, ki ga ima v svoji slovnici (Anhang der Vorr. des Lehrgebäud. der Slov. Spr.), v katerem je podal svojim rojakom razun blagovéstvovanja sv. Joana (Iskoni béše slovo itd.) še drugi in tretji spomenik v svoji pocirilici (Metelčici), s kratko razlago, v latinski prestavi in sedaj navadni besedi novoslovénski. — L. 1854 je Janežič svoji slovénski slovnici v Berilu pridejal tudi Brizinske spomenike (str. 160—168) po Kopitarju v prvotni in cirilski pisavi. — L. 1854 in 1861 jih je dal v izvorni obliki natisniti Miklošič v staroslovénski čitanki (Chrestomathia palaeoslovenica pg. 51—55: Specimen linguae slovenicae dialecti carantanicae. Monumenta Frisingensia), in II. spisek je sprejel tudi v Slov. Berilo za VIII. gimnaz. razred l. 1865 str. 19—22 in l. 1881 str. 10—13, toda le v prvotni latinščici in svoji lastni polatinščici. Žal mi je, da ni sprejel v imenovano Berilo vseh treh Slovincem tolikanj imenitnih spomenikov, in da nam jih ni prepisal po cirilsko, ker gotovo je, da se v cirilski pisavi veliko bolje razodeva njih slovénski značaj in kaže se s tem lepše, kako se strinja naša nova z nekdanjo staro slovénščino!

§. 48.

Kaj imajo v sebi spomeniki Brizinski? — Zapopadek I. spisku „Glagolite Ponaz Redka Zloueza. Bose gozpodi miloztiuvi“ je očitna spoved, ktero naj móli ljudstvo za duhovnikom, v kateri človek naposled prósi Gospoda, naj ga otme, ter se mu ves daruje v ta namen, da bi bil kedaj med izvoljenimi. — Zapopadek II. spomeniku „Ecce bi detd nas nezegresil“ je ogovor ali opominjevanje pred spovedjo. Duhovnik govori o grehu prvega človeka in njegovih nasledkih, pa o rešenju in njegovi dobroti. Posnemati so nam oni, ktere sedaj čestimo, kateri so se Bogu približali zlasti z dobrimi deli telesne milosti. Stati nam bode vsem kedaj pred sodnjim stolom, in ker Bogu se prikriti ali mu ubežati ne moremo, nam je bolje sedaj se spovedati, zlasti ker s pravo vero in dobro spovedjo sedaj dosežemo, kar so predniki naši t. j. prvi kristijani mogli le z velikim trpljenjem. — Zapopadek III. spisku „Iazze zaglagolo zlodeiu“ je spovedna molitev, v kateri kristijan spoznava svojo vero in prosi svetnike, naj mu pomagajo; spominja se sodnjega dne, in da bi bil takrat brez sramote, izročča se zdaj milostivemu Bogu zavoljo njegovega Sinu.

Beseda je dokaj lepa, čista, in nemški vpliv kaže se v njih celó malo; vidi pa se novoslovenski očitno v prav mnogih besedah in oblikah. Sploh se vjemajo s staroslovensščino, in to mora znati, kdor hoče razumeti Brizinske spomenike. Ker se v drugem spisku nahajajo nekatere československe oblike, menil je Dobrovský, da je morebiti poslovenjen še le po češkem; ali Kopitar skazal mu je zlasti po Jarniku, da so vse te navadne Slovincem posebno koroškimi.

Pisava je nekako latinska, in vidi se, kako nespretna je bila prva poskušinja z latinskimi črkami, ker latinski pravopis nima dosta pismen za vse glasove slovenskega jezika; pa tudi, kako moder je bil Ciril, da je brž spoznal slovenskega naroda značaj ter jezik njegov, in da je vstrojil mu lastno pisavo ali azbuko.

Kdo jih je spisal in kedaj? Spisali so jih blagovéstniki, ki so od nemške strani bavarskim, karantanskim pa tudi drugim Slovincem oznanovali sveto vero zlasti med l. 769—1000. Dobili so se bili v duhovnih bukvah (*Vademecum*) škofa Abrahama. Bil pa je Abraham škof ali vladika v Freisingu l. 957—994. V Glag. Cloz. imenuje se enkrat Carniolus, sicer pa le Carantanus. L. 973 je prejel od cesarja Otona II. v dar Loko, ki se še sedaj veli „Škofja Loka“. Tudi pozneje so Brizinski škofje posestva imeli na Kranjskem, tako na pr. Klevevž (*Klingenfels*) še l. 1483. Briksenski p. so dobili od cesarja Henrika II. l. 1004 grajščino Bled (*Bles-Veldes, Grad*). To nam spričuje, da so morali posebne zasluge imeti za naše kraje, kajti brez vzroka bi jim tod cesarji posestev dajali ne bili. O Abrahamu se celó pripoveduje, da je bil tudi sam v Loci, in morebiti je ravno tu imel drugi ogovor, kateri se zlasti njemu pripisuje.

Dobrovský je l. 1826 pisal Kopitarju, da je po njegovi misli gledé starosti najpred tretji, potem prvi, in naposled drugi spomenik, in tega je spisal morebiti Merseburški škof Boson l. 970, za Čehe pre naredil sv. Vojteh (*Adalbertus*), Slovincem poslovenil pa škof Brizinski l. 1020. Una dva spominka sta bila pisana l. 950 ali pa že l. 900. — Temu nasprot je sprva sodil Kopitar, da sta I. in III. iz VIII., II. pa iz X. veka. V Glag. Cloz. str. 34 piše: „*Verbo, fuit codex ipsius Abrahami Ep. Vademecum*“. Mogoče, da sta prvi in tretji že prej bila sestavljena, in da ju je prepisal v svojo knjigo Abraham sam, ali Abrahamo dictante kateri njegovih (nemških) učencev (*Glag. Cloz. str. 41. 42*). I Miklošič trdi o naših spomenikih: „*dass sie aus palaeographischen Gründen in das neunte oder zehnte Jahrhundert gesetzt werden müssen (Christl. Terminologie der slav. Spr.)*“. — Nemški učenjak A. Schmeller méni, da so oni prepisi še le iz XII. stoletja (*Mikl. Glag.*), in kakor se kaže, pritrjujejo mu tudi nekateri drugi, celó slovanski (*Archiv 1882. VI; cf. Jezičn. V. 1867.*).

Da so nemški misijonarji, kateri so pred Cirilom in Metodom sveto vero razširjevali mej Slovenci po Bavarskem, po Karantaniji in Panoniji, skušali po slovensko govoriti ljudstvu slovenskemu, to se razumé samo po sebi. V ta namen so si spisovali očitne molitve in ogovore pred spovedjo in sv. obhajilom, ktere je ljudstvo za njimi molilo, kar nam spričujejo spomeniki Brizinski, nekateri česki in še celó vzhodnjih Slovanov. Na Bavarskem še dandanes molijo tako za duhovnikom. Da je mej Slovenci na Kranjskem in Koroškem znana bila očitna spoved, kaže spomenik Miklošičev v Slav. Bibl. 1858. II. Mej Slovenci na Ogerskem moli se občinska spoved pred sv. obhajilom. Takega vira je česka *confessio publica* v Glag. Cloz. str. 47. (*Cf. Beicht- und Betformeln in Sprachdenkmalen des 8. bis 12. Jahrh. v. H. J. Massmann*). — Da je „*confessio generalis*“ navadna bila v Panoniji, spričuje „*Poučjenje na pamjat apostola ili mučenika*“, ktero je l. 1840 V. M. Undoljskij našel na Rusovskem v knjižnici Troickoje Lavre mej homilijami sv. Klemenca, in ktera je jako podobna Karantanskemu drugemu spomeniku. Klemenca pa je episkopü slovénškyj, ki se je l. 885 iz Panonije umaknil v Bolgarijo. Ondi je

lahko bil dobil take vzglede, in že tam ali pa na Bolgarskem po njih vravnal svojo homilijo za god kakega apostola ali mučenika. Tako si razlaguje Miklošič (Christl. Terminologie d. slav. Spr. 1875. S. 2—8; cf. Vostokov Pamjatniki 1827; Kopitar Glag. Cloz. 45—47), kteremu gre čast, da je predrage spomenike Karantanske ali Brizinske do cela porabil v svojih preučenih delih tudi Slovencem na čast.

§. 49.

Razun po treh Brizinskih veže se nova slovenščina XVI. veka s staro še po treh drugih spomenikih, kterih I. se zvati smé Ljubljanski, II. Kranjski in III. Celovski.

Prvi rokopis se je dobil v c. kr. knjižnici Ljubljanski in Miklošič ga je pribčil v „Slavische Bibliothek“ II. 1858 str. 170—172 (Hoc est vna generalis confessio) in deloma v Slov. Berilu za VIII. gimn. razred l. 1865 str. 22—24, in 1881 str. 14. 15 (Prim. Letopis Matice Slov. 1879 str. 11. 12 in Kres 1881. str. 175. 188). Spomenik ta je iz XV. stoletja in z Brizinskimi istega verskega ali cerkvenega značaja.

Drugi se je našel v arhivu mesta Kranjskega, in dal ga je na svetlo pod naslovom „Stari rokopis Kranjskega mesta“ profesor Janko Pajk prvokrat l. 1870 v gimnazijskem izveštju Mariborskem; l. 1871 je dodal: Primetki k lanjskemu sestavku, in posebej ga je z razlago ponatisnil v svojih „Izbranih Spisih“ I. zv. 1872 str. 184—194. Rokopis je nastal gotovo pred l. 1550, morebiti v dobi od l. 1440 do 1490, ter kaže, kaka je bila takrat slovénska beseda meščanom in po pisarnah posvetni gosposki.

Tretjega je izdal, opisal in slovniško razložil dr. G. Krek v Kresu 1881 str. 173—190 pod napisom: „O novoslovénskem rokopisu zgodovinskega društva koroškega“ v Celovcu, z dokaj čednim snimkom po svetlopisu iz ponarejenega narisa. Rokopis je iz prve tretjine XV. veka ter ima v sebi „Očenaš, Češčeno Marijo in Vero“. — Poleg več učenih razprav je dr. Krek spisal tudi na pr.: „Ueber die nominale Flexion des Adjectivs im Alt- und Neuslovenischen. Wien. 1866. 4. 52. — Einleitung in die slav. Literaturgeschichte und Darstellung ihrer älteren Perioden. Theil I. Einleitung in die slav. Literaturgeschichte. Graz. 1874. 8. VII. 336. — Na mestu II. zvezka je prišlo na svetlo: Einleitung in die slavische Literaturgeschichte. Akademische Vorlesungen, Studien und kritische Streifzüge von Dr. Gregor Krek, ö. ord. Professor der slav. Philologie. Zweite völlig neu bearbeitete und erweiterte Aufl. Graz. 1887. 8. XI. 887. — Vzlasti nemški, neslovanski učenjaki se pogostoma sklicujejo na to preučeno delo.

Kar je še sicer narodnih in književnih spomenikov slovénskih pred XVI. stoletjem, to so pač le drobtine, ali — kdor malo ima, tudi drobtinice skrbno pobira. Taka narodna drobtina je napis na vojvodskem stolu blizo Celovca na polju Gospesvet-skem: „Veri ma sveti veri pravdo brani vdove“. Mnogi zgodovinarji trdijo, da je ta stol in napis iz dobe Ingua, poslednjega vojvoda Slovencev proti koncu osmega stoletja (793). Da so se Karantanski vladarji do XII. stoletja v slovenskem jeziku (in windischer Sprache) vstanavljali, priča nam najstarejši koroški letopisec Janez, opat v Vetrinju (Viktring), ki je živel okoli leta 1280, ter poleg drugih obširno popisujejo Megiser, Valvasor itd. (Prim. Novic. l. 1860 št. 38). Herder je to povést popeval pod naslovom „Fürstenstein“ prišteva je jo nemškim pravljicam, in dandenes kanijo nam oni napis utajiti celó domači pisatelji (Vid. Kres 1881 str. 190).

Druga drobtina je Svetoivanski evangelij sv. Marka, ki se je hranil v Štivanu Devinskem ob Timavu na Goriškem ter ima po svojih obrobkih pripisanih mnogo staroslovénskih lastnih, osebnih imen. Spomenik ta je iz VIII. do X. veka in kaže, kako so se nektere črke takrat izgovarjale in kako se je karantanska slovenščina razlikovala od panonske, piše S. Rutar (Kres 1882 str. 471—474).

Še druge narodne drobtinice so na pr.: Iz XIII. veka slovenski pozdrav „Buge waz primi gralva Venus“ (Kopitar. Kl. Schrift. 1857. Kres 1882). — V opatiji Admontovi: Cod. sec. XIV. Nominum vocabula latina et vernacula. — Pater noster, Ave Maria et Credo in lingua vernacula longe ab hodierno diversum. Ms. in fol. (Šafarik I. 71). Alphabetum Sclavorum seu Vindicum (I. 47). — Razvod, sestavljen l. 1325, v prepisu glagoljskem (Ljubić I. 317). — Odlomek stare pesmi Mariji na čast iz XIV. veka. Rokopis iz Loke na Kranjskem l. 1466. — O škofu Berlogarju, učitelju cesarja Maksimilijana, in o njegovi slovnici (Cf. Slovenščina v besedi in pismu po šolah in uradih. Spisal P. pl. Radics v Letopis. Matice Slov. 1879). — Rokopis iz XV. stoletja, napisan slovenskim izgovorom i latinskimi pismeni v knjižnici sv. Marka v Mletcih (Benetkah cf. Ljubić II. 545). — Iz istega veka kratek načrt homilije iz farnega arhiva Kranjskega (Zvon 1883 str. 606). — Pesem kranjskih kmetov o stari pravdi, listek tiskan iz l. 1516 (Letopis Slov. Matice 1878) itd. — Kako so se slovénski volili župani in so sodili sodci, pripoveduje Valvasor na pr. o Istri; o knezih karantanskih opat Vetrinjski; Enej Silvij v Descriptio Asiae et Europae cap. 20 piše: „Fuit autem Dux Carinthiae venator imperii, ad quem lites venatorum omnium deferebantur, vocatus in iudicio coram Imperatore quaerulantibus non nisi Schlavonica (i. e. Slovenica) lingua respondere tenebatur“. — V tem oziru glej: O početkih slovenske književnosti. Spisal Andrej Fekonja v Zvonu 1886 str. 42–44: Pismenost slovenska od IX.—XVI. veka.

Da je po smrti Metodovi med našimi predniki prenehalo vsako duševno življenje narodno in da ni bilo nikogar, ki bi to življenje in slovensko pisanje bil vzbujal, to pač ni res; res je pa, kar piše o slovenščini in slovenskih narodnih običajih iz tedanje dobe Kurelac: „plemstvo im se odmetnulo, gradjanstvo odtudjilo, prosti puk onesvéstio, tak pojedinci, ponajviše svećenici, ostadeše vjerni krvi svojoj“. — Verovéstniki ali krščanski misijonarji so kakor drugod — tudi pri nekdanjih Slovéncih prosto ljudstvo učili v narodnem jeziku; pri cerkvah in zlasti pri samostanih napravljali so domače šole. Zgodej so zaslovéle šole po naših krajih na pr. pri sv. Nikolaju v Ljubljani, v Kamniku, v Zatičini (Sitični, in monasterio Sitticensi), v Črnomlju, Ribnici, Vipavi, kjer se je konec XV. veka Sig. baron Herberstein učil slovénski (windisch) pa nemški itd. Kjer je v Ljubljani sedaj gimnazija, bilo je samostansko poslopje redu sv. Franciška zidano l. 1233, in „Schola Labacensis in Carnioliā, quae in Academiam transiit, instituitur sub auspiciis Ernesti Archiducis Austriae anno 1418“. — Da so v nižjih razredih podučevali slovénski, razumé se samo ob sebi; v srednjih so na pr. v XVI. stoletju učencem v tretjem razredu (Donatistom) prepovedovali govoriti mej seboj slovenski, v četrtem (Grammatistom) pa že nemški, da bi se tem hitrejšé naučili jezika bukovskega t. j. latinščine.

Po krščanstvu je prednikom našim dohajala prosveta ob jugu grška in latinska, pozneje laška, ob severu pa nemška, s tem vspehom, da mnogi Slovenci slovijo po svojih latinskih spisih in da se našega naroda učenjaki in umetniki preslavljaajo mej Lah in Nemci; nekteri le so se na jugu in jugovzhodu pridružili bratom Slovanom. — V VIII. in IX. veku so na zapadu jeli v cerkvene namene nektere stvari spisovati v ljudskem jeziku, a materne besede se zavédati nekako v XII. in XIII. stoletju na Laškem in Nemškem, in odslej kaže se nemški vpliv hujši do Slovencev, kterim je novoverstvo v XVI. veku vnovič vzbudilo domačo narodno knjigo. — Da se je knjiga slovenska v tej dobi prikazala v dokaj čvrstem stanu, da so koj prvi pisatelji znali rabiti Glagolico in Cirilico, kaj nam to pričuje? Da prosveta po naših krajih ni bila vsednja in šolstvo ne na tako nizki stopinji, marveč se je vzlasti naša Kranjska v klasiški vedi in umetnji celó po svedočbi tujih učenjakov mériti smela z marsiktero drugo deželo,

Da pa imamo Slovenci dotlej le malo pisanih spomenikov, to se pojasnjuje iz različnih vzrokov. Najprej je pomniti, da so v onih časih menj pisarili, a več delali, in po delih res slovijo. Dokler tiskaren ni bilo, se samo pisanje ni moglo tako množiti in širiti in se je tudi težje ohranilo. — Verjetno je, da se je i naša slovenščina pisala nekaj glagoliški in morda cirilski; kedar se je pa po šolah, v cerkvi in po vradnijah učiti in rabiti jela latinščica, popustili so koj okorno Glagolico in težko Cirilico, pozabili kmalu staroslovénski pravopis, in torej niso čislali glagoliških pa cirilskih spomenikov, nekaj iz nevednosti nekaj iz vnmarnosti, in kdo vé, koliko se jih je pozneje z novoverskimi na višje povelje nalašč sežgalo ter slučajno pokončalo! — Ker je v cerkveni in državni službi rabila latinščina, oziroma nemščina, hiteli so tudi po šolah z dotičnim naukom, da se zmožni slovenski mladini pomore čim prej do višje omike, do gosposkega ali celó žlahtnega stanu! Kakor po šolah, tako se je v javnem življenju tu latinčilo in nemčurilo, tam madjarilo in laškutarilo! Slovenci so skoro popolnoma pozabili, da so Slovani; celó med seboj so se jeli ločiti v Kranjce, Korošce, Štajarce itd., kar se je vladno i pospeševalo. „Sin je nesreče razpor — brata mi brat ne pozna. — Ognj se, Hrvat si tí! — Iz pota mi Krajnec, Korošec! — Tak malopriden prepir dom in moč mi drobí“ — vzdihuje Slovenija (Koseski).

Pomislimo naposled, koliko so se bojevali v starih časih naši predniki! O tem se pripoveduje v domačih povéstih in popéva v narodnih pesmih. Nekatere segajo v prav stare čase, da se reči smé, da tudi po narodni poeziji se nekoliko veže stara in nova slovenščina. — Koliko so se vojskovali Slovenci vže med seboj, potem s sosedi p. Benečani in Bavarci, s Franki, Nemci, Madjari, in vzlasti s Turki! — *Inter arma Musae silent.* — Če je res, kar se bere, da so samo od l. 1460 do l. 1508 Turki 27krat bili na Kranjskem in da je poginilo tedaj do 200.000 ljudi: ni čudo, da Slovenci nimamo dokaj starih slovstvenih umotvorov; istina pa je, kar piše o njihovih borbah Schoenleben, da bilo bi tvarine za mnogo knjig: *si majores nostri calamos aequae tractassent ac ferrum (Carnioli antiqua et nova 1681)!*

§. 50.

Slován gre na dan! — Ta glas čuje se v pričujočem veku pogostoma, in ní brez pomembe, kajti Slovani so za Romani in Germani tretji veliki narod evropski. Kteri štejejo Slovanov na pr. 80,862.000, kažejo Romanov 93,000.000 in Germanov 77,500.000 (Obraz sveta slovan. Česk. matice lidu 1867). — Rano ima Slovan v knjigi, ali inače: „Morgen haben die Slaven, Tag die Deutschen, Mittag die Engländer, Jausen die Franzosen, Abend die Italiener, Nacht die Spanier“ t. j. der Gang oder die Tageszeiten der europaischen Literatur (Kollár)!

Slovénec gre na dan! — I ta glas se razlega v sedanjem stoletju, in vsaj nam Slovincem ní brez pomembe; kajti — če tudi se ne moremo ponašati z množtvom po štenju, smemo se vendar z moštvo v poštenju slovenske knjige, kteri sije še jutranje solnce, ki vabi na delo, češ, rana ura — zlata ura! Vseh Slovencev šteje se kaj razno od 1,151.000 (Šafařík 1842) do 1,700.000 (Oest. Vaterlandskunde. Wien 1854). Malo nas je mej drugimi Slovani, kterih vseh skupaj v Evropi knjiga l. 1886 tiskana v Zagrebu našteva 97,342.000 (J. Broz. Crtice) in sicer: Rusov 65,602.000; Poljakov s Kašubci 11,559.000; Čehov s Slovaki 7,220.000; Hrvatov i Srbov 6,030.000; Bolgarov 5,500.000; Slovencev 1,300.000; Lužičanov gornjih in dolnjih 131.000. — Z dobro véstjo tedaj smemo vseh Slovencev šteti najmanje 1,300.000 — kaže tudi „Slovanstvo“ (1873 str. 154).

Malo nas je priméroma; nekdam je bilo Slovencev več. Razprostirali so se od Jadre do Donave proti jutru daleko na Ogersko in proti večeru na Beneško, Tirolsko in Bavarsko. Denimo, da so Slovenci še le v VI. veku prišli v svoje sedanje domovje; ako jih v XIII. stoletjih niso zatrli, nas tudi v prihodnje ne bodo. „Kaj moremo posebno kranjski Slovenci zato“, piše P. Ladislav, „da smo mejaši ali Krajnci, da so nas na kraj potisnili, od naroda — slovenskega — se zato vendar ločili nismo. Le nerazrušljivemu jedru slovenščine gre hvala, da je mnoge uime niso zatrle. Kranjska dežela je cesta v Italijo; pred so drli Rimljani po njej v podonavske okrajine potem pa drugi narodi v Italijo in teptali po njej. Kaj čuda, da se je marsikaj spremenilo, ali jezik in narod je ostal slovenski kot monumentum perenne.“

Ker nas je tako malo in ker smo razcepljeni v devetero vladnih pokrajin in ker smo z domačo knjigo le bomo se skazovali do Vodnika, prezirali so nas v slovstvu tuji omikani narodi in celó sorodni Slovani. Kopitar pa in za njim Miklošič sta razglasila Slovence po svetu ter povzdignila naš jezik na častno mesto. Za staroslovenščino takoj razlaguje Miklošič našo novoslovenščino i to tako čvrsto, da se sedaj na-njo ozirajo preslavni učenjaki slovanski in neslovanski. — Jako opomogla si je knjiga slovenska od l. 1848, in mnogo si pridobila, kar je iz ljudskih šol prišla v srednje učilnice in kar se v njih podučuje na podlagi prebogaté staroslovenščine. In kdor hoče poizvedeti, kodi hodi sedaj knjiga slovenska in koliko razumnih Slovencev šteje mati Slovenija, pogleda naj v imenik Matice Slovenske in družbe sv. Mohora.

Stanovitno znanstveno podlago pa je dobila knjiga slovenska, kar se je razlagovati jela na vseučiliščih. Kopitarju gre hvala, da se je osnovala nektera stolica staroslovenščini in sploh slavistiki ali slovanskemu jezikoslovju. Take stolice ali katedre slavistike nahajajo se sedaj na osmih ruskih vseučiliščih in na nekoliko drugih višjih vstavih; na osmih vseučiliščih avstrijskih t. j. na Dunaju, v Pragi, v Gradcu, v Krakovu, Levovu, Črnovicah, Zagrebu in v Budapešti; na treh nemških t. j. v Berlinu, Vratislavi, v Lipsku; po jedno stolico imajo Francija, Danska, Švedska in Srbska; v Italiji, na Rumunskem in tudi drugod se snujejo že slovanske stolice (Hlas 1885 č. 125). — Francija na pr. ima v Parizu starodaven vstav Collège de France (1530), na katerem se uči knjiga slovanska od l. 1840. Prvi je poučeval Adam Mickiewicz, drugi Cyprien Robert, tretji Alexander Chodzko, četrti Ludvik Leger, slavno znan i Slovincem (Cf. Cyrille et Méthode, Paris 1868. — Chronique dite de Nestor. Archiv VIII. — Jean Kollar et la poésie panslaviste au XIX-e siècle. Biblioth. universelle etc.). — Tudi Anglija se zanima za knjigo slovansko in posebej celó za slovensko (Vid. Archiv IV. 1880: Die slavischen Studien in England von Morfill. — Imenik Matice Slovenske str. 294: Morfill W. R., kr. vseuč. profesor v Oksfordu). Tako i Amerika (Cf. Smithsonian Institution v Washingtonu, American philosophical society v Philadelphiji; v Matic. Slovensk. Ltps. 1888 str. 295).

„Gott gebe, dass der slavische Kirchendialect, als die erste oder wenigstens die älteste uns bekannte Quelle der slavischen Sprache von allen slavischen Völkern gelernt und gekannt sey, nicht um der Einheit der Kirche willen, sondern um der höhern wissenschaftlichen Bildung willen, um der Erhaltung des slavischen Volksthum willen, auf dass wir uns nicht verteutschen, nicht vertatern, nicht verturken, auf dass wir nicht abfallen von der gemeinschaftlichen Quelle der Volksthümlichkeit, die trotz der Stürme von zehn Jahrhunderten nicht versiegt ist.“ G. S. Bandtke (Cf. Steph. Dubrawski 1881).

„Die altslawische oder Kirchenmundart, um die Mitte des neunten Jahrhunderts unter den südlichen Slaven zur Schriftsprache erhoben, im Laufe der Zeit durch

Uebersetzungen der biblischen, liturgischen, patristischen und anderer Bücher, durch Chroniken und Urkunden fortgebildet und bereichert, und noch gegenwärtig in der Liturgie der griechischgläubigen Russen, Bulgaren und Serben fortlebend, behauptet durch ihr Alter, durch ihren Bau und Formenreichthum, endlich durch die kaum gehante Menge ihrer nur einem sehr geringen Theile nach gedruckten, grösstentheils aber handschriftlich in den Bibliotheken und Klöstern Russlands, Bulgariens, Serbiens usw. zerstreuten Denkmälern unter den Slawinen in rein philologischer Hinsicht den ersten Rang. Ihr Studium bildet die Grundlage des wissenschaftlichen Sprachstudiums für das Gesamtslawische; und so wenig man heutzutage ein tüchtiger deutscher Grammatiker oder Philolog ohne Kenntniss des Gothischen sein kann, so wenig kann man auf dem Gebiet der slawischen Sprachforschung irgend eine der lebenden Mundarten vollkommen ergründen, ohne die altslawische als Regulativ zu Hilfe zu nehmen. In practischer Hinsicht ist diese Mundart von untergeordneter Bedeutung, da ihre Literatur einseitig, beschränkt und überdiess, als dem bessern Theile nach noch in Handschriften vergraben, schwer zugänglich ist.“ Tako je pisal Šafařík l. 1841. (Cf. Pisma k Pogodinu II. Nil Popov v Moskvi 1880).

Sedaj bi Šafařík pisal drugače; kajti od one dobe — koliko znamenitih staroslovenskih spomenikov glagoliških in cirilskih je prišlo že na svetlobo! In ravno letos jelo je izhajati, kolikor se zdí, krasno delo: „*Monumenta linguae palaeoslovenicae collecta et in lucem edita cura et opera Aemiliani Kałužniacki philos. doctoris literarum slavicarum in universitate Franc. Jos. Czernoviciensi prof. publ. ord. Tomus primus. Evangeliarium Putnanum* (in bibliotheca monasterii Basilianorum Putnani in Bucovina). Vindobonae et Teschenae. Sumptibus Caroli Prohaska. 1888. 8. LXIII. 295.

V Ljubljani je na gimnaziji prof. Metelko le malo pripovedoval o sv. Cirilu in Metodu, o Maksimu, Marku Pohlinu itd. in to še le v VIII. razredu; posebej pa je staroslovenščino razlagal l. 1849 ob sredah, in l. 1853—54 ob sredah in sobotah nekaj tednov ter razun oblikoslovja narekoval nekoliko iz Ostromira pa iz svojih Brizinskih spomenikov. Jaz sem s staro slovstveno zgodovino in s slovenščino pričel vzlasti l. 1860 v VII. in VIII. gimnazijskem razredu ter v poslednjem poučeval staroslovenščino po Janežičevem Berilu: Brizinske spomenike, nekoliko iz Supraselskega pa Ostromirovega, važni nauk dovršujoč od leta do leta. Ker je narekovanje pri učenju sitno in mudno, provzročil je Janežič, da je prišla na dan „Kratka staroslovenska slovnica.“ Spisal J. Marn. Doklada k „Slov. Glasniku“. V Celovcu 1863. 8. 60. Natisnil J. Leon. Kedar je došlo Miklošičevo „Berilo za VIII. razred“, poučevala se je staroslovenščina po njegovih vzgledih. — Sedaj pak pospešujejo oménjeni nauk mnoge učene slovnice in čitanke staroslovenske. Poleg prvih Miklošičevih (Laut- und Formenlehre 1850. Vergleichende Grammatik 1852 . . Chrestomathia palaeoslovenica 1854. 1861), Schleicherjeve (Formenlehre der kirchenslav. Spr. 1852), Berčičevih (Chrestomathia 1859. Bukvar 1861. Čitanka 1864), Jagičevih (Priméri 1861. 1866) itd. so vzlasti koristne in pospešne knjige v ta namen:

Altslovenische Formenlehre in Paradigmen mit Texten aus glagolitschen Quellen von Fr. Miklosich. Wien 1874. 8. 96. (Einleitung XXXV. Formenlehre 1—56. Texte 57—81. Zusätze etc. 82—96).

Slovnica jezika staroslovenskoga. Složio Vjek. Novotni. U Zagrebu 1876. 8. 68.

Izvod iz stare slovenske gramatike. Drugo izdanje. J. Živanović. Novi Sad. 1876.

Primeri književnosti i jezika staroga i srpsko-slovenskoga sastavio Stojan Novaković. U Beogradu 1877. 8. 593 (Uvod XVIII. Primeri 1—560. Rečnik 561—593).

Specimina linguae palaeoslovenicae edidit V. Jagić. Sanktpeterburgü 1882. 8. 147.

Oblici staroslovenskoga jezika za školu. Napisao Mirko Divković. U Zagrebu 1883. 8. 63.

Grammatika jazyka starobulharského (staroslovenského). Spisal B. Popelka. Uvodem a komentovanými texty opatřil Fr. Vymazal. V Brně 1885. 8. 187. (Uvod 1—27. Texty 31—92. Gram. 95—187).

Handbuch der Altbulgarischen (Altkirchenslawischen) Sprache. Von A. Leskien, ord. ö. Professor der slaw. Sprachen an der Universitaet Leipzig. Weimar 1871. 8. VI. 245. Zweite völlig umgearbeitete Auflage. 1886. 8. XVI. 332. (I. Grammatik 1—72. Texte 73—176. Glossar. 179—245) itd. itd.

„Nach einem Jahrtausend gehören Kyrill und Method noch nicht endgiltig der Vergangenheit an; auch heutzutage, im neunzehnten Jahrhundert, sind ihre Namen unzertrennlich verbunden mit den Fragen, Ansichten und Leidenschaften der slavischen Welt“ sagt ein russischer Schriftsteller (Miklosich Sb. 1876. B. 81).

Cum lumine fidei lumen historiae.

(Balbin).

